

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ НАУК

Дипломна робота
Освітній ступінь: магістр
на тему:

**СТРАТЕГІЇ, НАПРЯМИ І МЕХАНІЗМИ
РОЗБУДОВИ ТА РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНОЇ ДЕМОКРАТІЇ**

Виконала: здобувачка вищої освіти VI курсу
Спеціальності 052 «Політологія»
Групи ПЛ-61
Гончарук Олена Юріївна

Науковий керівник:
к. і. н., доц. кафедри політичних наук
Постельжук Олександр Петрович

Рецензент:
к. політ.н., доц. кафедри політології
та соціології РДГУ
Лесняк Віталій Юрійович

Рівне 2020 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. Теоретико-методологічні основи дослідження розвитку гендерної демократії	7
1.1. Теорія демократії як методологічна основа дослідження гендерних демократичних перетворень.....	7
1.2. Гендерний аналіз суспільства у формуванні цілей і завдань гендерної політики та розвитку гендерної демократії.....	15
Висновок до розділу 1	33
Розділ 2. Гендерна паритетна демократія: стратегії та напрями розвитку ...35	
2.1. Стратегії розвитку гендерної демократії на міжнародному та національному рівнях.....	35
2.2. Подолання основних проявів гендерної нерівності та дискримінації як фактор розвитку гендерної демократії.....	42
2.3. Забезпечення рівності жінок та чоловіків у сфері прийняття політико-управлінських рішень.....	70
Висновки до розділу 2	75
Розділ 3. Проблеми розбудови гендерної паритетної демократії в Україні	77
3.1. Гендерна політика в Україні на сучасному етапі: нормативно-правова основа, суб'єкти та основні напрями розвитку.....	77
3.2. Розбудова гендерної демократії в Україні як складова сталого розвитку українського суспільства	91
Висновки до розділу 3	96
ВИСНОВКИ	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	100
ДОДАТКИ	109

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вагомим чинником і гарантією утвердження демократії в Україні є рівноправна участь жінок й чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства. У багатьох країнах світу останні десятиріччя ХХ та початок ХХІ ст., постали періодом суттєвих зрушень у розумінні потенційних можливостей чоловіків і жінок, правового та практичного забезпечення їх рівності у доступу до економічних, політичних, освітніх та інших ресурсів сучасного суспільства. В такому аспекті формування та розвиток паритетної гендерної демократії стало стратегічним завданням діяльності міжнародних організацій та держав світу у сфері гендерної політики.

Проблема рівності у будь-якій сфері не може розглядатися поза межами права, оскільки саме право розуміється як рівна міра свободи всіх і кожного – і чоловіка, і жінки. Україна, яка обрала стратегію демократичного вибору, знаходиться сьогодні на етапі активного розвитку гендерної теорії, гендерних прикладних досліджень, гендерної освіти, вдосконалення гендерного законодавства як нормативної основи забезпечення рівності прав та свобод жінки й чоловіка у всіх сферах життя.

Впровадження ефективних гендерних практик в рамках гендерних перетворень є актуальною проблемою як політичного аналізу, так і гендерної політики. В сучасному українському суспільстві, ефективне використання потенціалу чоловіків і жінок виступає провідним ресурсом для збільшення економічної, політичної та культурної модернізації суспільства демократичного спрямування. Практична актуальність роботи посилюється наявними проявами гендерної дискримінації, гендерних асиметрії та диспропорцій в різних сферах життя, які знижують ефективність соціальних інститутів, посилюють соціальні деформації й патології, гальмують процеси демократизації та гуманізації суспільства тощо.

Отже, зміна гендерної ситуації та формування нового паритетного гендерного соціального порядку, передбачають інституціональні зміни та трансформації, які на ціннісному, повсякденному та професійному рівнях,

впливають на життєдіяльність і взаємовідносини між чоловіками та жінками, формують паритетну демократичну гендерну культуру суспільства та особистості. Аналіз проблем розбудови гендерної демократії в сучасних суспільствах базується на вивченні теоретичного світового досвіду у осмислення гендерних відмінностей, гендерної нерівності та дискримінації, а також процесів змін у системі гендерних відносин, який отримав розвиток в працях зарубіжних вчених – Е. Сміт, Дж. Гібсон, С. де Бовуар, Д. Маєрс, К. Міллет та інших.

Різні підходи до визначення поняття «гендер» почали розвиватися крізь призму психоаналізу З. Фрейда, структурно-функціонального підходу Т. Парсонса, соціології сім'ї У. Дж. Гуда, соціобіологічних і біологічних концепцій Л. Тайгера, Р. Фокса, Д. Береша, біодетерміністських концепцій В. А. Геодакяна тощо. Становлення поняття «гендер» в філософських, соціологічних, психологічних і політологічних працях, починається з другої половини ХХ ст. (С. Бем, М. Мід).

Аналіз соціального статусу жінки в різних сферах життєдіяльності українського суспільства, сьогодні запропонований деякими українськими дослідниками. Наприклад, проблеми гендерного дисбалансу та статусу жінок в суспільстві, представлені в роботах К. Левченко, Т. Мельник, М. Пірен, Н. Грицяк, О. Козулі, Г. Герасименко, Н. Гапон, С. Павличко та багатьма іншими вченими.

Оцінюючи рівень наукової розробленості досліджуваної теми, можна відзначити широту методологічних підходів до вивчення гендерної проблематики. Разом з тим, слід зазначити, що потребують подальшого дослідження та аналізу проблеми гендерного дисбалансу в демографічній ситуації та стані здоров'я жінок та чоловіків (захворюваності та смертності), професійно-економічній й політичній сферах, а також в сфері сімейно-побутових відносин та системі цінностей, уявлень про соціальні ролі та статуси.

Отже, актуальними залишаються подальший всебічний і комплексний аналіз гендерної ситуації, критична оцінка досягнень гендерної політики в

Україні, її правових та організаційних механізмів, інформаційно-аналітичних засад на шляху розбудови гендерної паритетної демократії та ліквідації всіх форм гендерної дискримінації.

Об'єктом дослідження є демократія.

Предметом дослідження виступає гендерна демократія.

Мета дослідження – вивчення стратегій, напрямів, механізмів і проблем розбудови та розвитку гендерної демократії на сучасному етапі.

Для досягнення визначеної мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- вивчити теоретичні підходи до вивчення проблем гендерної політики та гендерної демократії, окреслити основні ознаки, принципи функціонування, механізми їх формування та розвитку;
- проаналізувати зміст нормативно-правових основ гендерних перетворень на міжнародному рівні та в Україні;
- дати оцінку гендерної ситуації в Україні на сучасному етапі, проявів гендерних диспропорцій, гендерної нерівності та дискримінації;
- окреслити проблеми, механізми та перспективи розвитку гендерної паритетної демократії в Україні.

Теоретико-методологічною основою магістерської роботи виступають системний, функціональний, соціокультурний, соціально-психологічний, конфліктний, компаративний методи та підходи, а також роботи таких відомих закордонних та українських дослідників проблем гендерної проблематики й гендерних перетворень, як С. Файерстоун, Х. Хартманн, С. де Бовуар, О. Лорд, Дж. Стюарт, Б. Фрідан, П. Елліот, Н. Осіпова, Е. Гідденс, Н. Пушкарьова, Є. Здравомислова, А. Тьомкіна, Н. Чухим, Л. Попкова, О. Скар, В. Успенська, Т. Мельник, С. Павличко, І. Жеребкіна, Н. Лавриненко, С. Плотян, К. Левченко, Л. Лобанова, Л. Смоляр, В. Суковата, Л. Кобелянска, Т. Марценюк, Л. Харченко, В. Гошковська, Л. Пашко, В. Нікітіна, Т. Орлова, О. Стрельник, Л. Кобелянська, Т. Марценюк та інші.

Емпіричну основу роботи становлять дані досліджень статистичного характеру, а також результати національного опитування Національного

Демократичного інституту, Соціологічної групи «Рейтинг» та глобального соціологічного Інтернет-опитування ООН.

Наукова новизна одержаних результатів. В магістерській роботі було представлено систематизацію механізмів розвитку гендерної демократії, в який виокремлено підгрупи наукових, інформаційно-аналітичних, нормативно-правових, організаційних-управлінських, партійних, громадських, освітніх, інформаційно-комунікативних напрямів, методів і технологій формування та вдосконалення демократичних засад функціонування сфери Гендерних відносин.

Практичне значення отриманих результатів. Матеріали дипломної роботи можуть бути використанні: при написанні курсових та дипломних проєктів; у вигляді тез подаватися на наукові конференції; використовуватись у підготовці до семінарських занять з курсів: «теорія демократії» «Політологія», «Гендерна політика», «Громадська політика» та інших курсів як політичних так і міждисциплінарних курсів.

Апробація. Результати напрацювань магістерської роботи були представленні на трьох науково-дослідних конференціях: на звітних конференціях, що проходили в Рівненському державному гуманітарному університеті, на секції «Політичні науки» (2019, 2020 рр.); на ІХ Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії» в Рівненському інституті Київського університету права (2019 р.).

Структура роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків, загальна кількість сторінок 124, із них основного тексту 98 сторінок. Текст роботи містить 2 рисунки. Список використаних джерел налічує 93 позицій. Робота містить 14 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

1.1. Теорія демократії як методологічна основа дослідження гендерних демократичних перетворень.

У загальних смислових тлумаченнях, демократизація означає процес політичних і соціальних змін, спрямованих на встановлення демократичного ладу. Як пише російський політолог А. Мельвіль, «...історія становлення та розвитку демократичних норм і практик говорить про те, що демократія це процес розвитку, розширення та оновлення ідей та принципів, інститутів і процедур» [34, с. 17]. Тобто, демократія є, по суті, постійно оновлюючим процесом демократизації.

Болгарський соціолог М. Генев, пропонує розглядати процеси/механізми демократизації кінця ХХ ст. «як всебічну адаптацію якісно новим місцевим та міжнародним умовам, тобто як спробу підвищити загальний рівень соціальної раціональності з тим, щоб досягти всебічної (максимальної) соціальної раціоналізації» [8, с. 101]. Тому процес демократизації складається з етапів, що представляють собою перехід від пізнання до практики.

У свою чергу, кожен практичний крок вперед повинен бути відображений в теоретичних висновках, в неупередженому теоретичному аналізі, що стимулюватиме (з точки зору болгарського дослідника) подальші програми практичних змін. Процеси глобалізації, які охоплюють усі аспекти життя, роблять безпосередній вплив і на політичну сферу. Вплив глобалізації є системним, він опосередковується процесами та взаємодіями, що відбуваються в інституціональних трансформаціях національного рівня.

Останнім часом досить поширеною є спроба дослідження процесу концептуалізації гендерної тематики, у процесі якого було показано, що різке зростання суспільної уваги до проблем гендеру, яке відбулося у кінці ХІХ ст.,

було закономірним наслідком соціальної програми Модерну. А спроби її практичної реалізації, з одного боку, продемонстрували потребу у звільненні жінок від патріархального поневолення, з іншого – актуалізували дослідження та соціальні стратегії, що спрямовані на закріплення традиційної гендерної взаємодії з притаманною їй інтенцією на підкреслення меншовартості жінок.

Науковці все більше досліджують соціальний потенціал гендерних стереотипів, у процесі якого виявляють, що вони функціонують у суспільній свідомості як стандартизовані шаблони, які задають відповідні до суспільних очікувань моделі поведінки та риси характеру чоловіків і жінок. Притаманна їм категоричність гальмує суспільних розвиток, обмежуючи можливості реалізації соціального потенціалу як чоловіків так і жінок, що однак не дає підстав розглядати стереотипи тільки як негативне явище. У часи нестабільності, задані ними стандарти та соціальні ідеали істотно полегшують формування гендерної ідентичності, тим самим сприяючи гармонізації суспільних взаємин.

Останнім часом гендерна тематика поширилася на всі напрями дослідження суспільства та життя людей. Без гендерного підходу, тобто без з'ясування ролі жінки й чоловіка в сучасному житті, тих специфічних внесків, які кожний з них робить у розвиток суспільства, неможливо сьогодні уявити будь-яке серйозне соціологічне, психологічне, політологічне чи інше наукове дослідження.

У «потоці» публікацій з гендерної тематики не можна не помітити розбіжностей у трактуванні різними авторами самого поняття «гендер». Так, одні вчені розглядають «гендер» як сукупність біологічних і фізіологічних ознак статі. Інші взагалі вважають такий термін неприйнятним, але визнають «жіночі дослідження» як самостійний напрям.

Більшість дослідників вважає, що гендер, на відміну від поняття статі, стосується не суто біологічних чи анатомічних властивостей, за якими відрізняються чоловіки й жінки, а соціально сформованих рис «жіночості» та «мужності». Тобто поняття «гендер» означає психологічну, соціальну та культурну відмінність між чоловіками й жінками.

З'ясовуючи сутність гендерного підходу, необхідно розрізнити такі поняття, як: рівність статей, рівність прав та рівність можливостей [35]. При цьому, «рівність статей» ні в якому разі не передбачає уподібнення статей, ігнорування статевої психологічності відмінностей. «Рівність прав» означає наділення відповідними правовими гарантіями осіб жіночої та чоловічої статі в усіх сферах людського буття. Питання про рівність прав повинне враховувати специфіку чоловіків і жінок, їх статево-особливі особливості, потреби, інтереси й уподобання. Кожна стать має право на своєрідну/особливу інакшість, відмінність, особливість [4, с. 101].

Суть проблеми полягає не в тому, щоб надати однакових прав особам різної статі, а насамперед, у можливостях створення таких умов суспільного життя, за яких як і жінка, так і чоловік, справді будуть спроможні реалізувати себе повноцінно у громадському, професійному й особистому житті. Рівність прав таким чином, передбачає однакову можливість біологічної, психологічної, особистісної, соціальної актуалізації сутнісних сил жінки та чоловіка.

Найбільш прийнятними в цьому розумінні є наступні визначення. «Гендерні дослідження – це дослідження різноманітних аспектів жіночої та чоловічої різності», – вважає І. Жеребкіна. Вона зазначає, що має на увазі різність не «одного» від «іншого» (наприклад, жіночого від чоловічого чи навпаки), але різницю як структуру. Предметом гендерних досліджень, на її думку, є дослідження жіночих і чоловічих особливостей мислення, поведінки, мови, психології, економічної поведінки, політичної участі та участі в культурній традиції, тощо [16, с. 5]. «Гендерний підхід являє собою наукове поняття, в основі якого лежить аналіз відмінностей жіночої й чоловічої психіки з урахуванням соціальної детермінації» [59, с. 157].

Цікавим і доцільним в умовах соціальних трансформацій, які відбуваються в нашій країні, видається дослідження гендерних аспектів політичного лідерства. Як відомо, дослідження проблеми лідерства починалися з теорії рис. Потім предмет наукового інтересу змістився на стосунки лідера та його оточення. Після розробки «ситуативної» теорії лідерства, дослідники

почали активно цікавитися змістовими характеристиками діяльності політичних лідерів.

Гендерна демократія є системою волевиявлення двох статей – жінок і чоловіків у громадянському суспільстві як рівних у правах і можливостях, що законодавчо закріплені й реально забезпеченні в усвідомленні політико-правових принципів. У діях, розбудові громадських і державних структур з урахуванням гендерних інтересів і потреб. В різних країнах існують різні підходи до гендерної рівності, які мають вплив на законодавчу базу.

Антидискримінаційна модель припускає, що гендерна нерівність є наслідком індивідуальної дискримінації і, що вона може бути ліквідована за допомогою окремого антидискримінаційного закону. Цей підхід поширений переважно у ліберальних державах. Згідно з ним, акцент робиться на індивідуальних можливостях і неутручанні держави, так звана «концепція позитивних дій». Система нерівної оплати праці та стратифікація розглядаються за цим підходом швидше як гноблення, а не як дискримінація. Крім прийняття законодавчих актів, модель позитивних дій вимагає зміни системи найму на роботу та просування по службі [6, с. 162].

Розширення можливостей – підхід спрямований на поліпшення становища жінок за межами ринку праці, а також кращого їх доступу до цього ринку. Ця модель, основною причиною гендерної нерівності визначає нижчий рівень освіти/підготовки жінок, часті перерви у їхній кар'єрі, а також обов'язки у домашньому господарстві. Виправлення ситуації потребує широкого державного втручання у такі сфери, як післядипломна освіта, професійна підготовка, надання послуг з догляду за дітьми тощо. Програми у цих сферах найбільш сумісні із соціально-демократичною формою соціальної держави [6, с. 163].

Слід, однак, відзначити, що визначення сексуальних домагань, а також механізми протидії та покарання за них значно відрізняються в різних країнах. Політика, спрямована проти гетеросексизму. Гендерне законодавство значно менше регулює такий аспект трудових і позатрудових стосунків, який останнім

часом привертає пильну увагу міжнародних організацій, як дискримінація геїв та лесбіянок на робочому місці та у суспільному житті. Соціал-демократичні країни підтримують комплексні зміни в законодавстві, що вирішують проблему дискримінації цієї суспільної групи.

Залучення чоловіків до досягнення рівної зайнятості через сприяння змінам у розподілі домашньої праці. Цей підхід зазвичай втілюється у врегулюванні відпусток для догляду за дитиною. Він вважається суто гендерним підходом, який використовується переважно у соціал-демократичних формах соціальної держави. Варто навести кілька прикладів з реалізації гендерної політики у деяких європейських державах. Україна використовує кілька з перелічених підходів у регулюванні питання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, серед яких позитивні дії, розширення можливостей тощо. Особливістю формування державної гендерної політики в Україні є те, що вона будується на основі міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Україною, регулюється національними нормативно-правовими актами щодо рівноправності між жінками й чоловіками [58].

Творенню державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у більшості країн світу передувала державна політика стосовно жінок. На основі узагальнення світового досвіду наука і практика визначають такі типи зазначеної політики: 1) Патріархальна політика держави, метою і змістом діяльності якої є зосередження основного місця та ролі жінки на виконанні природної функції материнства й веденні домашнього господарства, усунення її з публічної сфери життя та обмеження в професійній діяльності, зрештою визнання залежності жінки від влади, власності й ідеології, що сформована чоловіками; 2) Патерналістська політика держави – це напрям державної діяльності щодо жінок, змістом якої є проголошення і захист прав та свобод на рівні з чоловіками, організоване залучення жінок до державних форм організації влади й управління, створення системи пільг та захисту материнства й дитинства, регулювання участі жінок у системі виробництва, пропаганда образу жінки як рівної з чоловіком; 3) Егалітарна державна політика – це

цілеспрямована діяльність держави із створення умов і можливостей для жінок на рівні з чоловіками, забезпечення гарантій для їх волевиявлення, самоутвердження й самореалізації, вираження особистісних сил людини обох статей [36, с. 49].

Як зауважує В. О. Татенко, «... жіноче лідерство вибудовується не по одному, а принаймні одночасно по двох векторах: загальнолюдському і власне жіночому. Щоб стати лідером жінка повинна довести чоловікам і жінкам, що вона краща за них у виконанні соціальних ролей та функцій загального значення та довести, що вона ближча за інших жінок до ідеалу «жіночого».

Ідентичний механізм лежить в основі формування та розвитку «чоловічого» лідерства». Тобто, можемо сказати, що гендерне дослідження проблеми політичного лідерства повинно орієнтуватися на два принципи: ідентичності та додатковості. Так, політик-чоловік повинен бути здатний у кожній проблемі, яку він розв'язує, розрізнити, окрім усього іншого, власне свій – чоловічий та власне жіночий інтерес, а також віднайти відповідні форми його задоволення.

Те саме стосується і жінки-політика. Оскільки кожний конкретний політичний лідер не може рівною мірою враховувати «свої» й «чужі» гендерні інтереси, набуває актуальності проблема пропорційної представленості в політиці лідерів як чоловічої, так і жіночої статі.

Конструктивне поєднання гендерних ролей в політичній діяльності, пропорційна представленість в ній лідерів від жінок і чоловіків суттєво збагачує суспільство, стимулює його творчу енергію, оптимізує процес прийняття рішень. Необхідно також брати до уваги той факт, що інтереси тієї чи іншої соціальної групи можуть бути належно враховані, якщо їх представники становитимуть не менше як 30 % від загальної чисельності осіб, які причетні до прийняття політичних рішень.

У країнах із високим рівнем жіночого представництва у структурах влади (Фінляндія – 39,0 %, Норвегія – 35,8 %, Швеція – 33,5 %, Данія – 33,0 %) краще, ніж деінде, вирішуються проблеми екології, освіти, охорони здоров'я,

соціального захисту, досягається злагода у суспільному організмі. При цьому, від жінок-політиків очікують не тільки захисту соціальних інтересів населення, конструктивного та активного вирішення специфічно жіночих проблем, але й іншого, відмінного від чоловіків, стилю роботи, способів розв'язання проблем.

Проте, як свідчать результати досліджень, ставлення до жінок-лідерів, зокрема політиків, в нашому суспільстві є досить упередженим. Серед людей побутує думка, що жінці не місце у великій політиці. Оскільки, жінки, які у супереч існуючій традиції обійняли високі посади, за даними досліджень суспільної думки, є ізольованими та маргіналізованими як політики «не тієї» статі. Якщо ж подивитись глибше, то вони не представляють й інтересів жінок як соціально-демографічної групи, не мають підтримки з боку жіночих організацій, не беруть участь у формуванні політики стосовно жінок тощо [23, с. 116].

Зараз всі ми можемо наочно спостерігати, що розвинені суспільства поступово переходять від жорстко ієрархічного стилю управління до більш колегіального. Ієрархічний стиль або умовно «чоловічий» акцентує увагу на домінуванні та змаганні. Тоді як колегіальний стиль і, відповідно, «жіночий» ставить на перше місце в лідерстві кооперацію та підтримку. Колегіальний стиль управління витісняє ієрархічний та бюрократичний тип лідерства і вважається більш ефективним для підтримки стабільності (сучасних) суспільних інститутів.

В цілому, твердження гендерної рівності – це частина широкої культурної трансформації, яка змінює функціонування традиційних суспільств і сприяє розвитку демократичних інститутів. Затвердження цінності гендерної рівності забезпечує перехід до постматеріалістичних цінностей самореалізації, які сприяють економічному розвитку країн.

Таким чином, гендерна політика в Україні (особливо в умовах обраного курсу на побудову європейських демократичних інститутів) постає зовсім в новому, актуальному світі. І вимагає затвердження цінності гендерної рівності як в суспільстві в цілому, так і в різних його інституціях, зокрема. Це, перш за

все, недопущення гендерної дискримінації, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень (в першу чергу, за допомогою обрання до представницьких органів і призначення на урядові посади), забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків, запобігання проявам гендерного насильства тощо.

1.2. Гендерний аналіз суспільства у формуванні стратегій, цілей і завдань гендерної політики та розбудови гендерної демократії.

Гендерний аналіз передбачає комплексне використання соціологічних, психологічних, політологічних, правових, педагогічних та культурологічних підходів і методів. В такому аспекті можна констатувати, що відбувається процес формування та розвитку нового міждисциплінарного напрямку соціальних наук – гендерології, яка органічно включає елементи фемінології та маскулінології (жіночих та чоловічих досліджень).

Предмет гендерології – це вивчення психо-тілесного, репродуктивного, соціального, економічного, професійного, освітнього та політичного статусів чоловіків і жінок як гендерних спільнот і їх еволюції під впливом конкретних соціальних умов. Отже, чоловіки та жінки представляють найбільші соціальні групи, між якими відбуваються взаємодії у всіх сферах життя. В соціальній структурі населення, наприклад, жінки та чоловіки розрізняються статусними характеристиками, рольовими функціями, особливостями соціально-психологічного складу, поведінки та свідомості.

Зауважимо, що гендерні дослідження знаходяться під великим впливом фемінологічного напрямку, який фокусує увагу на проблемах дискримінації жіночого соціуму та протистоянні інтересів жінок по відношенню до інтересів чоловіків. Такий вплив прослідковується і в сфері гендерної політики, в якій домінує концепт «порушення прав жінок і покращення їх становища». Такий підхід абсолютизує проблеми жінок, залишаючи «в тіні» проблеми чоловічого соціуму. Це в певній мірі звужує простір і проблематику гендерних досліджень та гендерного аналізу, гальмує демократичні гендерні перетворення, які передбачають трансформацію всієї системи гендерних відносин.

Соціологічний аналіз гендерних відмінностей та гендерної нерівності базується на переході від функціонального до конфліктного підходів, що дозволяє визначити не тільки причини і фактори гендерних диспропорцій й дискримінації за ознакою статі, але й позначити концептуальні маркери для

вдосконалення гендерної політики, спрямованої на подолання нерівності та несправедливості у розподілі ресурсів між статевими групами. А також створенні рівних умов та забезпеченні рівними ресурсами для життєдіяльності, розвитку і самореалізації чоловіків і жінок. Так, ознака статі в умовах переходу до ринкової економіки стала одним з вирішальних факторів соціальної дискримінації в сфері праці, особливо на підприємствах і фірмах з приватною формою власності. Процес фемінізації бідності – соціальна реальність пострадянського суспільства кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Запити ринку праці, зайнятості та професій все частіше заходять у суперечність з реальною гендерною структурою вищої освіти. Різко скорочується представництво жінок у всіх владних інститутах і вищих органах управління. Демографічна криза призвела до ряду деформацій в гендерній та соціально-демократичній структурі населення. Найважливіший гендерний показник – порівняльна тривалість життя чоловіків і жінок – за останнє десятиліття став різко асиметрично, зміщеним на користь жінок. Конфліктний підхід в аналізі цих проблем виступає передумовою для критичної оцінки гендерної нерівності та використання раціонального підходу щодо необхідності і шляхів її зменшення, і подолання у перспективі.

Дослідження в галузі гендерної соціології умовно можна розділити на дві типологічні групи: соціогендерні (мають основне значення для розвитку гендерної соціології як приватної соціологічної теорії) і гендерні (складовий елемент гендерної теорії). Соціогендерні дослідження відрізняються від гендерних типологічними ознаками.

По-перше, соціальним масштабом досліджуваного об'єкта. У гендерних дослідженнях об'єкт переважно вузьколокалізований, мікромасштабний: чоловік і жінка як індивіди, які мають різну біологічну природу, психічний склад, гендерні ролі та культурно-символічну функцію (маскулінне і фемінне начало). Для розвитку цього типу досліджень більше підходить соціологія малих груп, аналіз на рівні міжособистісних відносин. У соціогендерних дослідженнях об'єкт макромасштабних відносин. Це жіночий та чоловічий

соціуми як великі соціогендерні спільноти, що утворюють гендерну структуру суспільства, що є найважливішим елементом соціальної структури суспільства в цілому.

Друга відмінність полягає в провідному методологічному підході. Маються на увазі соціолого-психологічні підходи, що спираються на загальносоціологічні закони і принципи соціального детермінізму. У гендерних дослідженнях провідними підходами є психологічний, філософський або історико-культурологічний, що базуються на конкретних теоріях фемінізму і психоаналізу.

Третя відмінність – полягає в значущості соціальних висновків, що впливають з аналізу об'єкта і предмета дослідження. Висновки соціогендерних досліджень характеризують соціальні явища та процеси, в яких беруть участь великі соціогендерні спільноти і відбивається в стані розробки «жіночого питання» на даному етапі суспільного розвитку, якість і стиль життя гендерних спільнот, їх ціннісні орієнтації та соціальні установки. Підставою для таких висновків є результати загальноукраїнських та регіональних соціологічних досліджень, що базуються на великих вибіркових сукупностях респондентів. Висновки гендерних досліджень мають обмежений, «сигнальний» характер, так як спираються на дослідження в малих групах, мікроколективі, психоаналітиці. Виявляють біологічні та психічні особливості жінок і чоловіків, обумовлені і гендерної приналежністю.

Четверта відмінність – в методах збору первинної інформації та видах досліджень. Соціогендерні дослідження це, як правило, макродослідження, в проведенні яких можуть бути використані різноманітні методи збору первинної соціологічної інформації (масові опитування громадської думки у формі роздаткового анкетування, експертні, поштові, пресові, електронні опитування, контент-аналіз текстів документів, в яких відображаються спосіб життя і дій гендерних спільнот в конкретних соціальних умовах: газет, офіційних і законодавчих документів, ділової документації, графіті тощо).

У зарубіжних дослідженнях особливостей психології статі (а також індивідуальної поведінки), чоловіки та жінки широко застосовуються: теорія біхейвіоризма – одного з напрямлень соціологічного психологізму, що дозволяє вивчати поведінку індивіда засобами спостережуваних стимулів і реакцій на них (за схемою «стимул-реакція»); психоаналіз З. Фрейда; концепція «колективного несвідомого» Е. Фромма; принципи феноменології соціології, що розглядає суспільство як явище, створене та відтворене в духовній взаємодії індивідів різної статі; теорія символічного інтеракціонізму (Дж. Мід, П. Бергер, Н. Лукман), психоаналіз і структурна антропологія (Г. Рабін).

Сучасні західні гендерні теорії (соціального конструювання гендера; гендер (стать) як культурна метафора; гендер як стратифікаційна категорія) трактують гендер як «соціостатеву роль «або як організовану модель соціальних відносин між чоловіками та жінками, що характеризує їх міжособистісні зв'язки і взаємодію в сім'ї, що визначає їх відносини в основних інститутах суспільства (Р. Унгер, Г. Рабін, К. Уест, Д. Зіммерман, Е. Фі, Дж. Скотт).

Сучасні гендерні дослідження психологічної спрямованості, переважно опираються на мікродослідження, що використовують методи мікроінтерв'ю (найчастіше вільного), тестування, психодіагностики та психоаналізу. У пізнанні соціальних закономірностей розвитку гендерних спільнот і їх впливу на перетворення суспільних відносин, поєднується кількісні та якісні методи соціології.

Двом типологічним групам досліджень притаманні принципово різні наукові школи і напрямки вивчення становища жінок, сформовані в 90-х рр. ХХ ст. Перша – соціологічна школа, що розвиває соціологічний підхід до вивчення стану жінок в системі соціальних відносин. З позицій соціологічного підходу жінки і чоловіки – це великі соціогендерні спільноти, інтегровані в систему соціальних відносин у всіх сферах життя суспільства та мають вплив на розвиток соціальних процесів, інститутів, явищ, груп і спільнот тощо.

Відповідно до теорії соціальної структури, чоловіча та жіноча спільноти утворюють гендерну структуру суспільства. Зміни в ній відбиваються на соціально-демографічній, соціально-професійній, національній структурах суспільства, його економічній та політичній стратифікації. При цьому, гендерні спільноти розглядаються не як конфронтація соціумів і індивідів (що характерно для радикального і ортодоксального фемінізму), а як соціуми, які прагнуть до соціальної взаємодії, взаєморозуміння, співробітництва і гендерного паритету.

Інша школа базується на ортодоксально-феміністському підході до вивчення місця і ролі жінки в соціумі, біотермініських позиціях при аналізі біологічних і психічних відмінностей між чоловіками та жінками, на їх протиставленні один одному.

Найважливішими функціями гендерної соціології є: інформаційна, прикладна, гносеологічна, світоглядна, управлінська та прогностична. Не перебільшуючи, можна зазначити, що гендерна соціологія є методологічною базою в дослідженнях фемінізму як ідейної течії та соціального руху, що виступає за ліквідацію всіх форм дискримінації жінок, їх гідний соціальний статус. У свою чергу, також, фемінізм збагачує емпіричну базу гендерної соціології міжнародним, соціально-історичним досвідом жіночих рухів.

Гендерна соціологія розвиває теоретичні принципи реалістичного, гуманного напрямку фемінізму, що захищає життєво важливі права та інтереси жінок: а) принцип пріоритету соціальних інтересів жінок і соціальної орієнтації жіночих рухів, усвідомлення жінками своєї ролі в суспільстві, місця в системі політичного та державного управління, розвитку інституту сім'ї; б) принцип критичного ставлення до фактів дискримінації за статевою ознакою, до насильства по відношенню до жінок, якими б правовими нормами, традиціями і релігійними догмами вони не прикривалися; в) принцип подолання перешкод на шляху консолідації жінок і жіночих рухів в боротьбі за свої інтереси, права й гендерна рівність, зокрема, проти релігійного обскурантизму, феодалних пережитків, замкнутості та роз'єднання; г) принцип визнання особливостей

статі (перш за все, біолого-фізіологічних) в реалізації рівних з чоловіками прав і свобод.

Отже, гендерна соціологія є теоретичною основою вивчення соціального становища жінок і жіночих рухів на конкретному етапі розвитку суспільства, а також соціальних наслідків гендерної нерівності.

Перспективними напрямками досліджень в області сучасної гендерології є еволюція гендерної структури суспільства, її соціальні наслідки та загрози безпеки особистості суспільства й держави; гендерна асиметрія як соціальне явище та його наслідки для розвитку соціальних інститутів і процесів; фемінізація бідності; економічна поведінка гендерних спільнот; гендерні особливості політики та управління; гендерний чинник в електоральних орієнтаціях і установка населення; гендерні стратегії виживання та соціальної адаптації; духовні трансформації в гендерному вимірі; соціальна безпека жінок і дітей; гендерні аспекти насильства та тероризму; демографічна криза та репродуктивна поведінка гендерних груп; соціальна дискримінація як явище і його гендерні прояви в ринковій економіці; сегрегація та гендерна справедливість; гендерна стратифікація суспільства та її міждержавні особливості; гендерна деформація села та її вплив на сільський освітній соціум. В такому аспекті соціологічні підходи не можуть розвиватись без інтеграції з політичними, правовими та економічними науками, культурологією, педагогікою тощо.

Соціогендерні відносини універсальні, тобто діють у всіх без винятку сферах суспільного життя, проте у різних формах, масштабах і з різним ступенем інтенсивності. Особливо активно соціогендерні відносини інтегруються в економічне життя, проявляються на ринку праці, зайнятості та професій. Ознака статі в умовах переходу до ринкової економіки стала одним з вирішальних чинників соціальної дискримінації в сфері праці, особливо на підприємствах приватної форми власності. Посилилася соціальна дискримінація та насильство по відношенню до жінок, але у той же час є і можливості законодавчого та соціально-правового регулювання цих негативних

явищ. Соціогендерні відносини накладають свій відбиток й на демографічну ситуацію, що позначається на різній тривалості життя чоловіків і жінок, їх репродуктивному поведінці, стані генофонду.

Гендерна асиметрія – це об'єктивна закономірність, що виявляється в диспропорції питомої ваги чоловіків і жінок в конкретних сферах їх життєдіяльності (політиці, економіці, освіті і т. д.). Вона відображає явну або приховану нерівність чоловіків і жінок за ознакою статі. Гендерна асиметрія має свої кількісні та якісні характеристики, які змінюються залежно від конкретних соціальних умов.

Членство в ЄС є однією з головних стратегічних цілей України. Це означає послідовну орієнтацію на діючу в провідних європейських країнах модель соціальної ринкової економіки, перевагами якої є високий рівень соціальних стандартів і розвитку гуманітарної сфери, ефективний захист прав працівників, розвинута система соціального захисту, принцип гендерної рівності. Позиція Європейського Союзу з досягнення гендерної рівності полягає в тому, що жінки та чоловіки повинні мати рівні права й можливості в усіх сферах життя суспільства.

Для цього всі інститути ЄС мають впроваджувати цінності рівності між чоловіками та жінками в усі напрямки політики на всіх рівнях прийняття рішень. Європейський вибір України був проголошений та зафіксований національними законами України та міжнародними угодами. Наближення до економічних і соціальних стандартів ЄС є тим «домашнім завданням» України, яке вимагає виконання низки умов, визначених угодами між Україною та ЄС. Незалежно від того, чи надана вже сьогодні Брюсселем чітка перспектива вступу України до ЄС, чи це залишається справою майбутнього. Оскільки, «європеїзація» України має відбуватися шляхом виконання вимог щодо вступу для країн-претендентів.

У соціальній царині – це побудова соціально справедливого суспільства, забезпечення гідних умов життя для соціально вразливих верств населення та підвищення ефективності роботи системи захисту прав людини. На сучасному

етапі розвитку українського суспільства, поряд з питаннями економічної стабілізації, не менш актуальним стає забезпечення переходу України до сталого соціального розвитку. А це потребує формування державної політики з урахуванням гендерного компонента, тобто оцінку стратегії державної політики з точки зору гендерної рівності.

В Україні останнім часом дещо покращилася ситуація з представництвом жінок в органах державної влади, збільшилося число жінок-народних депутатів. Наразі найбільші досягнення у сфері гендерної рівності спостерігаються на законодавчому рівні. Проте в багатьох інших сферах, у практичному втіленні суттєвого прогресу досягти не вдалося, що й зумовлює низькі позиції України в міжнародних рейтингах з гендерної рівності та значне відставання від європейських показників.

В Україні (як і раніше) для жінок існують реальні перепони на ринку праці, а їх коріння містяться у самій системі організації зайнятості. Та у проблемах, з якими стикаються жінки, прагнучи поєднати професійну діяльність з виконанням сімейних обов'язків. Частково проблеми жіночої зайнятості могли б бути вирішені за рахунок державної підтримки (практики) зайнятості в неповний робочий час. На відміну від країн ЄС, в Україні така практика є мало поширеною. Крім того, зберігається гендерний дисбаланс і в оплаті праці, і в кар'єрному рості тощо. Ці проблеми особливо загострюються сьогодні, в умовах підвищеного стресу та невпевненості в майбутньому, що є характерною рисою сучасної глобальної економіки.

Отже, така реальність, акцентує нашу увагу на ролі суспільних інститутів, таких як норми та закони економічних інститутів (для прикладу, таких як ринки та розподіл ресурсів). Також у фокусі уваги міжнародні норми та стандарти, спрямовані на забезпечення гендерної рівності, та до яких необхідно прагнути державам у своїй практичній діяльності. Один з розділів доповіді присвячений результатам загальнонаціонального соціологічного дослідження з питань ставлення громадян України до проблем гендерної рівності та гендерної дискримінації. У доповіді тема гендеру досліджується компаративістським

(порівняльним) шляхом, метою якого є дослідження гендерного ландшафту України та Європейського Союзу, їх ідентичності та відмінності, елементів структурних механізмів, за допомогою яких реалізується гендерна політика.

Гендерна свідомість індивідів конструюється шляхом поширення та підтримання певних соціальних і культурних стереотипів, норм і приписів. Саме соціокультурні норми (а не біологічна стать), визначають моделі поведінки, професії, психологічні якості чоловіків і жінок. Ці норми встановлюються за допомогою соціально-політичних і культурних механізмів. Відповідаючи у своїх діях очікуванням, пов'язаним з їх гендерним статусом, індивіди на мікрорівні підтримують (конструюють) гендерні відмінності й вибудовують на їх основі системи панування, системи влади [21, с. 2].

Важливу роль у моделюванні умов життя відіграє держава та соціально-політичні інститути, які інституціонально впливають на збереження та відтворення того чи іншого статусу. Саме держава та суспільство, керуючись традиціями та історією свого розвитку, визначають гендерні стереотипи, які домінують в соціумі в ту чи іншу епоху.

Деякі дослідники цієї проблеми виокремили три основні групи гендерних стереотипів [64, с. 59]. До першої вони відносять стереотипи «маскулінності» – «фемінності». Маскулінність і фемінність складаються з психологічних характеристик, які історично сформувалися в культурах певних соціумів. Маскулінності притаманні активно-творчі характеристики (агресивність, активність, домінантність, незалежність, самовпевненість, логічне мислення), а фемінності – характеристики експресивні (залежність, несміливість, сентиментальність, низька самооцінка, турботливість).

Все це, не може не впливати на поведінку людей в громадському і політичному житті суспільства. Друга група гендерних стереотипів – уявлення про розподіл сімейних і професійних ролей між чоловіками й жінками. Для жінок найважливішою соціальною роллю вважається роль домогосподарки, матері. Чоловікам приписуються активна участь у громадському житті, професійний успіх, відповідальність за забезпечення сім'ї. Найбільш

значущими для них вважаються саме професійні ролі. Існують певні стереотипи й щодо специфіки праці. Вважається, що жіноча праця має виконавчий характер, вона має бути частиною експресивної сфери діяльності [5, с. 147].

Для чоловіків бажана творча й керівна робота, їхня праця є ніби частиною інструментальної сфери діяльності. Маскулінність та маскулінізація виправдовують і забезпечують домінування «чоловічого» принципу в сучасних суспільствах попри те, що в конституціях багатьох країн проголошується рівність чоловіків і жінок. Маскулінна культура заохочує розвиток таких якостей, як енергійність, прагнення влади, домінування раціонального над емоціональним, агресивність. Фемінізм же виникає як протиставлення маскулінній культурі. Він розвиває ідеологію і практику формування нової свідомості, зорієнтованої не на агресію та протистояння, а на співпрацю, що унеможливлення пригнічення особистості. Як зазначає Дж. Батлер, суспільство є гендерно структурованим. Особливість гендерних стереотипів полягає в тому, що вони глибоко й надовго проникають у свідомість людини, а тому їх не тільки важко подолати, але й виявити та усвідомити. Вони негативно впливають на самореалізацію чоловіків і жінок, заважають розвитку індивідуальності [7, с. 148].

Їх подолання надасть можливість розширити як жінкам, так і чоловікам вибір варіантів самореалізації. А для цього, перш за все, необхідно визнати існування таких стереотипів. На думку О. Ярош, гендерний підхід означає визнання того, що об'єктивне існування статей та їх соціальних функцій в сучасному суспільстві, визначається їх різними біосоціальними можливостями. А це потребує їх врахування при виробленні, прийнятті та реалізації економічних, політичних, соціальних, культурних стратегій, які впливають на відносини чоловіків і жінок [64, с. 63].

У зв'язку з тим, що в суспільстві існує домінування маскулінного способу життя (а отже й відтворення відповідних норм у політичній, економічній та інших сферах), то актуальною є проблема створення раціональних відносин партнерства між чоловіками й жінками. А також розподілу відповідальності,

який би унеможливив порушення рівноправності в різних сферах життя, у тому числі й у сфері прийняття політичних рішень.

Однією з умов функціонування демократичного суспільства та ознакою правової держави є гендерна рівність. Це означає, що чоловіки й жінки мають однакові умови для реалізації своїх людських прав, однакові можливості робити вклад у національний, політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток суспільства. Дослідники гендерних проблем наголошують на тому, що саме держава відповідає за впровадження ідеї гендерної паритетності в сучасних умовах. Саме вона має ухвалювати програми розвитку, спрямовані на досягнення гендерного балансу. Для цього необхідно виробити державну гендерну політику, яка має відповідати сучасним соціально-економічним та політичним реаліям.

На думку Н. Грицяк, «державна гендерна політика – це такі дії органів державної влади з вирішення суспільних проблем, які найбільш оптимально сприяють реалізації інтересів жінок і чоловіків, зрештою вирішення проблем забезпечення гендерної рівності в суспільстві зокрема, а саме: 1) однакового суспільного статусу жінок і чоловіків; 2) однакових умов реалізації прав людини як жінкам так і чоловікам; 3) однакової можливості використання соціальних та економічних ресурсів для жінок і чоловіків; 4) однакових можливостей для жінок і чоловіків робити свій внесок у національний, політичний, соціальний, економічний і культурний розвиток; 5) однакового права для жінок і чоловіків мати однакову користь від результатів їх діяльності» [13, с. 215].

М. Малишева пропонує три основні шляхи формування гендерної політики: перший – найвищими посадовими особами; другий – створенням диференційованих умов найму та використання робочої сили на ринку праці; третій – у сім'ї, яка відтворює гендерні стереотипи за традиційними соціальними ролями в суспільстві [34, с. 7].

В українському законодавстві визначено основні норми гендерної демократії. Так, Конституція України закріплює принцип рівності прав жінок і

чоловіків, який забезпечується наданням жінкам однакових з чоловіками можливостей в суспільному, політичному та культурному житті, зрештою у здобутті освіти та професійній підготовці (як і в праці та винагороді за неї). Передбачаються також спеціальні заходи, які дають можливість жінкам поєднувати працю з материнством тощо. Окрім того, держава зобов'язується забезпечувати належний механізм реалізації прав людини, в тому числі й щодо забезпечення гендерного паритету. А також впроваджувати його в життя як загальноприйнятну й необхідну норму громадського життя, ратифікувавши відповідні міжнародні документи.

Але, попри те, що в українському законодавстві немає жодних натяків на можливість порушення гендерної рівності, проблемою і досі лишається реальне дотримання її принципів. Нормативні акти носять декларативний характер, вони не передбачають механізмів реалізації зобов'язань держави.

Громадянське суспільство в Україні ще не має можливості вплинути на гендерну ситуацію. Жінки все ще лишаються на периферії політичного і суспільного життя. І це при тому, що Україна в гендерному контексті є унікальною країною: майже половину робочої сили у нас становлять саме жінки. Однак, майже в усіх галузях народного господарства жінки обіймають переважно низькооплачувані посади. Традиційні стереотипи масової свідомості обмежують можливості жінки в кар'єрному зростанні. Слід звернути увагу й на те, що вакансії, які пропонуються жінкам, стосуються сфери послуг, низькооплачуваних робочих місць тощо. Така ситуація обумовлює фемінізацію бідності.

Якщо звернемо увагу на представленість жінок у вищих органах влади України, то побачимо суттєву різницю між задекларованою рівністю чоловіків і жінок та реальністю. Дві найважливіші соціальні стратегії сучасного світу – сталий розвиток і гендерна політика. Сьогодні їх слід розуміти в єдиному соціокультурному контексті. Ідея гендерної рівності та співпраці статей, їх згоди і взаєморозуміння набуває загальнопланетарну значимість, стає умовою і передумовою сталого розвитку. Йдеться про можливість включення в

повноцінне соціально-економічне та політичне життя тієї половини роду людського, яка тисячоліттями вважалася другосортною.

Сучасний плюральний світ, який прагне до демократії і розвитку форм громадського життя, вже не може миритися з подібною ситуацією. Але порядку тисячоліття – фундаментальна трансформація гендерних структур на основі ідеології рівних прав і можливостей, підключення до процесів сталого розвитку величезного невикористаного/креативного потенціалу жіночого населення планети. Товариства, в яких жінки виключені з суспільного життя, прийнятті без них рішення, не можуть вважатися демократичними.

Концепція демократії матиме реальне та динамічне значення, коли політичні рішення будуть прийматися як жінками, так і чоловіками з урахуванням думок та інтересів обох статей. Справді, хіба можна вважати «демократією» соціальну структуру, де існує явна і прихована дискримінація більш ніж половини громадян? Демократія повинна усвідомити та відчувати особливості статі, рівний розподіл влади при прийнятті рішень між жінками і чоловіками, завжди зміцнює і збагачує демократію. Міжнародне співтовариство пов'язує з гендерною перспективою не тільки формування «демократії для всіх», але й вписує проблему в глобальний контекст: це майбутнє людської цивілізації.

Гендерна проблема характеризується як глобальна та зв'язується з контекстом розвитку. Оскільки, гендерні невідповідності, ущемляючи права і можливості половини людства, перешкоджають сталому та цілісного розвитку всього людського роду: від гендерної асиметрії страждають не тільки її жертви, але й ті, хто її здійснюють. Хоча політики часто розглядають гендерні питання стосовно тільки до жінок, а численні дані вказують на те, що гендерна проблема носить більш широкий характер, що це – проблема розвитку.

Гендерний дисбаланс перешкоджає формуванню повноцінних типів соціальної діяльності. Що враховує досвід обох статей, наприклад, обмежену участь жінок у політичному житті, а відсторонення жінок від влади на будь-якому рівні буде обмежувати ефективність держави та її політики. Адже жінки

здатні привнести в політику інший комплекс критеріїв, відкрити нові перспективи в політичному діалозі, змінити традиційний стиль управління під кутом зору більшого взаєморозуміння, узгодженості дій та гуманістичних орієнтирів. І, найважливіше – жінка як мати формує майбутнє покоління – від її освіченості, соціального статусу та здоров'я залежить, яким буде людство в найближчому майбутньому.

Проблема гендера, що розглядається в контексті розвитку, закономірно пов'язується з іншою актуальною проблемою сучасності – бідністю. Тут намічаються примітні співвідношення. З одного боку, бідність посилює гендерні невідповідності, наприклад нерівне становище хлопчиків і дівчаток в плані доступу до освіти або тотожному медичному обслуговуванні й більш гостро проявляється серед бідних. З іншого – гендерна нерівність затримує розвиток.

Передбачуване рішення – комплексний підхід, постановка проблем гендеру в контексті широких соціально-економічних перетворень: реформування державних інститутів з метою представлення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків; вирівнювання диспропорцій у доступі до економічних і політичних ресурсів; руйнування жорсткої системи гендерного поділу праці; зміна співвідношення влади, стимулів і ресурсів в домашньому господарстві.

Національна модель гендерної політики, яка визначається в прийнятій концепції не відповідає вимогам і критеріям концептуального рівня, оскільки в них дається детальний огляд наявного стану справ і наводяться передбачувані заходи щодо зміни ситуації без прориву на рівень належного, понятійного. У теоретичному плані, ця позиція дуже розпливчата: матриця ліберального фемінізму непослідовно поєднується з матрицею радикального, оскільки не з'ясованим залишається саме істотне питання про гендерну ідентичність й гендерну відмінність. Документу тільки умовно можна приписати гендерну спрямованість. По суті, вся гендерна термінологія використовується, щоб

вбудуватися в міжнародне співтовариство та знайти відповідний імідж, тоді як мова йде про більшу частину населення планети.

Здається, що національна модель гендерної політики покликана не тільки відображати та констатувати те, що існує, але й проектувати належне, ідеальне. З одного боку, ретельний аналіз існуючого стану справ з допомогою такого ефективного інструментарію, як гендерна статистика, дозволяє виявити всі значущі аспекти, закономірності та тенденції та необхідні напрямки гендерних зусиль. З іншого боку, необхідно прокреслити вектор не тільки із сьогодення в майбутнє, а й навпаки, з майбутнього в сьогодення, тобто вийти на рівень належного, ідеального і з цих позицій проектувати реальне.

У цьому сенсі, національна модель може подолати небажаний розрив між теоретичними гендерними дослідженнями і практикою гендеру, який намітився в міжнародному співтоваристві. Гендерні теоретики вступають в складні, термінологічно насичені дискусії, відкривають нові горизонти, обґрунтовують альтернативні теоретичні концепти. А гендерна політика «тече» паралельним потоком, не перехрещуючись з теоретичним руслом і знаходячи свій шлях емпіричним шляхом «проб і помилок». Казахстанська гендерологія могла б зблизити два паралельні потоки, в результаті чого національна концепція і стратегія гендерної рівності отримали б добре продуману світоглядну базу.

Все це дозволить переосмислити парадигму гендерної політики. Першим кроком може стати трансформація позицій всередині самого «жіночого питання»: відмовитися від традиційного погляду на жінок як на вразливий прошарок населення, слабкий, беззахисний та нещасний і перейти до визнання повноправної участі жінок у всіх соціальних програмах: проектах в якості індивідуальностей творчих особистостей.

Другий крок – відмова від фокусування на жінок як особливої цільової групи та перехід на позиції гендеру (нагадаємо, що ця вимога мейнстрімінга). Гендер передбачає, що особистісний розвиток жінок розуміється як умови особистісного розвитку чоловіків і навпаки – особистісне розвиток чоловіків є передумова жіночого зростання й участі. Внаслідок виграє все суспільство,

отримуючи можливість залучення величезного потенціалу поки невикористаних творчих сил і можливостей.

Гендер не на словах, а на ділі означає (перш за все) вихід на самий глибинний пласт гендерної проблематики – до трансформації психології, зміни свідомих і несвідомих складових гендерного світогляду, формування сучасних гендерних моделей самосвідомості та типів поведінки.

Перше завдання – викорінення гендерних забобонів, упереджень, стереотипів і стандартів, вкорінених в людській психіці у вигляді засвоєння певних норм, зразків, культурних кодів, гендерних метафор і національних звичаїв. Друга, тісно пов'язана з першою – формування нових моделей свідомості та поведінки, відповідно до конструйованих в культурі зразків партнерського рівноправного співробітництва обох статей, без тієї переваги і переваги одного над іншим. Така постановка питання змінює співвідношення завдань і пріоритетів гендерної політики.

Теорія гендеру інакше трактує питання про тотожність і відмінності. Різниця в правах, у різному доступі до економічних, політичних і освітніх ресурсів, безумовно, повинно бути припинена, відповідно до вимог статті 1 Конвенції. Але є й інший сенс терміну «відмінність», пов'язаний з визнанням того, що існує дві протилежних статі з унікальним і нетотожним життєвим досвідом, психологією, мисленням, системою цінностей.

Жіночий світ визначається в своїй якості материнством і тут немає небезпеки «біологічного детермінізму». Материнство – категорія насамперед духовно-моральна, соціально-культурна і навіть політична. Це жіноче призначення, що визначає унікальність і безцінну гідність жіночої долі. Гендерна політика, безумовно, повинна орієнтуватися на нетотожності життєвого світу чоловіків і жінок. Прагнучи створити умови, при яких материнство стане не перешкодою, а умовою особистісної самореалізації жінки. Буде покладено край фатальному протиріччю між репродуктивною функцією та особистісним становленням жінки. Суспільство в змозі створити

таку соціальну базу, при якій материнство сприятиме розкриттю творчого та культурного потенціалу жінки.

Тому гендерна рівність (треба розуміти, по-перше), як рівноправність через відмінності, по-друге, як рівність відмінностей. Чоловіче та жіноче бачення світу не зводиться один до одного, але й не може оцінюватися шкалою краще-гірше, нижче-вище. При такому розумінні, дається інша оцінка традиційно жіночим сферам діяльності – домашня праця і виховання дітей визнаються в якості не тільки економічної, але і соціально-культурної діяльності.

Концептуальна установка на рівність через відмінності (як і на рівність відмінностей) обумовлює взаємозв'язок в гендерній політиці двох процесів: з одного боку, економічне і, особливо, політичне просування жінок, з іншого – «зустрічне» втягування чоловіків в споконвічно жіночі зони домашнього господарства та виховання дітей. У нинішній редакції Концепції друга складова замовчується. Жінки можуть успішно реалізувати право на політичне участь, якщо не відбудеться «Прориву» і в іншому напрямку – залучення чоловіків на їх територію? Зауважимо, що ці два вектори поки нерівнозначні по силі [37].

Визнання концептуальної значущості жіночого погляду, материнського мислення та материнської логіки дозволяє інакше розглянути сутність того, що називають політичною участю жінок. Вважається, що коли вони присутні у владних структурах в малих пропорціях, жінка «грає за чоловічими правилами». Але коли представленість доходить до 30 відсотків, ситуація змінюється: жінки змінюють сам тип політичної діяльності, тематику і стиль обговорення соціальних проблем, форму організації роботи тощо.

Але цього визнання недостатньо. Присутність жінки в політиці здатне трансформувати традиційний тип ліберальної демократії. Саме жінка здатна привнести в «список» традиційних ліберальних цінностей – справедливість, визнання прав особистості – такі загальнолюдські цінності, як турбота, співчуття, взаєморозуміння, підтримка, першорядні в досвіді материнства. Гендерна політика – складова соціальної політики держави. Але політика може

стати соціальною лише в тому випадку, коли вона стане «гендерно-чутливою». Соціальні проблеми – це те, що хвилює, в першу чергу, жінок і про що, вони, на відміну від чоловіків, говорять на повний голос, отримавши доступ до ресурсів влади.

Тепер про другий вектор – доступі чоловіків до ресурсів домашньої праці та виховання дітей. Участь чоловіків у сфері сімейних обов'язків, також сприятиме трансформації цього типу діяльності. По-перше, буде поставлена під питання патріархальна структура сім'ї, яка відтворює традиційне гендерний поділ праці – чоловік-годувальник, жінка-господиня та матір. По-друге, пам'ятаючи принцип теорії гендеру – особисте є політичне – можна сподіватися на подолання владних ієрархій та домінування чоловіка в сім'ї, що є умовою подолання патріархальних традицій і в соціальному світі. Можна сказати, що передумовою успішного просування жінки власне політику є зміна її позицій в сім'ї, тобто успішне рішення політичних проблем влади на рівні сім'ї. По-третє, поява чоловіків на «сцені» виховання власних дітей, створить нову цілісну систему формування людської/сучасної особистості – з урахуванням всіх взаємодоповнюючих чоловічих і жіночих векторів [24].

З позицій переосмисленої парадигми гендерної політики, концепція сталого розвитку дає нові імпульси для інтеграції гендерних перетворень в русло розбудови реальної демократії. Сталий розвиток суспільства не може відбуватись поза гендерного демократичного мейнстріму, якій пов'язаний з демократизацією економічної, політико-правової, освітньої, сімейно-побутової, медійної та екологічної (інвайронментальної) сфер життя, виробництва та відносин.

Отже, демократичний розвиток може бути стійким лише в тому випадку, коли жінки стають повноправними суб'єктами і економіки, і політики, і сімейного життя, що є умовою зміни як статусу ролей, так і культури чоловіків. Гендерний підхід в аналізі проблем соціального розвитку та політичних трансформацій дає можливість всебічного та комплексного розуміння базових проблем розбудови демократичного суспільства.

Висновки до розділу 1

Гендерна політика та гендерні перетворення мають теоретичні та концептуальні основи, які розвиваються в межах нових напрямів соціальних досліджень – фемінології та гендерних досліджень (гендерології). Гендерні дослідження в теоретичному і емпіричному вимірах спрямовані на вивчення проявів, причин, умов та факторів гендерних відмінностей, гендерних диспропорцій та розривів, гендерної нерівності та гендерної дискримінації, а також процесів та механізмів гендерної соціалізації, формування гендерної ідентичності (соціокультурного конструювання гендеру).

Гендер розглядається більшістю дослідників як соціокультурна стать людини, яка надбудована і вбудована в біологічну стать. Відповідно, гендерна культура – це історично сформована система цінностей, норм і практик, соціальних ролей і статусів чоловіків і жінок, як знаходяться у взаємозв'язку, взаємодії та взаємовпливу. В сучасному суспільстві спостерігається перехід від традиційної, патріархально орієнтованої, до демократичної, біархатної, паритетної моделі гендерної культури.

Сучасні гендерні трансформації тісно пов'язані з процесами інституалізації і глобалізації гендерної політики, основним завданням якої виступає демократизація всієї системи гендерних відносин і гендерної культури. Гендерний мейнстрім мобілізує і інтегрує демократичні сили сучасного суспільства на подолання всіх проявів гендерної нерівності та гендерної дискримінації в сферах сімейно-побутових, освітніх, економічних і політичних відносин.

Сутність та зміст гендерної політики пов'язана з визначеннями «рівність статей», «рівність прав» та «рівність можливостей». При цьому, «рівність статей» ні в якому разі не передбачає уподібнення статей, ігнорування статевих психологічних відмінностей. Тобто, «рівність прав» означає наділення відповідними правовими гарантіями осіб жіночої та чоловічої статі в усіх сферах людського буття.

Отже, гендерна політика – це діяльність держави, політичних партій та громадських організацій щодо забезпечення рівності між чоловіками і жінками, подолання гендерної дискримінації та гендерних упереджень, формування демократичної гендерної культури.

Стратегічною метою сучасної гендерної політики виступає розбудова гендерної демократії як стійкої системи відносин, заснованих на рівних правах, можливостях і відповідальності, закріплених законодавчо, реалізованих в практиці життя, забезпечених політико-правовими принципами, діями суспільних та державних структур.

Основними напрямками розбудови гендерної демократії виступають наукові, інформаційно-аналітичні, нормативно-правові, організаційно-управлінські, партійні, громадські, інформаційно-комунікативні, освітні механізми, які забезпечують демократичні гендерні перетворення у суспільстві, результатом яких виступає формування та розвиток демократичної гендерної культури, системи гендерно демократичних, гендерно паритетних та гендерно-толерантних відносин між жінками та чоловіками у всіх сферах життя.

Основні ознаки, принципи функціонування та механізми формування гендерної демократії виступають об'єктом актуальних сучасних соціально-політичних досліджень, які базуються на принципах інтегративності, комплексності та міждисциплінарності. Оскільки, гендерна демократія означає вихід на вирішення великої кількості соціальних проблем, пов'язаних з нерівністю, несправедливістю і дискримінацією, то її вплив на зміну інституціональних, основ розбудови демократичної культури відносин між чоловіками та жінками може розглядатись як стратегічно важливий.

РОЗДІЛ 2

ГЕНДЕРНА ПАРИТЕТНА ДЕМОКРАТІЯ: СТРАТЕГІЇ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

2.1. Стратегії розвитку гендерної демократії на міжнародному та національному рівнях.

Реалізація гендерної політики зарубіжних держав базується на дотриманні таких принципів: паритетності прав жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя (зокрема збалансованості їх участі у прийнятті рішень); охорони материнства, батьківства та дитинства; рівноправності в оплаті праці; однакового ставлення у трудових відносинах; поєднання професійних і сімейних обов'язків, окремі з яких в Україні потребують легітимації у відповідних нормативно-правових документах.

Прихід жінок до влади у зарубіжних країнах відбувається переважно у двох типах держав: стабільних демократичних країнах з інертними традиціями політичного життя (скандинавські країни, Німеччина) або країнах у недавньому минулому з жорстким авторитарним режимом (Латинська Америка), що пояснюється процесами демократизації виборчих процесів. У світовому масштабі, найбільше представництво жінок прослідковується у парламентах країн Скандинавії – 40,8 %, Південної та Північної Америки – 21,7 %, Європи – 17,4 %, Африки – 16,6 %, Азії – 16,4 % та арабських країн – 9,3 %. Упродовж останніх років, спостерігаються тенденції щодо зайняття жінками найвищих керівних посад у сфері управління державою (наприклад, Індії, Ірландії, Латвії, Ліберії, Фінляндії, Філіппінах, Чилі, Швейцарії, Німеччині тощо), а також призначення їх на «чоловічі» посади, зокрема міністрів оборони (в Аргентині, Чилі, Латвії, Франції, Чехії).

Інституційний механізм формування та реалізації зарубіжної гендерної політики, здійснюють різні відповідні державні та громадські гендерні структури. Прикладом функціонуючих президентських структур є Рада з

рівності (наприклад в Норвегії), Національна рада з питань жінок, сім'ї та гендерного розвитку (Киргизька Республіка); парламентських – комітети (Бельгія, Португалія), комісії (Іспанія, Словенія), парламентські делегації, групи, асоціації (Естонія, Литва, Франція), Гендерна рада при голові парламенту (Грузія); омбудсменських – інституції Уповноваженого з гендерних питань (Боснія і Герцеговина, Литва, Німеччина, Норвегія, Фінляндія, Швеція).

Іншою розповсюдженою тенденцією щодо реалізації гендерної політики є практична діяльність інституцій виконавчої влади: міністерств, комітетів (Канада, Норвегія, Данія, Португалія, Ісландія, Франція, Словенія); відділів, служб, бюро у міністерствах (Бельгія, Ісландія, Норвегія, Франція); міжміністерських структур (Канада, Угорщина, Фінляндія); посад радників, координаторів у міністерствах (Норвегія, Канада, Киргизька Республіка, Швеція, Словенія, Японія); рад рівного статусу, рад міністрів, комітетів державних секретарів, агентств, комісій, ресурсних центрів (Грузія, Ісландія, Канада, Норвегія, Португалія, Республіка Білорусь Фінляндія, Швеція, Японія). Часто для вирішення гендерних питань із підготовки проектів необхідних документів, аналізу інформації, розроблення рекомендацій формують тимчасові комітети, комісії або робочі групи при урядах.

У системі місцевих органів створюють спеціальні відділи, департаменти, консультативні центри, місцеві комітети чи місцеві спостережні комітети з питань гендерної рівності, вводять у штат експертів з питань рівності. Узагальнюючи набутий досвід, усі згадані вище держави можна диференціювати на маскулінні (арабські та мусульманські країни, Великобританія, Італія, Японія) та фемінні (Швеція, Норвегія, Данія, Фінляндія, Нідерланди, Португалія, Франція).

Україна, ймовірно за гендерними показниками, перебуває на перехідному етапі, для якого властиве поєднання маскулінних і фемінних рис із інтенсифікацією останніх, але перевагою на сьогодні перших. Створення розвиненої інституційно-правової системи із врахуванням гендерних підходів, зумовлять реформування більшості інституцій та утворення нових, ухвалення

змін до Конституції та нормативно-правових документів, що сприятиме посиленню конкуренції ідей та покращенню якості управління. Оскільки, наявність різних/нових пропозицій потребуватиме професійного обґрунтування рішень. Зміни у компетенції державних органів щодо гендерного наповнення визначатимуть подальші напрями розвитку гендерної політики.

Доведено, що ефективність механізмів формування та реалізації гендерної політики залежить від стану взаємодії суб'єктів, які її здійснюють. А тому ними повинні стати (постійними елементами механізмів) вивчення означеної проблематики, проведення попередньої оцінки, моніторинг та оцінка за його результатами тощо. А також зворотний зв'язок, який є причинно-наслідковим чинником змін. Для реалізації такого механізму гендерної політики потрібно визначити відповідні вимоги, серед яких, зокрема, прозорий та чіткий розподіл відповідальності та компетенції його суб'єктів.

В Європі діють різні інституції, відповідальні за здійснення політики гендерної рівності : міністерства з питань гендерної рівності, становища жінок; департаменти, комітети, відділи з гендерної рівності у складі міністерств; комітети та підкомітети в органах законодавчої влади; департаменти, комітети, відділи у складі міністерств, які відповідають за соціальну проблематику, питання сім'ї, молоді, охорони здоров'я тощо. Структури, які мають незалежний від уряду статус, наприклад, омбудсмени або агенції із забезпечення гендерної рівності [13].

Ставлення до гендерної політики в різних країнах змінювалося з часом, про що свідчать створення чи ліквідація відповідних міністерств і комітетів. Членство в міжнародних організаціях сприяло усвідомленню важливості феномена дискримінації, що знаходило відображення в національному законодавстві. У багатьох європейських державах у 1980-і рр. було створено інститути для розробки політики щодо забезпечення рівності для жінок, іноді вони наділялися правом примусу та іншими квазісудовими функціями. Завданням цих органів було і спостереження за впливом законодавчих змін на реальне становище жінок [6, с. 162].

Міжнародний досвід засвідчує, що позитивних змін можна добитися досить швидко, за 5–10 років. Так, наприклад, Нідерланди в 1960–1970-х рр. були аутсайдерами у впровадженні політики гендерної рівності, а вже в 1990-і стали лідерами у цій справі [63]. 1991 р. у Швеції було прийнято закон «Про гендерну політику». Для впровадження його в життя створено спеціальні інституції, а реалізація гендерної політики була визнана обов'язковою для всіх структур, незалежно від їх спеціалізації. Контроль за впровадженням гендерної політики здійснює апарат омбудсмена. Було запроваджено складання офіційної статистики окремо щодо жінок і чоловіків. Організовано курси з питань рівноправ'я для державних службовців усіх рівнів, а всі урядові структури формувалися за принципом рівного представництва обох статей [63].

У Литві серйозним кроком для досягнення гендерної рівності стало прийняття закону «Про рівні можливості», а також заснування установи, яка наглядає за його дотриманням – управління омбудсмена з питань рівноправ'я чоловіків та жінок. Це управління є незалежною спеціальною установою, яка підзвітна тільки Сейму Литви [37, с. 162].

Відповідно до закону «Про рівні можливості», уповноважений з проблем рівноправ'я статей разом з працівниками управління, вивчає скарги щодо випадків дискримінації та сексуальних домагань. За власною ініціативою він проводить відповідне розслідування за умови, що факти порушення рівних прав установлені на основі матеріалів засобів масової інформації та інших джерел [12, с. 162].

Водночас у межах своєї компетенції подає рекомендації до державних/урядових й адміністративних установ країни про перегляд законодавчих актів і встановлення пріоритетів у впровадженні рівних можливостей для жінок та чоловіків. А також (обов'язково) стежить за тим, щоб у ЗМІ не з'являлись оголошення дискримінаційного характеру. Одночасно, він присутній як спостерігач на вступних іспитах до освітніх або наукових закладів чи на конкурсах з прийому на роботу та в межах своєї компетенції може розслідувати

випадки адміністративних правопорушень і застосовувати адміністративні санкції (фінансові штрафи тощо) [63].

Нідерланди змогли досягти значних успіхів у сфері гендерної рівності завдяки унікальній організації національного механізму забезпечення політики рівності статей, який базується на міжвідомчому підході. Головними факторами успіху стали політика державного фемінізму та існування чималої когорти фемократок (феміністок, що увійшли до владних структур). Була надана фінансова підтримка реалізації цієї політики з боку держави. Крім того, в країні було створено «залізний трикутник» – систему взаємодії (мережу), яка передбачає співробітництво представниць жіночого руху та державних чиновників, а також тісної взаємодії між парламентом та демократками [37, с. 163].

Особливою активністю характеризувалася діяльність створеної в Нідерландах ради з питань емансипації. Завдяки її зусиллям було досягнуто консенсусу у розумінні політики рівності статей як обов'язкової складової програми будь-якого кабінету міністрів. Було засновано посаду державного секретаря з жіночої політики, який був обмежений у владних повноваженнях, але мав право виносити на засідання уряду актуальні питання та отримувати від членів кабінету міністрів відповідну підтримку [6, с. 163].

У 1978 р. у складі міністерства культури, рекреації та добробуту, було створено департамент з координації політики у сфері рівності статей. 1981 р. цей департамент було передано до міністерства із соціальних питань та зайнятості, що відповідало змінам ідеологічних підходів до трактування жіночих проблем. В основу цього підходу було покладено ідею про ключову роль економічної незалежності для підвищення статусу жінок у суспільстві. Головну увагу було приділено питанням зайнятості та соціального захисту жінок.

Особливістю формування державної гендерної політики в Україні є те, що вона будується, по-перше, на основі міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Україною, по-друге – регулюється національними нормативно-

правовими актами щодо рівноправності між жінками та чоловіками. Таким чином, правове регулювання державної гендерної політики в Україні, здійснюється нормативно-правовими актами двох рівнів: наднаціонального та національного.

До нормативно-правових актів наднаціонального рівня доцільно віднести, передусім, «Загальну декларацію прав людини», прийняту Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., «Конвенцію ООН Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», яка була ратифікована Україною 12 березня 1980 р., та «Декларацію Тисячоліття ООН», яку підписав Президент України на Саміті Тисячоліття у вересні 2000 р.

У процесі реалізації в Україні положень Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» було виявлено певні проблеми, тому в 1995 р. відбулися парламентські слухання «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», на яких прийняті рекомендації учасників парламентських слухань щодо реалізації Конвенції в Україні. Вони були затверджені постановою Верховної Ради України «Про рекомендації учасників парламентських слухань щодо реалізації в Україні Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок». У цих документах Кабінету Міністрів України рекомендовано спільно з парламентськими комісіями вжити заходів щодо їх реалізації, у тому числі створити відповідну нормативно-правову базу.

Усі основні міжнародні партнери Ради Європи ухвалили Стратегію гендерної рівності або Плани дій. Це сприяло створенню основи для співробітництва та (в окремих випадках), налагодженню інституційної співпраці, забезпечуючи встановлення її можливостей, взаємодоповнення та координації. Європейський Союз, «Жінки ООН» та ОБСЄ давно залучені до розробки цієї Стратегії.

Вони сприятимуть її імплементації, зокрема, шляхом проведення постійних консультацій з Радою Європи, беручи участь у зустрічах та заходах, запроваджуючи та реалізуючи спільні ініціативи. Рада Європи прагне

посилити свою співпрацю з іншими установами та органами (зокрема, з УВКБ ООН, CEDAW, ЮНІСЕФ та ЮНЕСКО) та іншими міжнародними організаціями (такими як ОЕСР, Світовий Банк, Міжнародна організація франкофонії).

Програма гендерної рівності має на меті залучення та використання досвіду та знань громадських організацій у розробці, імплементації та оцінюванні політики, програм і діяльності. До інших партнерів в імплементації Стратегії гендерної рівності належать: 1) парламенти; 2) національні уряди; 3) місцеві органи влади та їх асоціації; 4) органи з питань гендерної рівності; 5) установи з питань захисту прав людини; 6) професійні мережі (зокрема, у сфері юстиції, журналістики, освіти, охорони здоров'я та соціальній сфері); 7) профспілки та об'єднання роботодавців; 8) ЗМІ; 9) приватний сектор.

Інформаційний ж план розробляється наступною з метою: 1) підвищення наочності стандартів, досліджень, рекомендацій, заходів Ради Європи та їх результатів; 2) підвищення обізнаності щодо окремих питань з огляду на необхідність зміни позицій, менталітету та поведінки; 3) прискорення обміну інформацією між різними компонентами програми та партнерами; 4) надання доступу до провідних практик та зібраних даних на національному, регіональному та місцевому рівнях.

Таким чином, більшість основних міжнародних гравців (партнерів Ради Європи) давно схвалили певний «Плани дій» щодо реалізації стратегії гендерної рівності на європейському континенті. Це відразу посприяло становленню основи для співробітництва та налагодженню інституційної взаємодії, забезпечуючи функціонування можливостей як для продуктивної співпраці та координації, так і продуктивної співпраці впливових гравців – Європейського Союзу, «Жінок ООН», ОБСЄ тощо.

2.2. Подолання основних проявів гендерної нерівності та дискримінації як фактор розвитку гендерної демократії.

Гендерна нерівність має глобальні та національні прояви, які залежать від широкої сукупності факторів історичного, соціального, економічного, політичного та культурного характеру.

Основними проявами гендерної нерівності для більшості сучасних суспільств виступають, в першу чергу: перевантаження жінок у сфері сімейно-побутового життя (ефект «подвійної», «потрійної» зайнятості); по друге: нерівна оплата праці та нерівний розподіл власності; по третє: низький рівень політичного представництва жінок, їх залучення до процесів прийняття політико-управлінських рішень; в четверте: нерівний доступ до освіти. Такі прояви в цілому формують гендерний розрив, показники якого в різних країнах відрізняються.

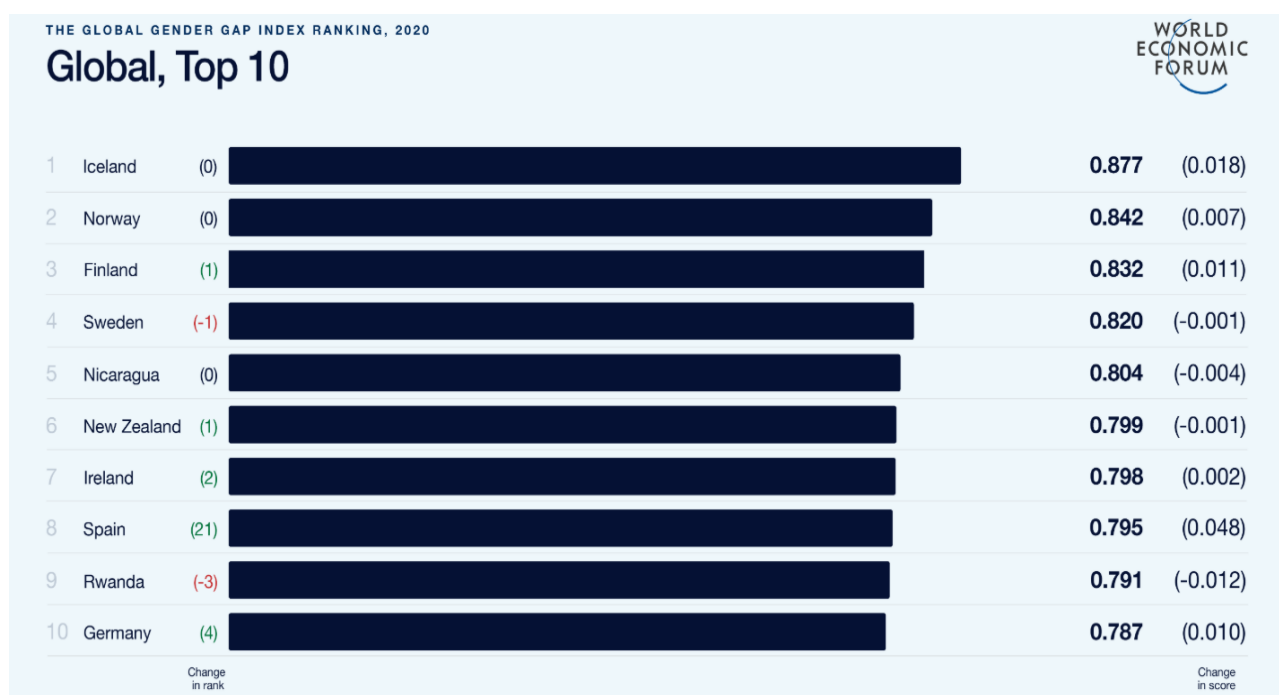
В такому розрізі питання гендерної рівності широко розглядаються різними неурядовими та міжнародними організаціями. Так, Всесвітній економічний форум щорічно публікує «The Global Gender Gap Report», в якому розраховується індекс гендерних розривів (Gender Gap Index) для 145 країн світу. У 2019 р. першій п'ятірці були Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція та Нікарагуа [77] (Рисунок 1). Україна в 2018 році зайняла в цьому рейтингу 65, а в 2019 році – 59 позицію. Така зміна показника відбулась в наслідок збільшення жінок у Парламенті України після виборів 2019 року з 12 до 20 % (Додаток 1).

Індекс гендерного розриву включає показники гендерної рівності / нерівності в економічній, освітній, політичній сферах та сфері охорони здоров'я. В Україні основні прояви гендерного розриву / нерівності проявляються у значній різниці (10 років) між середньою тривалістю життя жінок і чоловіків (79 та 69 років відповідно), а також в економічній та політичній сферах суспільства.

Між показниками гендерного розриву є чітка пряма залежність. Наприклад, збільшення Індексу гендерного розриву на 0,01 пункт, призводить

до збільшення індексу верховенства права на 0,02, а індексу захисту власності – на 0,16 пункту. У свою чергу, кожен додатковий рік до заміжжя пов’язаний зі збільшенням індексу верховенства права від 0,02 до 0,04, а індексу захисту власності – від 0,20 до 0,31 пункту. Відомий у світі Індекс гендерного розриву включає показники гендерної рівності/нерівності в економічній, освітній, політичній сферах і сфері охорони здоров’я [77].

Рисунок 1.

Організація Об’єднаних Націй видає «Human Development Report», що містить 2 показника: індекс гендерного розвитку (Gender Development Index) і гендерна нерівність (Gender Inequality Index) для 188 країн світу. За останнім показником лідерами рейтингу є Словенія, Швейцарія, Німеччина, Данія та Австрія [63]. В Європі аналогічний показник розраховує Європейський інститут гендерної рівності [61]. Гендерні звіти видають також Міжнародна організація праці, Центр розвитку ОЕСР та інші організації.

Гендерна ситуація в Україні має свою специфіку і парадоксальність. Це проявляється у протиріччі між високим освітнім статусом жінок, їх високою

економічною активністю та проявами нерівності в оплаті праці та низькому рівні політичного представництва.

Соціальні зміни, пов'язані з економічною модернізацією, розвитком освіти, демократизацією соціального управління призводять до поступових змін у ролі жінок в суспільстві. Це проявляється у всіх сферах життя та соціальних відносин. Тому гендерна рівність є важливим компонентом соціально-економічного розвитку країни. Розглянемо зв'язок між гендерними факторами та економічним зростанням. В останні роки частка жінок у вищому та середньому керівництві компаній істотно зросла. У 2015 р. в середньому кожна п'ята жінка в світі займала керівні позиції. Збільшився також відсоток жінок – власників бізнесу. У Китаї він склав 64 %, в Швеції – 53 %, в Угорщині та Румунії – 47 % [25].

Очевидно, що згладжування гендерної асиметрії сприяє економічному зростанню країни. Високоосвічена жінка бере активну участь в соціально-економічному житті суспільства та підвищує конкурентність ринку праці, що в свою чергу позитивно впливає на економіку в цілому.

Прояви гендерних диспропорцій та нерівності в сфері зайнятості та бізнесу проявляється в Україні в наступних формах: 1) Чоловіки демонструють вищий рівень зайнятості на ринку праці в порівнянні з жінками; 2) Чоловіки частіше виступають роботодавцями, а жінки частіше виконують найману технічну, обслуговуючу роботу; 4) Жінки частіше виконують робочі функції нелегально ніж чоловіки; 5) Розрив у заробітній праці чоловіків та жінок на 25–30 % на користь чоловіків; 6) Подвійна зайнятість міських жінок та потрібна зайнятість сільських жінок, що пов'язане з поєднанням роботи з вихованням дітей домашніми справами та роботою на землі; 7) Жінки зайняті більше у соціальній сфері, сферах обслуговування, дошкільних виховних закладах та школах, а чоловіки більше працюють у сфері важкої промисловості та будівництва; 8) Жінки мінімально залучені до великого бізнесу та володіння великими корпораціями, але більше включені у розвиток малого бізнесу [22].

Розглянемо вплив гендерних чинників на соціально-економічні та правові характеристики розвитку суспільства. Основними економічними показниками суспільства є рівень розвитку його економіки (вимірюється як відношення ВВП на душу населення) і рівень його залученості в світове господарство (вимірюється як відношення обсягу його торгівлі на душу населення). За допомогою цих показників можна охарактеризувати не тільки ступінь розвитку країни, але і її вплив на сусідні країни та світову економічну систему в цілому.

Між економічним і гендерним розвитком простежується чіткий взаємозв'язок. Наприклад, існує прямий вплив індексу гендерних розривів на рівень ВВП на душу населення. Економетричне моделювання показує, що кожне збільшення даного індексу на 1 % призводить до збільшення ВВП на душу населення на 2445 дол. США. Іншими словами, чим рівноправніше суспільство, тим воно багатше, отже, самі люди зацікавлені в розвитку гендерного балансу. З іншого боку, простежується ще один зв'язок – збільшення індексу гендерних розривів на 1 % призводить до зростання товарообігу на душу населення на 2114 дол. США. Таким чином, чим рівноправніше суспільство, тим більше воно залучено в процеси світової глобалізації і тим менш захищеним воно стає перед глобальними кризами.

Вирівнювання гендерної асиметрії призводить до стимулювання активності жінок в сфері побудови успішної кар'єри. Це означає, що сучасні жінки намагаються спочатку отримати професію та зайняти певні позиції в суспільстві, а вже потім вступити в шлюб. В результаті виникає тенденція більш пізнього заміжжя, особливо, це простежується в розвинених країнах. Причому чим більш економічно розвиненим є суспільство, тим вище середній вік вступу жінок у шлюб.

Збільшення середнього віку заміжжя на один рік характеризується ростом ВВП і товарообігу на душу населення. Наприклад, при збільшенні середнього віку заміжжя з 24 до 25 р., ВВП на душу населення зростає на 1800 дол. США, а при збільшенні з 30 до 31 року – вже на 7548 дол. США. Аналогічно, зростання товарообігу на душу населення складе 1547 дол. США при збільшенні

середнього віку заміжжя з 24 до 25 р. і 9053 дол. США при збільшенні з 30 до 31 року. Виходить, що розвинені суспільства будуть характеризуватися більш пізнім вступом у шлюб і, як наслідок, досить низькою фертильністю.

Гендерна рівність в економіці характеризується показниками конкурентоспроможності та інноваційності економіки («Global Competitiveness Index і Global Innovation Index»). Перший індекс розраховується Всесвітнім економічним форумом і щорічно публікується в «The Global Competitiveness Report». Індекс глобальної конкурентоспроможності включає в себе 114 показників по 12 напрямом, в тому числі: макроекономічне середовище, здоров'я, початкову та вищу освіту, ефективність товарного ринку й ринку праці, розвиток фінансового ринку, інновації тощо.

Розробка Індексу глобальної інноваційності («Global Innovation Index») є результатом співпраці між Корнельським університетом, INSEAD і Всесвітньою організацією інтелектуальної власності. Індекс розраховується як просте середнє між інвестиціями в інноваційну діяльність (людський капітал, інфраструктуру і т. д.) і її кінцевими результатами (знаннями, технологіями та креативністю). Існує зв'язок між індексом гендерних розривів, середнім віком вступу в шлюб і індексом глобальної конкурентоспроможності. Наприклад, збільшення індексу гендерних розривів на 0,01 пункту призводить до збільшення індексу глобальної конкурентоспроможності на 0,07, а індексу інноваційності – на 1,18 пункту. Отже, гендерна різноманітність та відкритість суспільства стимулюють інновації та конкурентоспроможність.

Також очевидно є взаємозв'язок між віком вступу в шлюб і досліджуваними індексами. Причому даний взаємозв'язок нелінійний: за кожен рік до заміжжя індекс глобальної конкурентоспроможності зростає від 0,08 до 0,10, а індекс інноваційності – від 1,5 до 2,3 пункти. Ці результати пояснюють, чому жінки зацікавлені в самореалізації: вона дійсно приносить значний розвиток всього суспільства.

Не менш важливим є дослідження взаємозв'язку між показниками гендерної рівності та законослухняністю суспільства. Показниками

законослухняності можуть служити індекс верховенства права («Rule of Law Index») і індекс захисту власності («International Property Rights Index»). Перший індекс розраховується незалежною організацією «Всесвітній проект правосуддя» і є зважене значення 8 факторів, в тому числі: відсутність корупції, відкритість уряду, дотримання фундаментальних прав і т. д. Таким чином, він є показником рівня дотримання законів в країні в цілому. Індекс захисту власності розробляється Інститутом свободи та демократії (Перу) і вимірює три основні чинники: політичне середовище, права матеріальної та інтелектуальної власності.

Результати статистичних і соціологічних досліджень доводять, що жінки відіграють все більш важливу роль в сучасному суспільстві. Причому їх активність (в першу чергу) повинна підтримуватися самим суспільством в силу додаткових вигод, які воно отримує. Адже, збільшення гендерного рівноправ'я значно збільшує ВВП і товарообіг на душу населення, тому суспільству вигідно стимулювати більш активну жіночу позицію. Участь жінок в економічних процесах також стимулює конкурентоспроможність економіки, а отже і її розвиток, створення нових технологій, і як наслідок – інноваційність. Більш розвинене, більш відкрите й багате суспільство (при цьому) вимагає і більшого захисту своїх прав, а тому зазначені процеси призводять до підвищення законослухняності суспільства, зрештою захисту приватної власності.

Водночас, слід охарактеризувати плани дій та програми, що спрямовані на підтримку жінок у професійному самовизначенні, набутті потрібних навичок, адаптації на ринку праці, вдосконаленні у професійній складовій, інтегруванні в територіальні програми зайнятості тощо, ключовими завданнями яких є: 1) надати допомогу в адаптації жінок у регіональному ринку праці та заохочувати їх до активної участі у ньому; 2) орієнтувати жінок на набуття певної кваліфікації, що володіє попитом; 3) направляти їх на потенційний економічний ринок праці та розвиток/створення власного бізнесу; 4) розробити модель соціального партнерства, що спеціалізується на проблемі запобігання

нелегальної трудової міграції та торгівлі людьми й гендерної рівності; 5) підвищувати обізнаність з проблем зайнятості жінок, через мас-медіа тощо.

Щоб виконувати ці задачі та впроваджувати політику гендерної рівності, ДСЗ України надає на постійній основі наступні послуги АПРП: 1) інформування клієнтів про основні тенденції та прогнози локального ринку праці, в тому числі про попит і пропозицію на робочу силу серед жінок та молоді; 2) інформування клієнтів про діючі громадські організації, які надають підтримку жінкам і молоді, а також організація зустрічей з ними представників цих організацій; 3) інформаційні, профорієнтаційні та консультаційні послуги, пов'язані з пошуком роботи та працевлаштуванням, в тому числі за кордоном; 4) послуги з профорієнтації, зокрема проведення спеціальних семінарів і зустрічей із залученням досвідчених спеціалістів у сфері охорони здоров'я, освіти, психології, економіки, правознавства, податкового законодавства тощо; 5) працевлаштування жінок із дітьми віком до 6 р. і одиноких мам із дітьми, віком до 14 років або дітьми-інвалідами на новостворені або зарезервовані робочі місця (згідно з Законом України «Про зайнятість населення» (за так званою п'ятивідсотковою квотою); 7) заходи зі сприяння підприємництву серед безробітчан у формі середньої одноразової фінансової допомоги по безробіттю; 8) працевлаштування на дотаційні робочі місця для підтримки найбільш уразливих категорій населення [27].

Згідно з «Методичними рекомендаціями з організації роботи центрів зайнятості щодо забезпечення гендерної рівності» (ДСЗ, 2004), у 2004–2005 рр. були створені гендерні інформаційні куточки у секторах інформації про вакансії всіх базових центрів зайнятості. Залежно від конкретного базового центру зайнятості, куточок може займати кілька полиць на стенді чи у книжковій шафі з різноманітними інформаційними матеріалами.

Головна задача цих гендерних куточків – інформувати клієнтів ДСЗ про їхні конституційні права на ринку праці та досягнення жінок і молоді у професійній сфері. Гендерні інформаційні куточки для жінок зазвичай містять інформаційні матеріали (як правило, у формі листівок) і копії відповідних

законодавчих актів. Згідно з найостаннішою інформацією, у 2008 р. жінки становили 43,2 % всіх бенефіціарів схеми самозайнятості.

Проте, цією схемою скористалися лише 1,02 % жінок, зареєстрованих як такі, що шукають роботу (13,4 тис. осіб). Додатковою інформацією для жінок роботодавців є інформація для жінок, які шукають роботу; додаткова інформація для окремих категорій жінок, які мають статус безробітного – для безробітних одиноких та багатодітних матерів; для жінок передпенсійного віку, які шукають роботу; для жінок, які повертаються до роботи після тривалої відпустки по догляду; для жінок, які бажають працювати вдома або за гнучким графіком; для жінок, які бажають розпочати власну справу; для жінок інвалідів, матерів дітей інвалідів; для звільнених військовослужбовців жінок; інформація для осіб, бажаючих працевлаштуватися за кордоном за допомогою приватних агенцій зайнятості; інформація щодо запобігання домашньому насильству та торгівлі людьми; зрештою інформація щодо запобігання праці дітей тощо.

В контексті гідної праці гендерна рівність охоплює рівність можливостей для однакового доступу до безпечного й здорового виробничого середовища, рівність в асоціаціях і колективних переговорах, рівність в досягненні відчутного кар'єрного зростання, охорони материнства, а також в справедливому як для чоловіків, так і для жінок балансі між роботою та сім'єю. МОП розуміє гендерну рівність як питання прав людини, соціальної справедливості та сталого розвитку [1, с. 48].

Для прикладу, рівні можливості зайнятості означають: 1) рівне ставлення на робочому місці (політика рівних можливостей зайнятості означає справедливе ставлення до кожного, хто має роботу або намагається її знайти); 2) акцент на особистих якостях працівника (найкраща робота для кращого кандидата); 3) причинно-наслідковий механізм підвищення ефективності продуктивності та конкурентоспроможності; 4) сприяння активному залученню працівників (це вимога сприяє успішному впровадженню управлінських планів, якими, зокрема, є загальне управління якістю); 5) належний спосіб планування бізнесу (політика рівних можливостей зайнятості визначає чіткі цілі і руйнує

бар'єри на шляху до зайнятості та максимальної продуктивності); 6) зв'язок з усіма аспектами зайнятості, включаючи пошук кандидатів, заробітною платою та іншими виплатами, кар'єрним ростом і умовами праці; 7) рішення, а не проблему (політика рівних можливостей зайнятості – це шлях, який застосовують у всьому світі для вирішення проблем, пов'язаних з причинами дискримінації) [29, с. 10].

Таким чином, в цілому можна констатувати, що активне зменшення гендерного розриву буде не тільки збільшувати економічний розвиток суспільства, але й знижувати швидкість його відтворення в силу більш пізнього вступу жінок у шлюб. Уже зараз це є серйозною проблемою для розвиненого суспільства при наявності країн з високою народжуваністю та низьким рівнем гендерного балансу, що може привести до міграційних криз або навіть спроб захоплення (і не настільки) заселених територій.

У сфері сімейно-шлюбних відносин прослідковуються як природні, генетично-репродуктивні, так і соціокультурні відмінності. Частина яких визначає не тільки відмінності, а й прояви нерівності та дискримінації. Це стосується (в першу чергу) уразливості жінок у стані вагітності та виховання маленьких дітей. По друге, жінки перевантажені домашніми функціями, до яких додається зайнятість в професійній сфері. По третє, жінки несуть більший тягар відповідальності за виховання дітей у неповних сім'ях, коли в ній відсутній чоловік-батько (в наслідок розлучення, ранньої смерті, або самотності та народження позашлюбних дітей). По четверте, жінки страждають від домашнього насильства з боку партнерів і чоловіків, з якими вони проживають у неформальному чи формальному шлюбі [34].

У 2017 р. Національна поліція України зареєструвала майже 111 тисяч звернень із повідомленнями про вчинені злочини та інші події, пов'язані з домашнім насильством, 1391 із них надійшли від дітей. За результатами цих звернень було складено 80,8 тисяч протоколів про адміністративне правопорушення та відкрито близько 900 кримінальних проваджень [34].

Наприклад, за даними за 2018 р. (тієї ж Нацполіції), сумарна кількість звернень до останньої про вчинене домашнє насильство перевищила 115 тис., з яких 1418 – це діти. Водночас складено 99,5 протоколів про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 173–2 Кодексу про адміністративні правопорушення. Але, ні одного обмежувального припису проти підозрюваного у насильстві не було видано. Протягом цього ж року було відкрито 1029 кримінальних проваджень, згідно яких 783 особи визнані винними у здійсненні кримінального злочину, що пов'язане з насильством.

Лєвова частка таких злочинів (що пов'язані із домашнім насильством), була вчинена у 2018 р. за наступними категоріями: особливі тяжкі та тяжкі – 179 інцидентів, вчинення легких тілесних ушкоджень (або навмисне вчинення) – 699 випадків, виключно навмисне вчинення тяжких тілесних ушкоджень людині – 88 злочинів.

У 2017–2018 рр. практично всі постраждали від домашнього насильства – це жінки, а винними у цих злочинах є чоловіки. Різного роду сексуально-фізичного насильства протягом року зазнає приблизно 1 мільйон жінок. І це, лише, при 10 % зверненні із них в силові/поліційні органи. Згідно статистичних даних ООН (у галузі народонаселення за 2016–2017 рр.), через фізичне насильство жінки в Україні втрачають понад 190 млн. дол. Тобто, щороку, понад 1,2 тис. дол. на рік або близько 200 дол. на місяць для кожної жінки.

Сюди можна віднести нанесенні «агресором» збитки від втрати та пошкодження майна, потенційну можливість втратити заробіток через фізичну неспроможність внаслідок побоїв, вимушеної оренди житла, медичних послуг, зрештою юридичних і психологічних консультацій тощо. Більше того, щороку в країні гине більше 600 жінок саме від домашнього насильства. Наприклад, середньорічна кількість жіночих смертей внаслідок військових дій на Сході України сягає – 174.

Водночас, понад 18 % чоловіків в державі вважають, що мають право застосовувати фізичне насилля до власних жінок у випадку тілесної зради, нічних гулянь тощо. Проблема також полягає у тому, що самі жінки

виправдовують його, наприклад, 22 % українок вважають, що в окремих інцидентах все ж заслужили на нього. Також, більше 3 млн дітей є свідками чи жертвами домашнього насильства в Україні, що є дуже великим числом, як для демократичної країни. І лише третина людей (громадян України) «сприймає демонстративне ігнорування дитини як насильство» [17].

Проблематика насильства у відносинах чоловіків і жінок, яка є однією із дуже складних, суперечливих й латентних проблем, входить в число тих, які вивчаються фахівцями різних дисциплін соціально-економічної та гуманітарної спрямованості. У вітчизняних наукових роботах феномен насильства між чоловіками та жінками представлений як «подружнє насилля» [26, с. 45–51], «домашнє насильство» [44, с. 489], «насилля в сім'ї» [53, с. 189], «насильство над жінками» [43].

Аналіз наукових джерел показує, що дослідження феномену насильства ведеться за такими основними напрямками як: 1) виділення специфіки різних видів насильства в залежності від вмісту «насильницькі дії» (тобто, фізичне, психологічне, економічне, сексуальне) і від типу відносин між чоловіками та жінками (насильство в дошлюбних відносинах, насильство на побаченнях, подружнє насильство); 2) оцінка поширеності насильства в міжособистісних стосунках чоловіків і жінок; 3) вивчення соціально-демографічних та психологічних особливостей жертв насильства; 4) профілактика сімейного насильства та організація роботи з жінками, що зазнали насильства в сім'ї [56].

Незважаючи на досить широкий спектр досліджуваних вченими питань, пов'язаних з проблематикою насильства, дослідниками приділяється замало уваги такій важливій проблемі, як аналіз факторів, що обов'язково провокують насильницьку поведінку. Крім того, обговорення проблем насильства в близьких відносинах з невідомістю зачіпає такі питання, як розподіл ролей і владних повноважень, позиції домінування та підпорядкування, нерівність в відносинах тощо. Тому цілком обґрунтованим є використання ідей гендерного підходу при аналізі причин виникнення та поширення різних видів насильства у відносинах чоловіків і жінок.

Гендерний підхід передбачає врахування інтересів обох соціально-статевих груп суспільства, оскільки головна мета реалізації цього підходу – досягнення гендерної рівності [57, с. 71]. При аналізі досліджень причин насильства в міжособистісних відносинах (з урахуванням положень гендерного підходу) в поле уваги повинні потрапити наступні умови його використання: 1) облік соціокультурного контексту та зміна соціальних умов, в яких сучасні чоловіки й жінки вибудовують свої дошлюбні, зрештою подружні відносини; 2) міждисциплінарність (детермінація такого складного феномена, як насильство, може бути розкрита при інтеграції досліджень різних наукових дисциплін). Міждисциплінарність гендерного підходу відкриває продуктивні перспективи в дослідженні будь-яких соціально-психологічних явищ, де взаємозалежності між людьми синкретичні, будучи одночасно соціальними, психологічними та економічними; 3) акцентування ідеї рівності гендерних відносин, яке передбачає розгляд не тільки чоловіків, але й жінок в ролі суб'єкта, що продукує насильство по відношенню до партнера; 4) особлива увага до характеру розподілу ролей та статусних позицій чоловіків і жінок, як суб'єктів міжособистісних відносин; 5) акцентування впливу на прояв насильства соціокультурних факторів, а не (виключно) біологічно обумовлених передумов; 6) обов'язковий розгляд питання про взаємозв'язок гендерних норм, стереотипів маскулінності й фемінінності, психологічного самопочуття та поведінки чоловіків і жінок; 7) різномірний аналіз (в поле уваги дослідників повинні потрапляти не тільки характеристики суб'єктів відносин, але і вплив різних соціальних інститутів).

Гендерний підхід передбачає аналіз досліджуваного явища на різних рівнях соціальної реальності, тому його застосування до вивчення феномена насильства обумовлює облік інституційного рівня функціонування сім'ї та рівня міжособистісних сімейних відносин [20, с. 13].

Гендерний підхід, що розробляється при вивченні міжстатевих відносин (як критика традиційних уявлень про необхідність і обґрунтованість диференціації ролей, статусів, позицій чоловіків і жінок в публічній та

приватній сфері життєдіяльності людей), орієнтований на аналіз систем домінування/підпорядкування й проголошує ідею рівноправності чоловіків та жінок у сфері формальних/неформальних відносин. Ні у чоловіків, ні у жінок немає підстав пригнічувати та підпорядковувати собі один одного, тому ніякі види насильства в міжстатевих стосунках неприйнятні. Відносини між чоловіками та жінками повинні вибудовуватися на основі рівності позицій, обліку цілей та інтересів один одного. Рівноправність – це ознака здорових і стабільних партнерських і подружніх відносин.

Всі види насильства, що проявляються в близьких відносинах чоловіків і жінок, мають багатофакторну обумовленість. У сучасній науковій літературі, що присвячена аналізу сімейного насильства, пропонуються різні варіанти групування факторів, що провокують насильство. Наприклад, по відношенню до суб'єкту насильства виділяють внутрішні та зовнішні чинники [64, с. 126], в залежності від наукових дисциплін причини насильства розглядаються в рамках соціологічного, юридичного та феміністського підходу [15, с. 121].

Проаналізуємо причини походження насильства відповідно моделей, що запропоновані В. Солоднікова в його роботі [59]: 1) особистісно-сімейної; 2) соціокультурної.

Більше того, особистісно-сімейна модель має кілька основних різновидів. Більшість людей (в тому числі й фахівці), що зустрічаються в своїй роботі з проблемою насильства, часто розглядають його основні причини як наслідок дисфункції нервової системи, генетичних впливів, дії біохімічних факторів або прояви особистісних особливостей «агресора». Це описано (як та чи інша) форма розладу особистості, психопатологія, для наприкладу: «що ще від нього можна було очікувати при такому високому рівні тестостерону», «він чинить насильство, тому що псих», «він хвора людина», «у нього поганий характер», «він дуже агресивний» тощо.

Такі пояснення спираються на біологічні передумови, прості і привабливі, але в результаті призводять до розмивання меж між переживанням збудження, сильних емоцій та насильницькими діями. Непередбачувані насильницькі дії

часто приписуються наслідкам надлишку певних емоційних станів, таких як гнів або сексуальне збудження. І в силу цього розглядаються як природні, а відповідно – неминучі наслідки подібних емоційних станів.

У поясненні схильності чоловіків до насильницької поведінки користується популярністю біолого-еволюційний підхід, який спирається на теорію природного відбору (Ч. Дарвіна) і на принцип статевого диморфізму. Відповідно до цих поглядів в процесі еволюції у представників чоловічої та жіночої статі закріпилися різні ознаки: фізична агресія, емоційна незалежність і інструментальний підхід до вирішення проблем (особливо у недосвідчених, молодих чоловіків) та пасивність, схильність до співпраці, емоційна залежність й схильність до турботи у жінок. На думку психологів-еволюціоністів, «природне» призначення чоловіків зводиться до конкуренції за статус і захист ресурсів, які забезпечують їм право на відтворення свого генотипу, тому природа наділила їх більшою агресивністю.

Біологічний детермінізм знайшов відображення і в теорії «агресивного інстинкту». У ній (практично) сходяться погляди на природу агресії засновника психоаналітичного напрямку в психології З. Фрейда та авторитетного дослідника («агресії») К. Лоренца. Кілька основних тез об'єднують саме їх визначення агресії. Агресія – це природна внутрішня властивість людства. Людина володіє природженою схильністю (потягом) до агресивності.

Агресивна енергія періодично акумулюється в людині та потребує виходу або трансформації. Загальна схема, що відображає положення теорії потягу до агресивності, приблизно така: агресивний потяг – запуск стимулу – агресивна поведінка.

Хоча сьогодні, будь-яку з теорій потягу можна віднести до застарілого історичного багажу психології, не варто їх недооцінювати. Ставлення до агресії як до неминучого зла людської природи, дуже широко закріпилось в суспільній свідомості. Чоловіки, що проявляють жорстокість по відношенню до своїх партнерок, часто заперечують свою відповідальність (тобто «накопичилось») і виправдовуються, звинувачуючи жінок (наприклад, ти сама «довела» і т. под.).

Представники правоохоронних органів (в різних варіаціях) постійно чують від агресорів наступні причини їх жорстокого поводження з жінками: «Вона довела мене до краю», «Вона виводить мене», «Вона ж знає, який я», «Якби вона не зробила х..., я не зробив би цього», «Вона все продовжувала (нити)» тощо [60, р. 67].

Обмеженість такого підходу до пояснення причин насильства в тому, що «агресор» представляється пасивною фігурою. Він збирає «природно» напругу до моменту, поки у нього не «зриває клапан». «Переповнення чаші терпіння» і, як наслідок, насильницька поведінка приписується факторам зовнішнього середовища: стресу на роботі, фінансовим складнощам, подружнім проблем. Дія цих чинників сприймається як в цілому невідконтрольне людині «поодиноці». Цей погляд має на увазі лінійну залежність агресивної поведінки від рівня емоційної напруги, в результаті чого відповідальність за насильство приписується зовнішнім факторам. Таке зміщення акцентів при поясненні причин насильства, дозволяє «агресору» зняти з себе відповідальність за «переповнення чаші», а значить і за насильницьку поведінку.

Схожа схема опису коренів насильства заснована на фрустраційній теорії (Н. Міллер, Д. Доллард, Л. Берковіц), суть якої полягає в тому, що будь-яка неприємна стимуляція призведе до емоційної агресії в тій мірі, в якій вона породжує неприємні відчуття [2]. При цьому, енергія агресії не обов'язково розряджається на своїй першопричині. Страх покарання або засудження за агресію, спрямовану безпосередньо на джерело фрустрації, може зумовити зсув агресивного спонукання на якусь іншу мету. В результаті людина переносить свої ворожі почуття на шкідливіші мішені. Саме про такий тип перенесення йдеться в старому анекдоті про чоловіка, який сварить дружину, яка кричить на сина, який штовхає собаку, яка кусає листоношу. А все це відбувається тому, що на роботі чоловік отримав наганяй від начальника й таким чином, активується «естафета агресивності» [68, с. 70].

Досліджуючи різні сторони життя нашого суспільства, вчені вказують на зростаюче число факторів, що породжують фрустрацію: різкі соціальні зміни,

масову бідність, неконтрольовану міграцію, надмірну нерівність доходів і похідні від нього, суттєві відмінності в якості життя різних соціальних груп й багато чого іншого [68, с. 70]. Свій внесок в посилення фрустрації вносять і вітчизняні ЗМІ, особливо телебачення, які формують у наших співгромадян (в першу чергу молоді) свідомо недосяжні життєві стандарти [60]. Відповідно до цієї теорії постійний досвід фрустрації, виникає в результаті невдач, програшу тощо. А придушення в соціальних відносинах (взагалі) призводить до накопичення сильних емоцій та напруги, які знаходять своє вираження через різні форми побутового насильства.

Часто, щоб нівелювати свою відповідальність в ситуації сімейного насильства, чоловік починає розповідь про напад на партнерку словами: «(Ну, у мене тоді був такий важкий день на роботі!) «чи» (У нас були проблеми з грошима») тощо. Подібне декорування життя кривдника стресом є потугами зробити його дії зрозумілими, зумовленими зовнішніми обставинами. Чоловік представляється у вигляді герметичної посудини, яка вибухає, коли тиск досягає певного рівня.

Проте, це дуже спрощена та невірна картина. Слід відповісти на питання, що саме в структурі відносин цього чоловіка з партнеркою дозволяє йому виявляти жорстоку поведінку по відношенню до неї в ті моменти, коли він сам опиняється під тиском. Якщо придивитися ближче, то «причина» стресу/тиску зводиться до того, що він сприймає партнерку або як причину насильства (звинувачення партнерки), чи як людину, що повинна приносити йому задоволення («оскільки він наділений привілеями») [71, р. 65].

Багато теорій насильства розміщують пояснення в контексті сімейної історії розвитку кривдника, а також його жертви. Відповідно до деяких психоаналітичних концепцій, наприклад, тривимірної теорії інтерперсональної поведінки (концепт В. Шутца приміром), незадоволення базових потреб в ранньому дитинстві проявляється в проблемному поведінці в дорослому віці. Але якщо в ранньому віці дитини її/його постійно контролювали, не давали проявити йому свою самостійність, не задовольнили його потреби у визнанні і

емоційній прихильності, то в дорослому житті така людина буде прагнути панувати над іншими. Так як, постійний страх втрати близького дорослого партнера спонукатиме прагнення підпорядкувати собі його.

Теорія соціального навчання (А. Бандура) описує насильство в термінах поведінки, а не психопатології чи [не] з допомогою дефектів характеру. Попри те, А. Бандура вважав, що ми (в більшості) навчаємося насильницької поведінки, спостерігаючи за іншими людьми. Величезну роль в нормалізації насилля відіграють ЗМІ. При перегляді кінофільмів і телепрограм, в яких привабливі та симпатичні персонажі б'ють інших ногами та кулаками, а також стріляють в тих, хто піддає їх стан стресу, ми отримуємо «Message». Він дає посил у те, що в сильних існує право карати інших людей, застосовувати фізичне насильство, щоб все ж домогтися бажаного результату.

Дослідження показують, що чоловіки які системно/часто практикують насильство в близьких відносинах, самі виростили в сім'ях з насильством [75]. Однак далеко не всі свідки жорстокості по відношенню до батьків і жертви сімейного насильства стають агресорами [71, р. 67].

Отже, сімейне середовище можна розглядати як базову сферу, в якій не тільки відновлюється цілий ряд відмінностей між чоловіками і жінками, але й проявляються різноманітні форми нерівності та дискримінації у фізичній, психічній та економічній площині, а також фактори сексуального насильства. Серед цих форм гендерної дискримінації найбільш поширеним є домашнє фізичне насильство, на якому в першу чергу фокусується сучасна анти дискримінаційна сімейна та гендерна політика.

Сьогочасна політична реальність змушує замислитись над місцем і роллю сучасного навчального закладу в системі формування гендерної самосвідомості суб'єктів освіти: викладачів, педагогів, студентів, школярів. Невипадково гендерна освіта в останні роки все частіше стає предметом обговорення вчених. Після тривалого періоду існування в країні «безстатевої» педагогіки, стала оформлятися нова галузь педагогічних знань – «гендерна педагогіка», що дозволяє враховувати особливості, можливості і потреби в освіті представників

чоловічої та жіночої статі. Предметом її дослідження виступає проблема корекції процесу соціалізації молоді в залежності від статі в епоху глобальних соціально-економічних і культурологічних трансформацій.

Розвиток гендерної освіти необхідний для підтримки національної безпеки держави: країна не може дозволити собі продовжувати ігнорувати та не використовувати весь потенціал будь-якої статі (для прикладу, жінок у всіх сферах життя в Україні). Егалітарна політика держави спирається на гендерну модель симетричного та рівноважного включення чоловіків і жінок в усі сфери суспільного життя. Тому життєво необхідним і важливим стає розвиток й впровадження гендерного підходу в освіті, який ґрунтується на всебічному врахуванні інтересів обох соціально-статевих груп суспільства.

Як зазначає І. Костикова, «справа не в тому, що представники різних статей потребують диференційованого підходу з боку викладача, а в проблемі через яку вони змушені стикатися зі складним світом мінливих гендерних стереотипів, що приходять у наслідок протиріччя з особистими бажаннями та схильностями людини. Пояснити природу стереотипів, показати їх мінливість і соціальну обумовленість – такі завдання гендерного підходу в освіті» [24, с. 68].

Гендерний підхід передбачає гармонізацію статево-рольової взаємодії на підставах егалітаризму як принципу рівних прав та можливостей особистості (як, на думку С. Рикова), незалежно від статевої приналежності. Здійснювати гендерний підхід в освіті дітей – значить ставити особистість і індивідуальність дитини в розвитку та вихованні вище традиційних рамок статі [55, с. 17]. Метою гендерного підходу в школі має бути подолання тих стереотипів, які заважають успішному розвитку особистості дитини. Так, наприклад, Л. Надолинский підкреслює, що розвиток гендерних підходів в школі сприяє гармонійним партнерським відносинам між статями, виховує їх (виключно) у дусі толерантності. Для того щоб перейти до більш конструктивної взаємодії статей, важливо у дітей розвивати здатність бачити в «іншому» людину з іншим світоглядом, логікою мислення, культурою, почуттями і поважати їх [39, с. 33].

Освіта як найважливіший соціальний інститут, що виконує функцію трансляції системи цінностей, норм, ролей від одного покоління до іншого, надає дуже впливові уроки гендерних відносин, які характеризуються в даний час гендерною асиметрією. Очевидно, що школою відтворюються жорсткі стереотипи й стандарти щодо жіночності та мужності в умовах побудови егалітарного суспільства. Саме вони й стають об'єктивною перешкодою для ефективної соціалізації вихованців в світі мінливих соціальних феноменів.

Освітні установи, в свою чергу, відображають гендерну стратифікацію суспільства та культури в цілому, демонструючи на власному прикладі нерівний статус чоловіків і жінок. Деконструкція традиційних культурних обмежень розвитку потенціалу особистості (в залежності від статі), створення умов для максимальної самореалізації юнаків і дівчат в процесі педагогічної взаємодії є найважливішими цілями гендерної освіти.

Його розвиток дозволяє сформувати уявлення про те, що стать не є підставою для дискримінації в будь-якій сфері життя. І дає можливість випускникам шкіл здійснити вільний вибір шляхів і форм своєї самореалізації. Таким чином, розуміння гендерних проблем, оволодіння основними положеннями гендерної концепції стає актуальним завданням в сфері виховання та освіти молоді, а також в сфері підготовки фахівців, які професійно займаються її освітою.

Досягнення цієї мети вимагає наступне: 1) корекції дошкільної освіти та загальноосвітніх програм в школах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах; 2) введення спеціальних курсів в систему підготовки педагогічних кадрів шкіл і вищих навчальних закладів; 3) розробки гендерно орієнтованих підручників для середньої школи, спрямованих на подолання стереотипних уявлень про соціальні ролі чоловіків і жінок; 4) забезпечення науково-методичної бази.

З точки зору вікового аспекту гендерну освіту, згідно І. Костикова, слід розглядати як освіта школярів, студентів, дорослих [19, с. 68]. Освіта школярів має бути спрямоване на те, щоб допомогти їм впоратися з проблемами

соціалізації, важливою складовою частиною якої є ідентифікація дитини як хлопчика або дівчинки та прийняття, таким чином, певної соціальної ролі. Освіта студентів будується на роз'ясненні гендерних стереотипів, з якими стикається молодь, вступаючи в доросле життя, і спільному пошуку засобів подолання цих стереотипів. Освіта дорослих носить переважно адаптаційний характер, допомагаючи пристосуватися до змін, що відбуваються в суспільстві або боротися з труднощами, що виникають.

В рамках освіти дорослих слід розглядати гендерну освіту педагогічних кадрів, яка дає уявлення про специфіку дорослішання хлопчиків і дівчаток, зрештою направлена на подолання стереотипів, що заважають успішному розвитку особистості дитини. Специфіка будь-якого університету передбачає теоретичну спрямованість самої освіти, його орієнтацію на обговорення фундаментальних проблем в області гендерних підходів в освіті тощо.

Ініціаторами зміни гендерних відносин в освіті повинні стати викладачі вузів. Разом з тим Е. Ярська-Смирнова зазначає, що далеко не всі викладачі усвідомлюють так званий прихований навчальний план, який існує в навчальному закладі [70, с. 104]. Прихований навчальний план – це, по-перше, організація самої установи, включаючи гендерні відносини на роботі, гендерну стратифікацію вчительської професії; по-друге, зміст предметів, що викладаються; по-третє, сам стиль викладання. Ці три виміри прихованого навчального плану не просто відображають гендерні стереотипи. Вони ж і підтримують гендерну нерівність, віддаючи перевагу всьому чоловічому та домінантному, недооцінюючи при цьому, практично все жіноче й нетипове.

Стиль викладання, форми комунікації у навчальній аудиторії також впливають на гендерну соціалізацію студентів. Так, іспити у формі тестів, індивідуальні доповіді, змагання за оцінки тощо, заохочують, перш за все, розвиток маскуліnnих якостей особистості. Від цього страждають як юнаки, так і дівчата, оскільки у них слабо розвиваються навички критичного мислення, вміння ставити запитання, колективно обговорювати проблеми. Разом з тим, прихований навчальний план може бути змінений. М. Дженкінс розробила

поради для вузівських викладачів, які хочуть створити атмосферу толерантності та рівноправності на своїх заняттях. З цією метою автором створено лист перевірки, який містить питання для самоаналізу лекцій та змісту курсу, що викладається, а також інтеракції в навчальній аудиторії [70, с. 106].

П. Решетніков пропонує іншу ефективну форму освіти студентів – заняття в гендерних школах. Мета їх діяльності – виховання у молодих людей гендерної культури, яка розуміється як інтегральне утворення особистості, що відбиває міру та спосіб її гендерної соціалізації, ефективність взаємодії з особами протилежної статі та демонструє неабияку готовність до здійснення сімейних функцій [51, с. 219].

У Великобританії з осені 2019 р. курс сексуальної освіти став обов'язковим для всіх шкіл і учнів від 4 років. Таке ж нововведення заплановано і в частині штатів США, але з 9 років. Раніше, цей предмет вже включили до шкільної програми в Фінляндії, Австрії, Німеччини, Данії, Норвегії, Нідерландах і Швеції. У Великобританії, де програми сексуальної освіти будуть оновлюватися вперше за 18 років, в даний час обговорюють зміст курсу з учителями, батьками та самими школярами. Наприклад, відтепер діти будуть вчити, що таке «гендерна ідентичність», тобто відчуття себе як представника певної статі.

Наприклад, щоб пояснити, що іноді біологічна стать й самовідчуття не збігаються і це називається транссексуальність. Водночас є ще більш складні виклики та питання, які необхідно розв'язати. Вони стосуються агендерів, для прикладу. Тобто тих, хто взагалі заперечує свою/власну причетність до будь-якої статі.

Певною мірою це вважається природним явищем, адже існують діти та підлітки, у яких на фізичному рівні є ознаки двох статей. Чи не менше, ніж рудоволосих, – 1,7 % за даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Тобто, теоретично в кожній школі може бути така дитина, і не одна. Півстоліття тому, С. Бем (яка розробила власний поло-рольовий опитувальник), виділила крім типових чоловіків і типових жінок також андрогенів і агендерів. І

тоді ж довела, що найбільш успішними в житті стають андрогіни – ті, у кого розвинені як чоловіче, так і жіноче начала. А ось ті, у кого немає яскравих ознак психологічного статі та відповідних компетенцій, гірше адаптуються в соціумі.

Виконавчий директор організації «Жінки в спорті» Р. Хендуей (в Daily Telegraph) стверджує: в початковій школі дівчатка повинні грати в крикет і футбол, а хлопчики – вправлятися в балеті і Зумбо (фітнесі на основі латиноамериканських танців). Саме в 6–10 років дівчатка втрачають інтерес до колективних видів спорту та єдиноборств, де виробляється здорове суперництво, стійкість і командний дух. А хлопчики – до видів мистецтва, де потрібні грація і гнучкість (в тому числі психологічна).

На думку експерта, це відбувається тому, що вчителі заохочують «чоловічі» захоплення хлопчиків і «жіночі» дівчаток, але іронізують, коли бажання дітей не вписуються в запропоновані ролі. Слід підкреслити, що концепції рівності та рівних можливостей, зрештою їх інтерпретація також історично й культурно зазнали певних змін. Рівність як мета освіти є, головним чином, феноменом ХХ в. Раніше освіта розглядалась як засіб підготовки різних спеціальних груп до їх становища в суспільстві (як лідерів, чиновників, робітників або матерів).

Р. Вуд, наприклад, стверджує, що в ХХ ст. сформувалися чотири основних інтерпретації концепції рівних можливостей [78]: 1) рівні життєві шанси; 2) відкрите змагання (конкуренція) за обмежені можливості; 3) рівне формування різних здібностей; 4) незалежність успіхів у навчанні від соціального походження тощо.

На думку Р. Вуд, розглядати освіту як головний інструмент рівних життєвих шансів нерозумно. Оскільки, це вимагає попередньої умови обмеження учнів від усіх впливів поза школою, включаючи сімейний дохід і культурні очікування. В суспільстві, де дівчатка та жінки не розглядалися як рівні хлопчикам і чоловікам, у шкіл є мало можливостей компенсувати це, й тим самим вирівняти життєві шанси дівчаток.

Відкрита конкуренція за обмежені можливості надає переваги тим, хто стартує з більш сприятливих позицій (таких, наприклад, як високий сімейний дохід, культурний зв'язок зі школою). Коли ти народилася дівчинкою – мабуть, це можна розглядатися в якості однієї з переваг, оскільки дівчатка (як правило), мають кращі успіхи в школі. Однак гендер не є вирішальним фактором, оскільки (як показують численні дослідження), більше значення має рівень освіти батьків або сімейний дохід родини в якій проживає дитина [76, р. 470].

Прагнення забезпечити рівне формування різних здібностей, стало основою для створення в Великобританії в середині ХХ в. системи відбору 11+. В рамках якої (на основі тестування самих учнів), потому їх відправляли в граматичні, центральні/технічні або середні сучасні школи (наприклад, у Шотландії в молодші та старші середні школи). Вважалося, що ця система дає можливість учневі отримати максимальну користь від типу школи, що найбільшою мірою відповідає його інтелектуальним здібностям. Однак в реальності, ці школи мали різний статус і тим самим з різного ступеня могли гарантувати своїм учням шанси на життєвий успіх.

Рівність можливостей як засіб відділення успіхів у навчанні від соціального походження є (на думку Р. Вуд), найбільш кращим варіантом, однак так само важко досяжним. Одна зі стратегій – зробити нерівність настільки помітною, що введення класичних компенсаторних заходів починає розглядатися як імператив. І дійсно, саме це й стало основою для проведення політики рівних можливостей в європейських країнах починаючи з 1970-х рр. При цьому, на увазі була (головним чином) соціально-класова приналежність учнів. Однак, залишалося незрозумілим, «яким чином ми можемо розвивати те, що ще тільки має бути, тим більше розвивати це в рівній мірі у всіх людей?» [78, р. 6]. Так, наприклад, у випадку з екзаменом 11+ у Великобританії пріоритет віддавався потенціалу над уже досягнутим успіхом.

Хоча хлопчики гірше здавали тести, в привілейовані школи відбирали однакове число хлопчиків і дівчаток. Оскільки вважалося, що хлопчики мають більший потенціал в майбутньому (мається на увазі з точки зору освіти,

економічних і соціальних успіхів), ніж дівчата. Інший погляд на рівність можливостей бере за основу тривимірну категоризацію: формальні можливості, реальні можливості та практичні результати.

Під формальними можливостями слід розуміти структурні можливості доступу та участі в освітньому процесі. Тобто те, що всі учні мають рівне право на отримання «первинної» освіти. Реальні можливості залежать від формальних можливостей, однак до них додаються й інші фактори. Наприклад, такі як сімейне походження, орієнтація школи або якість навчання тощо. Результати цієї освіти розглядаються (як найкращі) показники для оцінки реальних можливостей, тих, якими могли скористатися та скористалися.

Важливим фактором у формуванні демократичної гендерної культури виступають засоби масової інформації. Журналістські матеріали в своїй множинності – це масштабна площина для гендерної просвіти та досліджень. Так, останні соціологічні дослідження говорять про певну гендерну асиметрію в висвітленні проблем життя жінок і чоловіків, залучення їх до розробки управлінських рішень, публічних виступів та експертних оцінок. Відповідно до досліджень Інституту масової інформації, жінки згадуються в матеріалах регіональних друкованих ЗМІ втричі рідше за чоловіків: в ролі експертів у 2015 р. було запрошено 471 жін. та 1492 чол. Героями сюжетів телепередач на центральних каналах за 2016 р. стали 4357 чол. і лише 1359 жін (Рис. 2).

Важливим завданням друкованих ЗМІ є всебічний моніторинг гендерних питань в модерній сучасності. Досить великого резонансу набули результати соціологічного дослідження «Невидимий батальйон» – першого масштабного дослідження про роль жінки в антитерористичній операції. Виявляється, що готовність жінки брати участь в АТО, виконувати бойові завдання в суспільстві не сприймається позитивно. У двох жінок соціальні служби намагалися, навіть, забрати дитину. Попри все, 40 респонденток із 42 пішли на війну добровільно.

Кількісні дані героїв телесюжетів, обраних керівництвом телестудій за 2015 рік.

Малюнок укладений на основі такого джерела [3].

Координатор проекту М. Берлінська вважає, що на минулорічне святкування Дня захисника України, мало хто вітав жінок-захисниць. Адже свято сприймається як для батьків, чоловіків, синів тощо [3]. В цьому аспекті роль жінки стає невидимою для суспільства, тоді як медіа, маючи всі для цього інструменти, можуть змінити цей стереотип української сучасності.

Нами, також, була зроблена спроба проаналізувати розвиток гендерної проблематики на сторінках періодичних видань України. На основі емпіричного матеріалу було доведено ряд тверджень, серед яких слід виділити такі: 1) невпинно збільшується кількість виступів журналісток на сторінках друкованих національних ЗМІ. Проте кількість героїв жінок в матеріалах преси значно менша за чоловіків; 2) констатуємо, що жінки-журналістки брали найактивнішу участь у подіях Революції Гідності і, певним чином, скерували громадську думку на гендерні проблеми, що досі лишалися пріоритетом суто специфічних громадських об'єднань й видань. 3) вважаємо одним із можливих напрямів досліджень, специфічне питання впровадження (в масову свідомість) змін назви виду діяльності в залежності від статі. У вирішенні цього питання можна сподіватись на допомогу наукового загалу. Зокрема, відомих вчених,

мовознавців Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Гендерна політика твориться повільно, але суспільні відносини виступають на кілька кроків вперед. Тож у ЗМІ (як «п'ятої колони») є всі можливості вести свою діяльність у векторі гендерної симетрії, де вбачаються риси громадянського суспільства. Перші регіональні гендерні медіа-форуми відбулися впродовж липня-серпня в чотирьох містах України – Харкові, Тернополі, Миколаєві та Києві. Вони стали підсумком дворічного проекту Волинського прес-клубу, реалізованого у партнерстві з «Гендерним центром Волині» та мережею прес-клубів України, який мав на меті підвищення рівня гендерної чутливості регіональних медіа.

На цих форумах обговорювалося питання важливості гендерного підходу в журналістських матеріалах, різні прояви стереотипного сприйняття та відтворення в медіа соціальних ролей жінок і чоловіків, а також озвучувалися рекомендації щодо формування недискримінаційного контенту тощо [5].

Наприклад, важливість основ гендерного підходу на державному рівні – озвучила експертка з оцінки гендерного впливу С. Гаращенко. Натомість, док. соц. наук і гендерна дослідниця О. Стрельник, зупинилася на питанні маніпуляцій навколо теми «Кризи в сім'ї». А док. іст. наук й президентка Української асоціації дослідниць жіночої історії О. Кісь, розкрила жіночу історію поза образами «жертви-героїні-берегині». Цікавим був виступ і громадської активістки, ініціаторки акції – «Я Не Боюсь Сказати» – А. Мельниченко, яка розвінчала міфи про фемінізм. Журналісти (і журналістки) з північних областей України мали можливість відвідати у Харкові (єдиний в Східній Європі) «Музей жіночої та гендерної історії». Екскурсію ж їм провела його директорка, очільниця «Центру гендерної культури», тренерка з гендерної політики Т. Ісаєва [8].

На зустрічах було презентовано розроблений Волинським прес-клубом Порадник із гендерної чутливості медіа. В якому подано інформацію про результати гендерного моніторингу матеріалів регіональних медіа та Індекс їх

гендерної чутливості. Наприклад, приклади стереотипного та сексистського контенту, приклади вживання фемінітивів та обґрунтування, що варто і чого не варто робити при підготовці журналістських матеріалів тощо.

Як зауважує координаторка «Волинського прес-клубу» Б. Стельмах, «рівень гендерної чутливості регіональних медіа ще не є достатнім, однак вже є ряд видань, які можуть бути взірцем для інших у побудові недискримінаційного контенту. Більше того, близько ста журналісток і журналістів задекларували свою готовність дотримуватися гендерного балансу в своїх матеріалах, не вживати стереотипні образи й сексистський контент і використовувати фемінітиви на позначення посад, професії, видів діяльності жінок. Ми чудово розуміємо, що раптові зміни в усій медіа-сфері відбутися не можуть, однак ті кроки, які здійснюють журналістки і журналісти сьогодні, є хорошим показником прогресивного розвитку» [8]. Тому, зміна гендерних відносин, розширення можливостей жінок і скасування негативних традиційних гендерних стереотипів є ключем до досягнення гендерної рівності та благополуччя всього суспільства, у тому числі чоловіків й наступних поколінь.

Таким чином, в науці давно визначено загальні риси гендерної політики в інформаційному суспільстві зарубіжних країн. Наприклад, реалізація гендерної політики зарубіжних країн базується на дотриманні таких принципів: паритетності прав жінок і чоловіків у всіх (без винятку) сферах суспільного життя (насамперед, збалансованості їх участі у прийнятті рішень); охорони материнства, батьківства та дитинства; рівноправності в оплаті праці; рівного ставлення до суб'єктів трудових відносинах; поєднання професійних і сімейних обов'язків, окремі з яких в Україні потребують легітимації у відповідних нормативно-правових документах.

Встановлено ступінь забезпечення гендерної рівності в сфері прийняття політико-управлінських рішень. Незважаючи на те, що в сучасному світі позиції жінок в державних структурах значно змінилися, гендерні відносини як і раніше залишаються найбільш проблематичними і напруженими в політичній сфері суспільства. А сама політична діяльність (насамперед, політика в сфері

державного управління та й інші напрями, наприклад, привілейована медицина, нові оборонні/космічні технології тощо) продовжує залишатися виключно сферою, де в основному продовжують переважають чоловіки.

Отже, розбудова гендерної демократії базується на формуванні демократичних цінностей і принципів у відносинах між жінками та чоловіками у всіх сферах життя, формування гендерно чутливих освіти, науки та ЗМІ, а також подолання традиціоналістських (недемократичних) гендерних стереотипів та упереджень.

2.3. Забезпечення гендерної рівності в сфері прийняття політико-управлінських рішень

Проблема рівноправності чоловіків і жінок була актуальна у всі часи. І в різні історичні періоди вона наповнювалася конкретним змістом з відповідними характеристиками: цілями, формами, ступенем соціальної справедливості та ін. В останні роки предметом дослідження багатьох суспільних наук, стало гендерно збалансоване представництво в органах законодавчої влади. Актуальність цього питання обумовлена значенням реалізації принципу представництва, який лежить в основі сучасної демократії та означає наступне: представники, що обрані народом, є виразниками як загальних, так і спеціальних інтересів. У цьому сенсі право бути представленим і право вибрати свого представника стали основними, загальними та гарантуються конституціями держав.

Однак, незважаючи на те, що в сучасному світі позиції жінок в державних структурах значно змінилися, гендерні відносини як і раніше залишаються найбільш проблематичними та напруженими в політичній сфері суспільства. А політична діяльність продовжує залишатися сферою, де (в основному) переважають/домінують чоловіки.

Світова практика участі жінок у законодавчій діяльності показує наступне. На 57 сесії Комісії ООН зі становища жінок 5 березня 2013 р., було представлено доповідь Міжпарламентського союзу (Inter-Parliamentary-Union), в якому повідомлялося, що в Європі в цілому показники представленості жінок в парламентах вищі за середньостатистичні. У 2012 р. парламентські вибори були проведені у 48 країнах. У 22 з них використовувалися квоти, які призвели до того, що число жінок серед законодавців збільшилася до 22–24 %, а там, де така система не застосовувалася, отримали на виборах до парламентів не більше 12 %.

На сьогоднішній день в європейських державах серед народних обранців жінки складають в середньому 23,2 %. Лідирує в цьому питанні Андорра, де

частка жінок-депутатів в процентному співвідношенні до загальної кількості депутатів складає 50 %, далі йдуть скандинавські країни: в Швеції цей показник, наприклад, складає – 44,7 %, у Фінляндії – 42,5 %, в Норвегії – 39,6 %. Статистика Міжпарламентського союзу про представництво жінок в національних парламентах складає: 20,8 % – Україна, 15,8 % – Росія, 28,7 % – Польща [69].

Початок ХХІ ст. відкриває нову сторінку в дослідженні проблеми гендерної ідентифікації та диференціації. Відзначається значне зростання числа жінок, що займають лідируючі позиції в фірмах (але за економічними показниками і за чисельністю працюючих підприємств, якими керують жінки), поступаються «чоловічим». Досліджуючи цей феномен, автори ще раз повертаються до проблеми відмінності жіночого менеджменту від чоловічого та приходять до висновку про перевагу жіночого менеджменту. Причина цього – особливості технологій жінок – керівників, орієнтованих «перш за все на хороше особисте знання всього персоналу фірми і на інтуїтивні стратегії прийняття ключових рішень у фірмі. «Аналізуючи ці технології, автори приходять до висновку, що управлінські технології жінок топ-менеджерів, незважаючи на гадану їм самим м'якість, відрізняються раціональністю та послідовністю в порівнянні з чоловічим менеджментом.

Як показали результати досліджень, жінка має набагато більший репертуар управлінських стратегій в порівнянні з чоловіком – керівником і користується ними більш вибірково. Чоловіки (при цьому) активно використовують традиційно жіночі технології, демонструючи часом більш жіночі моделі управління, ніж самі жінки – керівники.

Специфіка технології «жіночого менеджменту» в області прийняття управлінського рішення полягає і в здатності до досягнення поставленої мети. Тобто, здатності в більшій мірі (чим чоловіки) бачити перспективу та зміни, має схильності до більш докладного обґрунтування своїх варіантів рішень і вчинків. Це проявляється в умінні групувати наявні елементи знань в нові комбінації, здатності поєднувати в собі позицію жорсткого лідера та людини,

здатного зрозуміти/сприйняти емоційний світ іншої тощо. А також в самій особистості, її здатності пройти шлях від задуманого до зробленого, не грузнучи в деталях, приймаючи необхідні виважені рішення і т. д.

Ухвалення управлінського рішення – одне з найбільш важливих умов ефективного існування та розвитку організації. Необхідність прийняття рішень пронизує все, що робить керівник будь-якого рівня ієрархії, формулюючи цілі організації, її окремих підрозділів тощо. У будь-якій сучасній ефективно функціонуючій організації, компетентність керівника визначається, в першу чергу, ефективністю прийнятих ним рішень і вмінням прийняте рішення реалізувати.

Це справило значний вплив на виникнення принципово нового характеру управління організацією, на інтенсивний розвиток теорії і практики прийняття управлінського рішення. В даний час, процес прийняття рішення став розглядатися як самостійний управлінський акт. Ухваленню рішення завжди передують аналіз ситуації, її оцінка та діагностика, визначення основної проблеми, яку необхідно вирішити для досягнення цілей, що стоять перед організацією. Провівши такий аналіз, керівник переходить безпосередньо до розробки управлінського рішення.

У кожній організації практика розробки та прийняття управлінських рішень має свої особливості, які визначаються характером і специфікою її діяльності. А також її організаційною структурою, діючою системою комунікацій, внутрішньою культурою тощо. Проте є загальне, характерне для будь-якого процесу прийняття рішень, де б він не здійснювався. А взагалі, можливі різні способи представлення процесу [55].

Багато науковців схиляються до ситуаційного підходу прийняття управлінських рішень (наприклад, Б. Литвак, М. Мескон, М. Альберт і ін.). Так, він найбільш повно відображає проблеми, що виникають при управлінській діяльності, оскільки є універсальний і, по суті, містить основні методи, що пов'язані з прийняттям управлінських рішень й вдало використовуються в інших підходах.

У руслі даного підходу основними етапами процесу прийняття управлінського рішення є: 1) Отримання інформації про ситуацію (вона повинна бути достовірною та достатньо повною); 2) Визначення цілей (цілі необхідно представляти чітко, велике значення має визначення пріоритетності цілей); 3) Розробка оціночної системи (принципи вибору, за якими на підставі оцінок значень критеріїв для об'єкта визначається загальна оцінка, або проводиться порівняльна оцінка переваги альтернативних варіантів); 4) Аналіз ситуації (основним завданням аналізу ситуації є виявлення чинників, що визначають динаміку її розвитку); 5) Діагностика ситуації (при аналізі ситуації важливо виділити ключові проблеми, на які необхідно звернути увагу при управлінні процесом); 6) Розробка прогнозу розвитку ситуації (особливу роль при прийнятті рішень відіграють проблеми, що пов'язані з оцінкою очікуваного розвитку аналізованих ситуацій); 7) Генерування альтернативних варіантів рішень (повинна повною мірою використовуватися інформація про ситуацію прийняття рішення, результати аналізу та оцінки ситуації, результати її діагностики й прогнозу розвитку ситуації); 8) Відбір основних варіантів керуючих впливів (повинен бути здійснений попередній аналіз з метою відсіву свідомо нежиттєздатних, неконкурентоспроможних варіантів, або тих, які наочно поступаються іншим); 9) Розробка сценаріїв розвитку ситуації (визначення альтернативних варіантів динаміки її зміни); 10) Експертна оцінка основних варіантів керуючих впливів (повинні дати оцінку можливості бути реалізованим/розглянутим впливам та досягнення з їх допомогою поставлених цілей, а також «дозволити ранжувати їх з використанням сформованої оціночної системи відповідно до різних рівнів очікуваного досягнення мети); 11) Колективна експертна оцінка (має забезпечити анонімність експертних висновків, зворотний зв'язок, нівелювання можливих ефектів кон'юнктурності та конформізму); 12) Ухвалення рішення особою, яка приймає рішення (вона враховує додаткову інформацію про об'єкт прийняття рішення, яка може бути доступна лише йому як керівнику); 13. Розробка плану дій (послідовність здійснення дій в намічені терміни та наявність людських ресурсів, які

забезпечують здійснення дій; 14) Контроль реалізації плану (повинна стати адекватна реакція коригування плану дій, коли є загроза відхилення від поставлених цілей); 15) Аналіз результатів розвитку ситуації після управлінських впливів (керівник повинен визначити слабкі та сильні місця прийнятих рішень і планів їх реалізації, оцінити/розуміти додаткові можливості й перспективи). Даний алгоритм може розглядатись як базова модель для розробки та реалізації стратегій, тактик і технологій управлінських рішень у сфері гендерної політики на національному та місцевому рівнях.

Отже, в цілому, стратегії розбудови гендерної демократії формуються в концептуальних та правових документах, які виступають законодавчою основою гендерної політики в країнах світу та в Україні зокрема. Такі стратегії виступають структуруючим фактором гендерних перетворень, а також розвитку державного, партійного управління в сфері гендерних відносин. Стратегічний малюнок гендерного мейнстріму дозволяє не тільки консолідувати, але й координувати діяльність органів державної влади та інших політичних інститутів, наприклад – партій та громадських організацій у сфері гендерної політики та діяльності по забезпеченню гендерної рівності тощо.

До стратегій гендерних перетворень також долучаються економічні, культурні та медіа інститути громадянського суспільства. Стратегічне планування у сфері гендерної політики (в умовах глобалізації) набуває міжнародного значення та відображається у діяльності таких міжнародних організацій, як – ООН, ЮНІФЕМ, ЕС, ВООЗ та інших. В Україні зокрема, спостерігається активний процес інституціоналізації гендерної політики: формуються і вдосконалюються нормативно-правові основи, створюються спеціальні органи державного управління гендерними перетвореннями, стають гендерно чутливими у своїй діяльності партії, розвивається жіночий рух та жіночі громадські організації. Відбувається також становлення сфери гендерних досліджень, формується система гендерної загальної та професійної освіти і просвіти, а також гендерних медіа.

Висновки до розділу 2

Гендерна рівність, як основний принцип гендерної демократії означає рівний доступ, можливості, обов'язки та участь чоловіків і жінок в усіх сферах громадського та приватного життя. Також вона передбачає рівний доступ і розподіл ресурсів між жінками та чоловіками. І хоча за останні десятиріччя, правовий статус жінок в різних країнах світу беззаперечно покращився, до реального досягнення рівності на практиці ще далеко.

На заваді цьому стоїть і агресивна енергія, що періодично акумулюється в людині та потребує виходу або рефлексивної трансформації. Схематично, теорію потягу до постійної агресивності відображає, приблизно, наступний алгоритм: агресивний потяг – запуск стимулу – агресивна поведінка. Взагалі, відношення людини до агресії як до неодмінного зла людської природи, давно закріпилась в суспільній свідомості. Це яскраво простежується на чоловіках, які постійно проявляють жорстокість по відношенню до своїх партнерок, але публічно (категорично) заперечують будь-яку агресію.

Помітний прогрес у досягненні рівності жінок і чоловіків (зростання рівня освіти, участь на ринку праці, політиці тощо) все ж обмежує перших у можливостях реалізувати свої основні права та свободи з причин обмеженості ресурсів і мотивації. Найбільш виразним прикладом нерівності жінок і чоловіків та проявом гендерної дискримінації є насильство над жінками, яке трактується як порушення прав людини та основна перешкода до гендерної рівності.

Враховуючи значний спектр досліджуваних проблем вченими, що пов'язані з різними формами нерівності, депривації та насильства, ними все ж недостатньо приділяється уваги такому фактору, як аналіз причин, що провокують системні стратифікація, дискримінація та насильство. Без їх трансформації і подолання досягнення гендерної рівності виглядає проблематичним. Це стосується і розподілу соціальних ролей та владних повноважень, системи домінування та підпорядкування, нерівності в соціально-економічних і політичних відносинах тощо. Тому, застосування ідей гендерного

підходу при аналізі проявів і причин гендерної нерівності передбачає їх зв'язок з системними якостями суспільства, яке трансформується за умов глобалізації, екологізації, демократизації та гуманізації. Отже, подолання всіх проявів гендерного розриву (нерівності) є проявом, наслідком і фактором системних змін у суспільстві, де права і свободи людей стають провідною цінністю, а їх захист та реалізація

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ РОЗБУДОВИ ГЕНДЕРНОЇ ПАРИТЕТНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

3.1. Гендерна політика в Україні на сучасному етапі: нормативно-правова основа, суб'єкти та основні напрями розвитку.

Гендер – це система відносин і взаємодій, що утворюють фундаментальну складову соціальних зв'язків. Це система стійка та одночасно мінлива і є основою стратифікації (тобто соціального розшарування) суспільства за ознакою статі й ієрархізації його представників. Саме ця система відносин, вкорінившись в культурі, дозволяє створювати уявлення про «чоловіче» і «жіноче» як про категорії соціального порядку, наділяти владою одних (як правило, чоловіків) і субординувати інших (жінок) [48, с. 161].

Україна ж підписала ряд міжнародних документів в контексті гендерних змін, процесів і розвитку. Наприклад, 24 жовтня 1945 р. створена міжнародна організація – ООН. Весь процес її діяльності спрямований на утвердження демократії, складовою якої є і гендерна демократія. Вже у преамбулі Статуту ООН, рівність прав жінок і чоловіків розглядається поряд з рівністю прав великих і малих націй, як одна із цілей її створення.

Основоположним документом, що проголосив рівність прав жінок і чоловіків була «Загальна декларація прав людини», що прийнята у 1948 р. У преамбулі документу серед основоположних факторів, що бралися до уваги при прийнятті даного акту, вказується: «...Беручи до уваги, що народи Об'єднаних Націй підтвердили в Хартії свою віру в основні права людини, в гідність і цінність особи та в рівноправність чоловіків і жінок, а також вирішили сприяти соціальному прогресові та поліпшенню умов життя за умови більшої свободи...» [12, с. 42].

Стаття 2 серед іншого проголошує рівність прав і свобод статей: «Кожній людині надаються всі права та свободи, проголошені цією Декларацією,

незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, соціального чи станового походження, майнового та іншого стану тощо». А проголошений у декларації принцип рівності статей покладений в основу пактів, прийнятих у 1966 р.:

- «Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права»;
- «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права».

У них, всі без виключення країни юридично зобов'язалися забезпечувати рівність жінок і чоловіків щодо користування усіма громадянськими, політичними, економічними, соціальними та культурними правами [12, с. 42].

Принципово важливу роль у дотриманні/становленні рівності між жінками та чоловіками відіграла «Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW, або Жіноча конвенція). Вона була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 1979 р. і набула чинності 3 вересня 1981 р. Україною ж вона була ратифікована у грудні 1980 р.

У ній є чітке визначення, що таке дискримінація жінок і ознак цього. Наприклад, дискримінація по відношенню до жінок має ознаки відмінності, винятку або системного обмеження за ознакою статі, яка спрямована на послаблення функціональних потенціалів жінок, незалежно від їх сімейного стану, на основі рівності прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській або будь-якій іншій сфері.

Згідно з нею, більшість країн відповідно до статті 2 взяли на себе наступні зобов'язання: 1) включити принцип рівноправності чоловіків і жінок до своїх національних конституцій або іншого відповідного законодавства; 2) вживати будь-які заходи з метою заборони дискримінації жінок; 3) встановити юридичний захист прав жінок на рівній основі з чоловіками й домогтися, щоб державні інститути захищали жінок від будь-якої дискримінації; 4) утримуватися від дискримінаційних актів чи політики, що направлена проти інтересу жінок; 5) вживання всіх законодавчих заходів для зміни чинного законодавства, яке містить дискримінацію щодо них.

У цій Конвенції також вказується на обов'язок влади будь-якої країни реформувати чинне законодавство в напрямі юридичного гарантування рівності статей. 6 жовтня 1999 р. на 54-й сесії Генеральна Асамблея ООН схвалила «Факультативний протокол» до Конвенції ООН, в якому йдеться про ліквідацію будь-яких форм дискримінації щодо жінок. Цей документ набув чинності у 2000 р., а Україна ратифікувала його у 2003 р. У ньому прописані всі процедури із направлення звернень чи заяв жінок, що стали жертвами порушень державною-учасницею гарантованого Конвенцією прав.

Значущою подією у праві забезпеченні гендерної рівності стала «Всесвітня конференція з прав людини під егідою ООН» у Відні в 1993 р., яка проголосила, що права людини, жінок і дівчаток є невід'ємною і неподільною складовою загальних прав людини. А їх повна й рівна участь у політичному, громадянському, економічному, житті на всіх рівнях, навіть не обумовлюється. Системно й концептуально ця позиція викладена в «Декларації та Платформі дій», прийнятих на Четвертій всесвітній конференції ООН зі становища жінок у вересні 1995 р. в Пекіні.

Взагалі, «Пекінська Платформа дій» предметно підійшла до розширення прав і можливостей жінок у контексті забезпечення їх рівності з чоловіками. Практично кожен із 12 стратегічних пріоритетних напрямів і дій, що визначений нею, має гендерний висновок. Наприклад, вона визначила чимало стратегічних цілей з урахуванням гендерних аспектів в рамках чинного законодавства певної країни та її державної політики, а також всіляких програм і проектів, виходячи із можливостей забезпечення рівності відповідно до закону та практичної діяльності.

Також, проблеми гендеру були проаналізовані на «Спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН» з програмою «Жінки у 2000 році: рівність між жінками та чоловіками. Розвиток і мир у XXI столітті» у Нью-Йорку в червні 2000 р. А підсумком роботи ООН стало прийняття наступного пакету документів – наприклад, Політичної декларації «Подальші заходи й ініціативи щодо здійснення Пекінської декларації і Платформи дій».

Цінним документом є Декларація Тисячоліття Організації Об'єднаних Націй «Цілі Тисячоліття», що затверджена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН у вересні 2000 р., в якій статева рівність показується як особлива цінність поряд зі свободою, справедливістю та толерантністю. Тому через кожні 5 р. переглядається хід виконання цих рішень на міжнародному рівні. Його (такий перегляд) здійснюють на основі аналізу гендерних даних із регіонів, які мають потребу у цьому.

Водночас слід згадати й про існування «Гендерної концепції розвитку в діяльності в Європейському регіоні. Яка опирається на Раду Європи, членом якої є і Україна із 1994 р. Одними із основних принципів її політики є також питання рівноправності жінки і чоловіка, що знайшло своє відображення в таких прийнятих документах, як «Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини» (1950 р.). В останній, задекларовано принцип рівноправності жінок і чоловіків, а взагалі, основи рівноправності статей та ефективна координація дій відбувалася спершу «Європейським комітетом з питань рівноправності». А вже із 1992 р. вже консультативним «Комітетом з питань рівноправності жінок і чоловіків при Комітеті Міністрів РЄ».

РЄ спромоглася реалізувати 8 європейських конференцій з гендерних проблем. А сам Європейський парламент, навіть зумів прийняти ряд правових актів, що спрямовані на забезпечення та реалізацію гендерної рівності: 1) резолюція про насильство щодо жінок та створення напрямів його подолання; 2) Декларацію Комітету Міністрів про рівноправність жінок і чоловіків; 3) Декларацію РЄ про застосування рекомендацій Комісії із захисту гідності жінок і чоловіків на робочому місці (який, включає в себе «Кодекс практичних дій» по боротьбі із сексуальними домаганнями на робочому місці) тощо.

Прискіпливу увагу РЄ звертає на правове забезпечення соціальної справедливості. Її суть полягає у ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінки. А розпочинаючи з 90-х рр., вона надає важливого значення й виробленню шляхів подолання насильства щодо самих жінок і дітей. Слід

також наголосити на підсумках «Третьої Європейської конференції» ГА ООН 1993 р. У якій йдеться про повне викорінення насильства щодо жінок, а саме насильство кваліфікується як порушення прав жінок на безпечне життя, свободу, їх гідність та недоторканність особистості.

Водночас, слід наголосити на основних міжнародних підходах по утвердженню рівності всіх статей та документах міжнародного рівня їх імплементації: 1) рівність жінок і чоловіків нерозривно взаємопов'язана з оцінкою соціального прогресу, розвитку і миру; 2) пріоритетність гендерної проблематики у забезпеченні прав людини; 3) рівність жінок і чоловіків є універсальним і незмінним в системі основних прав і свобод людини; 4) права жінок і дівчаток є невід'ємною та неподільною складовою частиною загальних прав людини й обов'язково мають бути захищені на всіх стадіях життєвого циклу; 5) гарантування рівності всіх статей є пріоритетними завданнями міжнародного співтовариства; 6) рух за рівність всіх статей є вирішальним фактором сучасності; 7) рівні можливості для всіх людей через побудову справедливих демократичних суспільств; 8) рівність жінок і чоловіків як первинний пріоритет всіх семи напрямків, що визначені главами держав на Саміті Тисячоліття в документі «Цілі Тисячоліття» у вересні 2000 р.; 9) рівність всіх статей є особливою цінністю в третьому тисячолітті; 10) головна відповідальність за реалізацію цінностей гендеру покладається на уряд; 11) гендерне питання є центральним ядром усіх політичних програмних засад; 12) інтеграція ідеології гендеру до більшості програмних засад є обов'язковою.

Керуючись цими основними підходами сучасне українське суспільство та держава моделює й програмує своє майбутнє, виходячи з аналізу реального гендерного становища в Україні. Норми, рекомендації й принципи узагальненої й вивіреної практики світового досвіду гендерних перетворень, знайшли своє втілення у прийнятих в Україні актах з питань гендеру. Водночас, правове забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків спрямоване на усунення дисбалансу між їх можливостями реалізувати рівні права, гарантоване їм Конституцією та законами України.

Особливою щодо гендеру є стаття 24 Конституції України, в якій вказується, що українці мають рівні конституційні права і свободи та є абсолютно рівними перед законом. І, що ця рівність гарантується наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у всіх без виключення сферах [41, с. 27].

Для прикладу, в державі прийняті наступні акти для можливостей забезпечення цього: 1) 26.07.2005 р. вийшов Указ Президента «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» від; 2) 08.09.2005 р. – Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», що прийнятий Верховною Радою України; 3) «Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р., затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. [41].

Утвердження гендерної рівності забезпечує гендерна політика, як важливий суспільний інструмент регулювання громадських, у тому числі гендерних, відносин. Гендерна політика передбачає визначення політичними партіями, державними організаціями, міжнародними органами основних принципів і напрямів діяльності тощо. А також відповідних методів і способів їх втілення, спрямованих на утвердження рівних прав, свобод і можливостей, забезпечення гарантій рівного соціального статусу жінок та чоловіків, на розвиток гендерної демократії й формування гендерної культури в суспільстві.

Надзвичайно важливим для інтеграції гендеру в українське суспільство є визначення у Законі основних стратегічних напрямів державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Важливі висновки щодо гендерних перетворень знайшли втілення в основних напрямках державної гендерної політики України, а саме: 1) В утвердженні гендерної рівності; 2) Недопущенні дискримінації за ознакою статі; 3) Застосуванні позитивних дій; 4) Забезпеченні рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; 5) Забезпеченні рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних

обов'язків; 6) Підтримці сім'ї, формування відповідального материнства та батьківства; 7) Вихованні та пропаганді серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері; Захисті суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі [12, с. 42].

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», акцентує увагу на правовому забезпеченні втілення гендерних стратегій. Гендерна рівність є основоположним принципом у системі захисту прав людини, який прямо закріплений у Статуті ООН. Україна підтвердила свою відданість забезпеченню прав жінок, шляхом прийняття «Цілей сталого розвитку ООН до 2030 р.» та основних угод, що присвячені гендерній проблематиці (наприклад, Конвенції ООН з подолання всіх форм дискримінації щодо жінок). Окрім того, гарантії гендерної рівності чоловіків і жінок (зокрема, у сфері зайнятості, освіти, навчання, економічній, соціальній та сфері прийняття рішень) були закріплені Угодою про Асоціацію між Україною та ЄС.

На національному рівні українське законодавство гарантує рівність чоловіків і жінок в Основному законі (Системне тлумачення ст. 21–24 Конституції України), Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» тощо.

Однак уряд, неурядові організації та суспільство все одно констатують наявність системних проблем у цій сфері. Згідно з даними ООН, Національної доповіді 2017 р. «Цілі сталого розвитку: Україна» та Державної служби статистики України, частка жінок на ринку праці є низькою – 55.7 %, у порівнянні з 69. %, які припадають на чоловіків (дані переважно станом на/за підсумками 2017 р.).

Чим вища посада, тим меншою є питома вага жінок. Приміром, кількість жінок у Верховній Раді складає близько 12.1 %, у складі Кабінету міністрів України – 12.5 %, серед державних службовців, які обіймають керівні посади (категорії А) – 16.7 %. Різниця у зарплатах чоловіків і жінок складала в

середньому 25 % у 2016 р. та близько 21 % у 2017 р., а в окремих галузях зайнятості сягала 40 %. В цьому контексті слід пам'ятати, що в Україні досі зберігається тенденція до збереження напівофіційної чи неофіційної заробітної плати, тому реальні цифри та їх співвідношення можуть відрізнятись від офіційної статистики.

Гендерну рівність слід визначити як мету, яка полягає в рівності жінок і чоловіків, що випливає з віри в несправедливість численних форм гендерної нерівності. ООН визначила гендерну рівність як мету, що стосується прав людини, особливо прав жінок (а не чоловіків) і економічного розвитку. Це рівне (в першу чергу) ставлення до чоловіків і жінок. Наприклад, рівну винагороду за працю рівної цінності, рівна кількість чоловіків і жінок серед бенефіціарів, рівний розподіл бюджету та інших ресурсів на діяльність чоловіків і жінок [11, с. 11].

Наприклад, Л. Ржаніцина справедливо зазначає, що не можливо говорити про справжній розвиток людства без обліку гендерного фактору. Тим більше, що жінки (практично) у всіх країнах складають половину, а то і більше населення. У той же час, сьогодні вони позбавлені багатьох можливостей в економічному та політичному житті, в порівнянні з чоловіками. В силу стереотипних уявлень про чоловіків і жінок в суспільстві зберігається гендерна нерівність [52, с. 30].

У 2009 р. МОП та Представництво Європейського Союзу в Україні розпочали спільний Проект «Рівність жінок і чоловіків у світі праці». Головною метою проекту є сприяння зміцненню потенціалу державних органів влади та соціальних партнерів у підтримці гендерній рівності та розширенню можливостей жінок у світі праці, абсолютно різним шляхом. Наприклад, розробки, впровадження та моніторингу гендерно-чутливої політики та програм зайнятості при підвищенні обізнаності, поширення інформації й надання підтримки для розробки/впровадження документів, зрештою інструментів з урахуванням місцевих особливостей, сприяння введенню практичних змін.

В рамках Проекту технічного співробітництва «Рівність жінок і чоловіків у світі праці», діяльність буде націлена на накопичення українськими партнерами отриманого передового досвіду з питань розробки та впровадження гендерно-чутливої політики. За останні роки, Україна ввела найважливіші основи законодавчої та інституційної структури з метою сприяння рівності жінок і чоловіків та вирішення проблем гендерної дискримінації.

Україна досягла певного прогресу в розвитку законодавства в сфері забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків. Але жінки все ще залишаються вразливими, відчуваючи різні форми дискримінації та гендерної нерівності, що обумовлено недостатнім національним досвідом впровадження законодавства в цій сфері. Дискримінація в сфері зайнятості та гендерні упередження – це фактори, які найчастіше обмежують доступ жінок до краще оплачуваної, пошуку більш престижної роботи та зміцнюють існуючу нерівність [19, с. 12].

Україна імплементувала в національну юридичну практику найважливіші міжнародні норми про гендерну рівність. Так, Україна ратифікувала «Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» і «Факультативний протокол» до неї. А також основні «Конвенції Міжнародної організації праці», серед яких «Конвенція МОП № 100» про фавном винагороду, «Конвенція МОП № 111» про дискримінацію в галузі праці та занять і «Конвенція МОП № 156» про працівників із сімейними обов'язками.

Важливу роль у правовому забезпеченні досягнення гендерної рівності в Україні відводиться Конституції України, Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 № 2866–IV [46, с. 35], Державної програмне забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р. від 26.09.2013 № 717 [47, с. 9].

У Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» розглядається впровадження гендерних підходів як цілісний процес і стратегічний орієнтир.

Відповідно до Закону гендерна рівність визначається як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Іншим пов'язаним з гендерною рівністю терміном є дискримінація, яка визначається законом як дії або бездіяльність, що виражають будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження або виключає можливість визнання, користування чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини для жінок і чоловіків.

На практиці рівні можливості зайнятості означають подолання бар'єрів, щоб всі потенційні працівники могли претендувати на ту посаду, до якої вони прагнуть, з одного боку, та проявити свою максимальну продуктивність – з іншого [29, с. 11].

Прогресивне значення для України цього Закону полягає в тому, що в ньому юридично забезпечуються наступні принципи та положення, наприклад, 1) узгодження і гармонізація національного законодавства з гендерних питань із міжнародно-правовими актами; 2) законодавче визнання наявності в країні гендерної дискримінації у всіх сферах соціального життя та необхідності заборони її як явища, що стримує соціальний прогрес; 3) як спеціальна сфера виділено забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; 4) визнання гендерної політики як державної та визначення напрямків; 5) підкреслення ролі та значення забезпечення реальних можливостей для досягнення гендерної рівності; 6) визначення механізму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: системи органів, установ й організацій, наділених повноваженнями щодо забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок [12, с. 18].

Практичному забезпеченні гендерної рівності сприяє виділене в українському законодавстві (як самостійний напрям державної діяльності в сфері гендерної рівності) застосування позитивних дій – спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на подолання очевидного дисбалансу між

можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права. Що надані їм як Конституцією і законами України, так і трудовим законодавством країни.

Модель позитивних дій передбачає зміну системи найму на роботу та просування по службі шляхом встановлення додаткових можливостей, тобто ніяких обмежень для осіб тієї чи іншої статі. Відповідно до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» кожен роботодавець зобов'язаний: 1) створювати умови праці, які дозволили б жінкам і чоловікам здійснювати трудову діяльність на рівній основі; 2) забезпечувати жінкам і чоловікам можливість суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками; 3) здійснювати рівну оплату праці жінок і чоловіків при однаковій кваліфікації та однакових умовах праці; 4) вживати заходів щодо створення безпечних для життя і здоров'я умов праці.

Слід зазначити, що цей Закон відповідає європейським стандартам у сфері гендерної політики і рухає Україну на шляху гендерної інтеграції. Водночас з метою підвищення ефективності реалізації його норм, які носять в основному декларативний характер, було б доцільно передбачити юридичну відповідальність за недотримання встановлених в ньому положень, як з боку роботодавців, так і з боку третіх осіб [32, с. 16].

У національному трудовому праві передбачена заборона необґрунтованої відмови в прийомі на роботу. За необґрунтовану відмову в укладанні трудового договору з вагітною жінкою або жінкою з дитиною до трьох років, наприклад, передбачена кримінальна відповідальність. Однак, механізм забезпечення в названих ситуаціях доказової бази не розроблений, а сама судова практика (встановлення факту дискримінаційних дій щодо жінки при працевлаштуванні та просуванні її по службі) взагалі відсутня. Також не передбачені жодні санкції та заходи заохочення щодо роботодавця, які стимулювали б його у дотриманні гендерної рівності у трудових відносинах [33, с. 9].

Говорячи про реалізацію соціально-економічних прав, необхідно звертатися не тільки до юридичної рівності, але й до фактичної, яка може бути забезпечена за допомогою всіх способів державного впливу, включаючи

спеціальні заходи захисту. Рівність фактичних можливостей – це інструмент реального вирівнювання становища чоловіків і жінок у суспільних відносинах, дієва система забезпечення рівності в правах [26, с. 14].

Отже, в Україні має місце просування в реалізації принципу гендерної рівності у сфері праці. Про це свідчить існуюча нормативно-правова база, створені інститути, здійснення заходів гендерного спрямування тощо. Однак, незважаючи на наявність чинного законодавства, контроль за гендерною дискримінацією, стале бюджетне фінансування, все ж рівень інформаційно-пропагандистської роботи з населенням можна оцінити як недостатній. Така оцінка стосується і поточної практики захисту від гендерної дискримінації через судову систему. Розгляд заяв і скарг на випадки дискримінації за ознакою статі та аналіз гендерного дисбалансу кадрового складу організації проводилися не часто [12, с. 18].

Сфера діяльності Державної інспекції України з питань праці щодо питань дискримінації за статевою ознакою, повинна поширюватися не тільки на випадки звільнення вагітних жінок на відмову в їх працевлаштуванні через неоплачувану відпустку у зв'язку з вагітністю. А також питання доступу до зайнятості, службового просування, відношення до професійних категорій, дискримінації у сфері оплати праці тощо [22, с. 11].

Розрив між де-юре і де-факто просуванням гендерної рівності в Україні обумовлене наступним: 1) правова система, що забезпечує гендерну рівність, має недостатні економічні підстави, а механізми контролю та моніторингу дотримання законодавства в сфері гендерної рівності є недосконалими; 2) відсутні належні відповідальні за невиконання нормативно-правових актів у даній сфері.

Україні важливо враховувати вимоги до процесу функціонування національного механізму впровадження гендерної політики, які закріплені в міжнародно-правових актах. А самі вимоги до національного механізму виглядають наступним чином: 1) надати підлеглим, посадовій особі тощо максимально високого рівня; 2) здійснювати децентралізоване планування,

виконання і контроль для широкого залучення організацій та громадськості;
3) бути забезпеченим необхідними людськими та фінансовими ресурсами;
4) мати можливість впливати на уряд в сфері розробки політики в усіх галузях [41, с. 64].

Проблеми, пов'язані з гендерною дискримінацією, вирішуються різними способами. Наприклад, через колективні договори (чи угоди), через участь в різних консультаціях, зустрічах, нарадах (в тому числі) і на самому підприємстві, зрештою шляхом вироблення програм діяльності профспілок з цього питання [65, с. 20]. Можливості соціального діалогу щодо поліпшення положення жінок в сфері праці, ще не повністю оцінені в Україні. Це було підтверджено під час експертизи колективних договорів, проведеної в 2005 р. за підтримки Проекту технічної співпраці МОП «Україна: сприяння реалізації основних принципів та прав у сфері праці» [57].

При цьому стаття 18 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» передбачає, що в разі колективно-договірного регулювання соціально-трудових відносин в генеральні, галузеві (міжгалузеві) і територіальні угоди, колективні договори тощо, включаються положення, що забезпечують рівні права та можливості жінок і чоловіків.

Наприклад, такі колективні угоди (договори) мають обов'язково передбачати: 1) покладання обов'язків уповноваженого з гендерних питань на керівника підприємства установи чи організації із структурних підрозділів на громадських засадах; 2) комплектування кадрами та просування працівників по роботі щодо дотримання принципу надання переваг особі тієї ж статі, щодо якої існує дисбаланс; 3) усунення нерівності в оплаті праці жінок і чоловіків як в різних галузях економіки, так і на базі загального соціального нормативу оплати праці в бюджетній та інших сферах, а також на основі професійної підготовки (перепідготовки) кадрів. На жаль, зазначені норми Закону далеко не завжди реалізуються на практиці.

Виконання Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2016 р. від 26.09.2013 № 717 дозволить:

1) удосконалити нормативно-правову базу в сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, привести її у відповідність з міжнародними стандартами й законодавством ЄС; 2) створити умови та можливості для паритетної участі жінок і чоловіків у прийнятті політичних, економічних й соціальних рішень; 3) підвищити рівень обізнаності роботодавців з питань впровадження міжнародних стандартів рівності співробітників у сфері праці; 4) створити належні умови для забезпечення жінкам і чоловікам можливості поєднувати роботу з сімейними обов'язками; 5) підвищити рівень обізнаності населення з питань рівного розподілу сімейних обов'язків і відповідальності між жінками й чоловіками по вихованню дитини; 6) підвищити рівень компетенції фахівців з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; 7) забезпечити включення до навчальних програм стандартів гендерної освіти; 8) забезпечити проведення інформаційних кампаній з участю засобів масової інформації, закладів культури та навчальних закладів з метою подолання стереотипних уявлень про роль жінки та чоловіка; 9) удосконалити механізм реагування на факти дискримінації за ознакою статі.

Таким чином, реалізація даних положень буде ефективною в рамках зазначених в Законі України «Про соціальний діалог в Україні» від 23.12.2010 № 2862–VI [48] форм соціального діалогу. Наприклад, обміну інформацією, різного роду консультаціями, рядом погоджувальних процедур, колективних переговорів по укладанні таких договорів і угод. А сам соціальний діалог призведе до більш стійких результатів в сприянні гендерної рівності й в розробці, впровадженні та моніторингу гендерно-чутливої політики.

3.2. Розбудова гендерної демократії в Україні як складова сталого розвитку українського суспільства.

Сьогодні в Україні питанням гендерної політики приділяється увага лише на законодавчому рівні. Водночас, на практиці, гендерні проблеми залишаються невирішеними, а гендерна ситуація не відповідає тим законам, які прийняті парламентом і діють. Суть проблеми полягає у протиріччі між законодавчим закріпленням принципів гендерної рівності та реальними соціальними процесами, що характеризуються збереженням гендерних диспропорцій практично у всіх сферах суспільного життя. А також у розбіжності між процесами демократизації суспільства, що відкривають широкі можливості для самореалізації жінок, освоєння ними нових соціальних ролей та реальним загостренням гендерних протиріч, зниженням соціального статусу жінок в умовах трансформаційних змін українського та пострадянських суспільств.

В Україні гендерні дослідження залишаються ще досить маргінальним сегментом науки. Це зумовлено (насамперед) новизною проблематики у пострадянській науці, домінуванням патріархальних владних структур, необхідністю концептуального та практичного самовизначення гендерних досліджень у сучасних умовах. Тому сьогодні існує нагальна необхідність у комплексному дослідженні показників гендерної нерівності України, гендерних проблем українського суспільства та окреслення шляхів подальшого становлення гендерної рівності країни.

В рамках «Цілей розвитку», сформульованих в «Декларації тисячоліття», були досягнуті певні успіхи в сфері забезпечення гендерної рівності (в тому числі, рівний доступ до початкової освіти як хлопчикам, так і дівчаткам). Але практично скрізь жінки (і, насамперед, дівчатка) продовжують страждати від дискримінації та насильства набагато більше, ніж хлопчики й дорослі чоловіки.

Гендерна рівність – це не тільки одне з основних прав людини, але й необхідна основа для досягнення миру, процвітання та сталого розвитку. На жаль, за деякими оцінками, одна з п'яти жінок і дівчаток у віці від 15–49 р.,

відчуває фізичне або сексуальне насильство хоча б раз в житті. У 49 країнах світу до сьогодні немає законодавства, що криміналізує домашнє насильство. Що стосується практики нанесення каліцтв жіночим статевим органам, то число таких випадків знизилося на 30 %, однак, ці дані можуть бути не точні.

Надання жінкам і дівчаткам рівного доступу до освіти, медико-санітарного обслуговування, гідної роботи та участі в процесах прийняття політичних й економічних рішень тощо, буде сприяти досягненню стійкості економіки, принесе користь суспільству й всьому людству на планеті в цілому. Для забезпечення гендерної рівності й розширення прав і можливостей жінок та дівчаток, потрібно активізувати зусилля (в тому числі) по зміцненню нормативно-правової бази, з метою ліквідації глибоко вкоріненої практики дискримінації за ознакою статі, яка завжди є результатом патріархальних поглядів і пов'язаних з ними соціальних норм.

Наведемо лише деякі факти, котрі актуалізують подальший розвиток гендерної рівності. У світі близько 750 мільйонів дівчаток вступили в шлюб до досягнення 18-річного віку. Близько 200 мільйонів з них зазнали каліцтв і були прооперовані через пошкодження жіночих статевих органів. В 30 країнах, де поширена практика медичних каліцтв на жіночих статевих органах, у 2017 р. 1 із 3-х дівчаток (у віці від 15 до 19 р.) піддавалася цим операціям, а в 2000 р. – майже кожна друга. У 18 країнах чоловік може офіційно заборонити дружині працювати, в 39 країнах хлопчики та дівчатка мають різні права на спадщину, а в 49 країнах відсутні закони, що забороняють домашнє насильство.

Наприклад, 1 з 5-ти жінок (включаючи 19 % жінок у віці від 15 до 49 р.) заявили, що в 12-місячний період вони піддавалися фізичному чи сексуальному насильству з боку інтимного партнера. Незважаючи на активну участь жінок в політичному житті країни (23,7 % місць в державних парламентах), це, поки, що не відповідає принципу гендерного паритету. Трохи більше половини (52 %) жінок у віці від 15 до 49 р., що перебували у шлюбі чи позашлюбному союзі, самі приймають рішення щодо вступу в сексуальні відносини з обопільної згоди, використання контрацептивів і отримання медичних послуг.

Частка жінок, що мають права на землю становить лише 13 % в глобальному масштабі. Понад 100 країн світу ведуть облік коштів, що спрямовуються з бюджету на просування гендерної рівності. У Північній Африці, наприклад, на частку жінок припадає менше однієї з кожних п'яти оплачуваних посад поза сільськогосподарською галуззю. Співвідношення жінок, зайнятих поза сільськогосподарською галуззю та, які, ще й отримують заробітну плату, зросла з 35 % у 1990 р. до 41 % у 2015 р. У 46 країнах, частка жінок в одній палаті парламенту становить лише 30 %. Майже дві третини країн в регіонах, що розвиваються, досягли гендерного балансу в початковій системі освіти. А в Південній Азії, наприклад, ризик ранніх шлюбів для дівчаток знизився на 40 % з 2000 р.

Сталий розвиток не може бути досягнутий без рівного розподілу ресурсів і ліквідації бідності. Розширення можливостей жінок означає надання тисячам жінок потенційного шансу вирватися з пастки бідності. Жінки не тільки складають переважну більшість незаможних у світі, але й схильні (також) до вищого ризику бідності в порівнянні з чоловіками [34].

Бідність стосується не тільки матеріальних ресурсів, таких як гроші, наприклад, їжа чи житло, але й соціальних – доступ до освіти, охорону здоров'я або важливі відносини з іншими людьми тощо. Враховуючи, що природа бідності в значній мірі відрізняється в різних регіонах і країнах (також як і в регіоні ЄЕК ООН), важливо здійснювати моніторинг і визначати знаходяться в несприятливому становищі групи населення, які живуть в умовах бідності, чи ні. Саме тому, ЄЕК ООН публікує щорічні звіти про реалізацію «Цілей розвитку тисячоліття в Європі і Центральній Азії», що носять статистичний характер.

Департамент з соціальних і сімейних питань, керує низкою ініціатив з метою надання підтримки людям в отриманні економічної незалежності. Дані ініціативи включають допомогу на повернення до навчання, щоб сприяти перепідготовці батьків-одинаків і людей, що знаходяться без роботи протягом довгого часу. У Східній Європі, Кавказі та Центральній Азії (ВЕКЦА), а також

Південно-Східній Європі (ПСС), стратегії та політичні програми (наприклад, по скороченню бідності) все більше визнають особливу вразливість і схильність жінок до бідності. Наприклад, в Молдові, стратегія досягнення гендерної рівності в «Законі про соціальне забезпечення» (2008 р.), призвела до концентрації державної політики на вразливих сім'ях, включаючи «домашні господарства», що керовані переважно простими жінками [40].

По суті, допомога на дітей в рази збільшилися з 2000 р., як визнання особливої уразливості сімей з низьким рівнем доходу і батьків-одинаків. В Східній Європі, Кавказі та Центральній Азії (ВЕКЦА), «Жінки Європи за спільне майбутнє» (WECF) і її партнери, приділяють особливу увагу нарощуванню потенціалу місцевих НУО. Оскільки, вони прагнуть заохотити зацікавленні сторони в рамках основних завдань – надання людям доступу до стійких енергетичних рішень в сільській місцевості, а також всіляко сприяти розширенню можливостей жінок і надання підтримки їм в доступі до ринків праці й активній/успішній участі в них [14].

При нарощуванні потенціалу для досягнення незалежності жінок від імпортованої енергії, WECF надає жінкам можливість уникнути енергетичної бідності та заощадити гроші. В іншому випадку, вони сильно витрачаються на енергію, для отримання більшого доходу або на задоволення інших потреб. Таким чином, покращуючи саму якість життя і стан здоров'я сільських жінок тощо. Наприклад, в Узбекистані (в Самарканді) був навіть заснований Центр соціально-економічного розвитку – «Сабра». Його ключове завдання – надання підтримки жінкам, що проживають в складних соціально-економічних умовах, за допомогою створення (реальної) можливості навчання основам ринкової економіки, фінансового менеджменту, а також індивідуальних психологічних, соціальних, правових і медичних консультацій тощо [45].

На політичному рівні, програма сприяла стратегії досягнення гендерної рівності – тобто, розробки політичних рішень парламентом. Це призвело до прийняття ряду законів, які спрямовані на ліквідацію гендерної дискримінації, що перешкоджає входженню жінок-підприємців в сектор малого та середнього

бізнесу. На інституціональному рівні, програма посилила потенціал місцевої влади в галузі управління з урахуванням гендерних аспектів, а також провела моніторинг реалізації законодавства, яке надає жінкам рівний доступ до економічних ресурсів, для забезпечення його ефективності.

Таким чином, гендерну політику необхідно реалізувати у всіх державах світу, в тому числі й в Україні. Це допоможе забезпечити не лише гендерну рівність, але й гарантує сталий розвиток на планеті. Саме тому необхідна потреба в повній реалізації принципів рівності і стандартів щодо забезпечення позитивних й довгострокових змін в житті жінок і чоловіків. Допомогти їм отримати вільний доступ до ключових посад в політиці та економіці, для стимулювання стабільності і економічного зростання. І зрештою, озвучити важливість освіти в забезпеченні отримання нових/практичних навичок, які дозволяють жінкам здійснювати обґрунтований вибір і приймати відповідальні рішення, щоб розширити свої можливості для досягнення вищих ешелонів всіх сфер життя.

Висновки до розділу 3

Таким чином, в науковому просторі визначено загальні завдання гендерної політики та механізми розбудови гендерної демократії в сучасних умовах. Це в першу чергу стосується дотримання таких принципів, як паритетність прав жінок і чоловіків у всіх без винятку сферах суспільного життя, охороні материнства, батьківства та дитинства, рівноправності в оплаті праці та рівного ставлення до суб'єктів трудових відносин, поєднані професійних і сімейних обов'язків тощо.

Водночас в Україні, гендерні студії є умовно молодим сегментом науки. Причина цього – новизна гендерної проблематики у пострадянській науці, сильне домінуванням патріархальних владних структур і необхідність нових концептуальних підходів до гендерних досліджень у сучасних умовах. Існує нагальна потреба у комплексному дослідженні показників гендерної нерівності і в Україні, вивчення всіх гендерних проблем українського суспільства зокрема. Тому, реалізація нормативно-правових положень буде ефективною в рамках зазначених в Законі «Про соціальний діалог в Україні», всіх форм такого діалогу. Йдеться, про обмін всією інформацією, різного роду консультаціями та погоджувальними процедурами тощо. Тому, й актуалізація соціально-політичних (гендерних) трансформацій, автоматично буде сприяти впровадженню політики рівності між чоловіком і жінкою. У світі позиції жінок в державних структурах значно змінилися, гендерні відносини як і раніше залишаються найбільш проблематичними і напруженими саме в політичній сфері. Проте, політична діяльність, наприклад, державне управління залишається сферою, в якій продовжують домінувати чоловіки.

В такому аспекті провідна проблема гендерної політики полягає у протиріччі між законодавчим закріпленням принципів гендерної рівності та реальними соціальними процесами, що характеризуються збереженням гендерних диспропорцій практично у всіх сферах суспільного життя. Подолання цих диспропорцій, нерівностей та проявів дискримінації і є стратегічним завданням ефективною гендерної політики.

ВИСНОВКИ

В результаті проведення нашого дослідження, нами були зроблені наступні висновки та узагальнення. Розкрита сутність і можлива модель реалізації гендерної політики – «рівність статей», «рівність прав» та «рівність можливостей». При цьому, перша не передбачає уподібнення статей та ігнорування статевої психологічних відмінностей. Тобто, «рівність прав» означає наділення відповідними правовими гарантіями обох статей в усіх сферах життя суспільства.

Визначені основні підходи до гендерного аналізу суспільства у формуванні стратегій, цілей і завдань гендерної політики. Окреслено й основні ознаки загальних принципів функціонування та механізмів формування гендерної демократії, як об'єкту комплексних політичних, соціологічних і психологічних досліджень. Гендер – це соціокультурний конструкт, якій відображає досвід суспільства у розподілі всього комплексу соціальних ролей між жінками і чоловіками та формує систему інституціональних норм і практик регулювання, відновлення і вдосконалення гендерованого суспільства. Сучасний етап розвитку суспільства представляє складний процес трансформацій гендерних відносин, результатом яких є формування демократичної культури взаємовідносин між жінками та чоловіками та розбудова гендерної демократії.

Гендерна рівність означає однакові можливості, рівний розподіл обов'язків і участь обох статей в усіх сферах громадського та приватного життя. Вона також передбачає паритетний та вільний доступ до розподілу всіх ресурсів між жінками та чоловіками. І не дивлячись на те, що за останні десятиріччя, правовий статус і реальне положення жінок в більшості країн світу значно покращився, досягнення гендерної рівності де-факто залишається актуальною проблемою розвитку більшості суспільств.

Поширення цінностей демократичної гендерної культури, подолання гендерних упереджень, подолання гендерної дискримінації безумовно пов'язані

з розвитком гендерної науки, загальної і професійної освіти, гендерно чутливими і толерантними ЗМІ.

За останні десятиліття відбувся помітний прогрес у реалізації політики рівності між жінками та чоловіками (наприклад, доступ до якісної освіти, широка участь на ринку праці, в політиці та управлінні тощо). Проте, існує ще чимало факторів, які все ж обмежують жінок у можливостях реалізовувати свої основні права і свободи в економічній та політичній сферах. Яскравим проявом гендерної несправедливості є насильство по відношенню жінок, яке виступає як грубе порушення прав людини та крайня форма гендерної дискримінації.

Надання жінкам рівного доступу до якісної освіти, медицини й гідної роботи, зрештою прямої їх участі в процесах прийняття політичних рішень, автоматично сприятиме досягненню стійкості економіки та принесе користь всьому суспільству. Зрозуміло, що для забезпечення гендерної рівності й розширення прав і можливостей жінок, необхідно активізувати всі зусилля по вдосконаленню нормативно-правової бази гендерної політики, підвищення ефективності всіх її суб'єктів – від державних органів до політичних партій, громадських організацій.

Необхідно зауважити, що позиції жінок в державних структурах (у сучасному світі) значно покращились. Проте, саме нерівність жінок і чоловіків в політико-управлінській сфері виступає одним з пріоритетів гендерної демократизації.

Таким чином, суть проблеми знаходиться в протиріччі між законодавчим закріпленням принципів гендерної рівності і дійсними соціальними процесами, які відновлюють гендерні диспропорції у різних сферах життя. Причинами такого становища виступають інерційні інституціональні механізми, гендерні упередження, існування консервативної традиціоналістської гендерної культури.

В цілому, значний спектр досліджуваних проблем гендерного розвитку, що пов'язаний з різними формами нерівності, депривації та насильства дозволяє зробити висновок про актуальність їх для суспільства і необхідність їх

вирішення з метою провадження принципів гуманізму та демократизму в життя людей суспільства.

Гендерні трансформації як процес подолання гендерної нерівності інтегрує навколо їх забезпечення різноманітні суб'єкти політичного і громадянського секторів. В такому аспекті гендерна політика є важливою складовою демократичного мейнстріму в цілому, а сам процес демократизації суспільства неможливий без розбудови її гендерних демократичних основ. Отже, подолання всіх проявів гендерного розриву (нерівності) є проявом, наслідком і фактором системних змін у суспільстві, де права і свободи людей стають провідною цінністю, а їх захист та реалізація

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азбука прав працюючих жінок і гендерної рівності (друге видання). – Авторське право, Міжнародна організація праці, 2010. – 244 с.
2. Андреева Г. М., Богомолова Н. Н., Петровская Л. А. Зарубежная социальная психология XX столетия : теоретические подходы : учебное пособие для вузов. М. : Аспект Пресс, 2001. – 288 с.
3. Архив журналу «Натали». URL: <http://www.natali.ua/archive/>. (дата перегляду 18.05.2020).
4. Бебик В. М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз : моногр. / В. М. Бебик. К. : МАУП, 2005. – 440 с.
5. Венгер О. Особливості становлення гендерної демократії в Україні. Політичний менеджмент. 2009. № 3(36). С. 145-152.
6. Вілкова О. Сучасні моделі гендерної політики: сутність та особливості впровадження. Політичний менеджмент. 2008. № 6(33). С. 160-166.
7. Вознюк К. Жінки в законі: нюанси гендерної (не) рівності. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshе/zhinki-v-zakoni-nyuansi-gender-noyi-ne-rivnosti.html>. (дата перегляду 19.05.2020).
8. Вперше в Україні відбулися Гендерні форуми для регіональних медіа. URL: <https://www.prostir.ua/?news=vpershe-v-ukrajini-vidbulysya-henderni-forumu-dlya-rehionalnyh-media>. (дата перегляду 18.05.2020).
9. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті Європейської стратегії України. URL: <http://razumkov.org.ua/upload/Gender-FINAL-S.pdf>. (дата перегляду 19.05.2020).
10. Генов Н. Переход к демократии в Восточной Европе: тенденции и парадоксы социальной рационализации // Международный журнал социальных наук. 1991. No 2. С. 101.
11. Гінарару А. Комплексний гендерний підхід у колективних переговорах. Посібник для тренерів. Міжнародна організація праці, 2010. – 96 с.

12. Гендерна політика в системі державного управління: підручник / За заг. ред. М. М. Білинської. Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. – 132 с.
13. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві. К., 2007. – 144 с.
14. Данкелман Ирина (Dankelman, Irene). Гендер и изменение климата: Введение. Изучение конкретного случая. 9.1 С. 241–243. (2010 г.). Издательство: Earthscan Publishing.
15. Досина Н., Смирнов Я. Семейная власть как источник насилия // Власть. 2009. № 12. С. 118–121.
16. Жеребкіна І. Фемінізм і сучасна філософія // Новий Образ. – 1997. № 1. С. 5.
17. За домашнє насильство – за ґрати: Як в Україні та світі борються зі знуцанням у родині. URL: https://zik.ua/news/2019/11/22/za_domashnie_nasylstvo__za_hraty_yak_v_ukraini_ta_sviti_boriatsia_zi_znushchanniam_u_rodyni_946146. (дата перегляду 19.05.2020).
18. Зеленська Т. Гендерна рівність як мета та передумова сталого розвитку. Гендерна політика очима української молоді: Слобожанський вимір. Матеріали V Регіонального конкурсу наукових робіт молодих вчених (22 квітня 2011 р.). Харків. 2011. С. 32–38.
19. Карбонезе В. Комплексний гендерний підхід у державній службі зайнятості України: посібник для тренера; Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. К. : МБП, 2011. – 114 с.
20. Клєцина И. С. Современное состояние и перспективы исследований гендерных отношений в сфере социологического и психологического знания // Женщина в российском обществе. 2013. № 2. С. 3–13.
21. Кобилянська Л. Питання гендеру стає політичним питанням // Відкритий світ. 2002. № 4. С. 2.
22. Комплексний гендерний підхід у системі інспекції праці України / Жоан Палет і Віларо, Міжнародне бюро праці. К. : МБП, 2010. – 54 с.

23. Константинова В. Н. Женщины и проблемы политического лидерства // Женщины и социальная политика (гендерный аспект) / Отв. ред. З. Я. Хоткина. М., 1992. С. 107–116.

24. Костикова И. П., Митрофанова А. В., Пулина Н. И. Перспективы гендерного образования в России // Высшее образование в России. 2001. № 2. С. 68.

25. Кочкіна Н., Ставицький А. Гендерні чинники соціально-економічного розвитку країни (2016), Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». № 84. С. 14–20.

26. Крюкова М. В. Супружеское насилие в отношении женщин как социальная проблема // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Сер.: Социальные науки. 2011. № 1. С. 45–51.

27. Купець О. Комплексний гендерний підхід на ринку праці України та роль державної служби зайнятості / Міжнародне бюро праці, Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. К. : МБП, 2010. С. 12–24. URL: http://www.oit.org/wcmsp5/groups/public/europe/ro-geneva/sro-budapest/documents/publication/wcms_168913.pdf. (дата перегляду 19.05.2020).

28. Курінько Р. М. Дотримання принципу рівного ставлення та недискримінації на робочому місці у державному та приватному секторах України. Посібник для роботодавців. Міжнародна організація праці, 2010. – 36 с.

29. Курінько Р. М. Кращі практики на рівні підприємств щодо поваги принципів рівних можливостей зайнятості та недискримінації на робочому місці у державному та приватному секторах України. Результати дослідження. К., 2010. – 50 с

30. Лагутіна І. В. Способи сприяння гендерній рівності у сфері праці. Актуальні проблеми держави і права. 2015. Вип. 75. С. 329-335. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2015_75_49. (дата перегляду 19.05.2020).

31. Лазар І. Вдосконалення механізмів формування та реалізації гендерної політики в Україні [Текст] : автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 /

Лазар Ирина Геннадіївна ; Львівський регіональний ін-т держ. управління Національної академії держ. управління при Президентіві України. Л., 2007. 20 с.

32. Лазор В. В. Актуальные проблемы обеспечения равных прав и возможностей мужчин и женщин в трудовых отношениях // Актуальні проблеми права: теорія и практика. Збірник наукових праць. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля. 2007. № 10. С. 11–16.

33. Лазор Л. И. Сущность, значение и перспективы реализации принципа гендерного равенства в сфере труда на современном этапе развития украинского государства // Актуальні проблеми права: теорія и практика. Збірник наукових праць. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля. 2007. № 10. С. 3–11.

34. Лакуста Т. Причини появи неповних сімей в сучасному суспільстві. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6162/1/%D0%9F%D0%A0%D0%98>. (дата перегляду 19.05.2020).

35. Малышева М. Современный патриархат. М., 2001. С. 7.

36. Мельвиль А. Ю. Демократические транзиты (теоретико-методологические и прикладные аспекты). М., 1999. С. 17.

37. Мельник Т. М. Міжнародний досвід утвердження гендерної рівності // Міжнародний досвід державного забезпечення рівності жінок та чоловіків : матеріали міжнар. конф. (м. Київ, 30 черв. – 1 лип. 2003 р.). К. : Видво «Логос», 2003. С. 12–50.

38. Митко А. М. Демократичний транзит як джерело інформаційної демократії. Панорама політологічних студій. 2012. Вип. 9. С. 123-129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pps_2012_9_20. (дата перегляду 19.05.2020).

39. Надолинская Л. Н. Влияние гендерных стереотипов на воспитание и образование // Педагогика. 2004. № 5. С. 30–35.

40. Организация женщин Республики Молдова. URL: www.civilsoc.org/nisorgs/moldova. (дата перегляду 18.05.2020).

41. Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності в Україні. Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. – 140 с.

42. Отдел по улучшению положения женщин Организации Объединенных Наций (2009). Всемирное исследование роли женщин в развитии. Нью-Йорк : Отдел по улучшению положения женщин, Департамент по экономическим и социальным вопросам.

43. Палуди М. Психология женщины. СПб. : Прайм-Еврознак, 2003. – 384 с.

44. Потапова Е. А. Что такое домашнее насилие: концептуальный подход к проблеме // Гендерный калейдоскоп : курс лекций / под общ. ред. М. М. Малышевой. М. : Academia, 2002. С. 489–502.

45. Презентация Гульнары Баймамбетовой, Председатель Комитета, Ассоциация в поддержку женщин-предпринимателей Кыргызстана на Политическом семинаре ЕЭК ООН по вопросам развития женского предпринимательства в Центральной Азии, Сессия 2, 2011 г. URL: <http://www.unecsc.org/gender/policyseminar>. (дата перегляду 18.05.2020).

46. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866 –IV// Офіційний вісник України. 2005. № 40. Ст. 25-36.

47. Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2013 р. № 717// Офіційний вісник України. 2013. № 79. Ст. 2925.

48. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23.12.2010 № 2862-VI // Голос України від 18.01.2011. № 8.

49. Пушкарева Н. Л. Зачем он нужен, этот гендер?// Н.Л. Пушкарева // Социальная история. 1999. С. 155–177.

50. Реалізація гендерної політики в управлінні освітою. Навчально-методичний посібник / за заг. ред. Протасової Н.Г. Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. – 176 с.

51. Решетников П. Е. Гендерные школы // Народное образование. 2007. № 1. С. 217–220.
52. Ржаницына Л. С. Женский труд: дискриминация усиливается / Л. С. Ржаницына // Человек и труд. 1998. № 5. С. 28–31.
53. Родина И. В. Насилие в семье как социокультурный феномен // Социальная политика и социология. 2007. № 1. С. 187–200.
54. Рощина М. Л. Гендерная специфика управленческих решений руководителя. URL: <http://cheloveknauka.com/gendernaya-spetsifika-upravlencheskih-resheniy-rukovoditelya#ixzz6K5TaXzXb>. (дата перегляду 18.05.2020).
55. Рыков С. П. Гендерные исследования в педагогике // Педагогика. 2001. № 7. С. 17–22.
56. Семья и домашнее насилие. Практика консультирования мужчин – субъектов домашнего насилия: учебное пособие / под ред. Н. М. Платоновой. СПб. : СПбГИПСР, 2013. – 210 с.
57. Ситуаційний аналіз проблеми гендерної рівності у сфері праці в Україні. Аналітичний звіт. – К. : Центр соціальних експертиз ІС НАНУ, 2005. (Сайт Центру соціальних експертиз). URL: <http://www.csep.org.ua/index.php/ru/about-us>. (дата перегляду 18.05.2020).
58. Словарь гендерных терминов / под ред. А. А. Денисовой ; Региональная общественная организация «Восток – Запад: женские инновационные проекты». М. : Информация – XXI век, 2002. 256 с.
59. Солодников В. В. Социология социально-дезадаптированной семьи. СПб. : Директ, 2007. – 384 с.
60. Сочивко Д. В., Полянин Н. А. Молодежь России : образовательные системы, субкультуры, исправительные учреждения / Московский психолого-социальный институт. М., 2009. – 268 с.
61. Стражнікова І. Проблеми гендерної політики в Україні та Західній Європі: порівняльно-історіографічний аналіз. Virtus: Scientific Journal (Канада, Монреаль), 2018. № 26. С. 135–138.

62. Стратегія гендерної рівності Ради Європи. URL: https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808_b35a4/. (дата перегляду 16.05.2020).

63. Титова Т. Гендер крізь призму буденності (жіночий аспект) // Соціальна політика і соціальна робота. 1999. №3–4 (11–12). С. 157.

64. Фахретдинова А. Б. Факторы, провоцирующие насилие над женщиной в супружеских взаимоотношениях // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Сер.: Социальные науки. 2008. № 1. С. 123–130.

65. Чепурко Г. Гендерна рівність у світі праці в Україні / Міжнародне бюро праці, Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи / Київ: МБП, 2010. – 50 с.

66. Шак Р. Рівність у праві: історична ретроспектива і сучасність: матеріали Десятої Всеукраїнської наукової інтернет-конференції / Наук. інтернет-конференції. Вип. 10. ІППОНУ «Львівська політехніка». Львів : Ліга-Прес, 2019. С. 109–113.

67. Шеннон фон Шіл. Гендерне законодавство: порівняльний аналіз законів про рівні можливості. URL: <http://www.pdp.org.ua/index.php?id=txt&a =1395>. (дата перегляду 18.05.2020).

68. Юревич А. В. Проявления агрессивности в современном российском обществе как психологическая проблема // Психологический журнал. 2014. Т. 35, № 3. С. 68–77.

69. Ярош О. Жіноче обличчя політики // Політика і час. 2001. № 2. С. 63.

70. Ярская-Смирнова Е. Р. Неравенство или мультикультурализм? // Высшее образование в России. 2001. № 4. С. 102–109.

71. Blacklock N. Domestic violence: perpetrators, the community and its institutions // Advances in Psychiatric Treatment. 2001. Vol. 7. P. 65–72.

72. Gender Equality Index 2015. Measuring gender equality in the European Union 2005–2012. Report (2015). European Institute for Gender Equality, онлайн. URL: www.eige.europa.eu. (дата перегляду 19.05.2020).

73. Gender Quotas Database. URL: <https://www.idea.int/datatools/data/gender-quotas>. (дата перегляду 19.05.2020).
74. Human Development Report (2015). United Nation Development Program, онлайн. URL: www.hdr.undp.org. (дата звернення 19.05.2020).
75. Jenkins A. Invitations to Responsibility. Adelaide (Australia) : Dulwich Centre Publications, 1990. 320 p.
76. Sammons P. Gender, ethnic and socio-economic differences in attainment and progress: a longitudinal analysis of student achievement over 9 years // British educational research. 1995. Vol. 21, № (4). P. 465–485.
77. The Global Gender Gap Report (2015). World Economic Forum, онлайн: URL: www.weforum.org. (дата перегляду 19.05.2020).
78. Wood R. Assessment and equal opportunities. London: Univ. of London, Inst. of Education, 1987.
79. Green S., Mitchell T. Attributional processes of leaders in leader – member interactions // Organizat. Behav. and Hum. Perform. 1979.
80. Ilgen D., Mitchell T., Fredrickson J. Poor performers. Supervisors and subordinates' responses // Organizat. Behav. and Hum. Perform. 1981. P. 27.
81. James L. An analysis of leader / followers' attribution // Hum. Relat. 1986. 39 (2).
82. James L., White J. Cross-situational specificity in managers perceptions of subordinate performance, attributions and leader behaviors // Personnel Psychology. 1983. 36 (4).
83. Karmel B. Contemporary issues in leadership / Academy of Management Rev. 1978. 3 (2).
84. Martinko M., Gardner W. The leader / member attribution process // Academy of Management Rev. 1987. 12 (2).
85. Mitchell T., Wood R. «Supervisors» responses to subordinates' poor performance: A test of an attributional model // Organizat. Behav. and Hum. Perform. 1980. P. 25.

86. Mitchell T., Kalb L. Effects of outcome knowledge and outcome valence on supervisors' evaluations // J. of Appl. Psychol. 1981. P. 66.
87. Pfeffer J. The ambiguity of leadership // Academy of Management J. 1977. 2.
88. Phillips J., Lord R. Causal attribution and perception of leadership // Organizat. Behav. and Hum. Perform. 1981. 28 (2).
89. The business case for change. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public-dgreports/dcomm/publ/documents/publication/wcms_700953.pdf. (дата звернення 17.05. 2020).
90. The Role of Women in International Management. URL: <https://brainmass.com/business/international-business-management/role-women-international-management-515315>. (дата звернення 17.05.2020).
91. Women in leadership bring better business performance. URL: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_701767/lang-en/index.htm. (дата звернення 17.05. 2020).
92. Krook M., Childs S. Women, Gender, and Politics: A Reader. – Oxford University Press, 2010. – 360 p.
93. Burrell B. Women and Political Participation: A Reference Handbook. – ABC-CLIO, 2004. – 277 p.

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141)

Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.01.2020,
підстава – 27–ІХ

Розділ II ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 22. Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними.

Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Стаття 23. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Стаття 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

{Офіційне тлумачення положення статті 24 див. в Рішенні Конституційного Суду № 9-рп/2012 від 12.04.2012}

Додаток зроблений на основі такого джерела: Законодавство України. – Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення : 22.06.2020).

ЗАКОН УКРАЇНИ**Про забезпечення рівних прав та можливостей
жінок і чоловіків****(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 52, ст.561)**Документ 2866-IV, чинний, поточна редакція – Редакція від 07.01.2018,
підстава – 2229–VIII**Розділ I
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ****Стаття 1.** Визначення термінів.

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:

- рівні права жінок і чоловіків – відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі;
- рівні можливості жінок і чоловіків – рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків;
- дискримінація за ознакою статі – ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», крім випадків, коли такі обмеження або привілеї мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними;

{Абзац четвертий статті 1 в редакції Закону № 2229–VIII від 07.12.2017}

- позитивні дії – спеціальні тимчасові заходи, що мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, спрямовану на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях жінок і чоловіків щодо реалізації прав і свобод, встановлених Конституцією і законами України;

{Абзац п'ятий статті 1 в редакції Закону № 2229–VIII від 07.12.2017}

Стаття 3. Основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на:

- утвердження гендерної рівності;
- недопущення дискримінації за ознакою статі;
- застосування позитивних дій;
- запобігання та протидію насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства стосовно жінок;

{Статтю 3 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 2229 –VIII від 07.12.2017}

– забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень;

– забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків;

– підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства;

– виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері;

– захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі.

Стаття 4. Гендерно-правова експертиза.

Чинне законодавство підлягає гендерно-правовій експертизі. У разі встановлення невідповідності нормативно-правового акта принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків висновок гендерно-правової експертизи надсилається до органу, який прийняв такий нормативно-правовий акт.

Розроблення проектів нормативно-правових актів здійснюється з обов'язковим урахуванням принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Проекти нормативно-правових актів підлягають гендерно-правовій експертизі. Висновок гендерно-правової експертизи є обов'язковою складовою пакета документів, що подаються разом з проектом нормативно-правового акта до розгляду.

Порядок проведення гендерно-правової експертизи визначає Кабінет Міністрів України.

Стаття 5. Відображення органами державної статистики показників становища жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства.

Центральний орган виконавчої влади в галузі статистики забезпечує збирання, опрацювання, аналіз, поширення, збереження, захист та використання статистичних даних щодо показників становища жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства, а також щодо насильства за ознакою статі, які є репрезентативними та зіставними, згруповані за статтю і збираються на постійній основі.

{Частина перша статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2229 –VIII від 07.12.2017}

Статистичні дані, зазначені в частині першій цієї статті, є невід'ємною складовою державної статистичної звітності.

Стаття 6. Заборона дискримінації за ознакою статі.

Дискримінація за ознакою статі забороняється.

Не вважаються дискримінацією за ознакою статі:

– спеціальний захист жінок під час вагітності, пологів та грудного вигодовування дитини;

– обов'язкова строкова військова служба для чоловіків, передбачена законом;

– різниця в пенсійному віці для жінок і чоловіків, передбачена законом;

– особливі вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їх репродуктивного здоров'я;

– позитивні дії.

Розділ II

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ

Стаття 7. Органи, установи та організації, наділені повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Органами, установами та організаціями, наділеними повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, є:

- Верховна Рада України;
- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- Кабінет Міністрів України;
- спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, визначені в їх складі уповноважені особи (координатори) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- громадські об'єднання.

{Абзац сьомий частини першої статті 7 в редакції Закону № 2229 –VIII від 07.12.2017}

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, організації та установи, громадські об'єднання сприяють збалансованому представництву статей в управлінні та прийнятті рішень. Для досягнення мети цього Закону у своїй діяльності вони можуть застосовувати позитивні дії.

{Частина друга статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2229 –VIII від 07.12.2017}

Розділ III

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ

Стаття 15. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі.

Рівні виборчі права та можливості жінок і чоловіків забезпечуються законодавством України.

Політичні партії, виборчі блоки під час висунення кандидатів у народні депутати України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі передбачають представництво жінок і чоловіків у відповідних виборчих списках.

Контроль за цією вимогою здійснюють виборчі комісії.

Стаття 16. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері державної служби та служби в органах місцевого самоврядування.

Призначення на державну службу та службу в органи місцевого самоврядування

здійснюється з дотриманням представництва кандидатур кожної статі.

Дискримінація за ознакою статі при прийнятті на державну службу та службу в органи місцевого самоврядування і під час її проходження забороняється.

Керівники органів державної влади та органів місцевого самоврядування зобов'язані забезпечити рівний доступ громадян до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування відповідно до кваліфікації і професійної підготовки незалежно від статі претендента.

Формування кадрового резерву для заміщення посад державних службовців і посад в органах місцевого самоврядування, просування їх по службі здійснюється із забезпеченням рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків.

Дозволяється застосування позитивних дій з метою досягнення збалансованого представництва жінок і чоловіків на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування з урахуванням категорій посад службовців.

Додаток зроблений на основі такого джерела: Законодавство України. – Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>. (дата звернення : 22.06.2020).

**КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
ПОСТАНОВА**

від 11 квітня 2018 р. № 273

Київ

Документ 273-2018-п, чинний, поточна редакція – Редакція від 14.11.2019,
підстава – 916–2019-п**Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних
прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року****Мета Програми**

Метою Програми є удосконалення механізму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства та впровадження європейських стандартів рівності.

Шляхи і способи розв'язання проблеми

Проблему недостатнього рівня впровадження принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків передбачається розв'язати шляхом застосування комплексного підходу та здійснення заходів, спрямованих на виконання таких пріоритетів:

– удосконалення нормативно-правової бази, механізму проведення гендерно-правової експертизи та впровадження статистичних показників у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

– урахування гендерного компонента в програмах економічного та соціального розвитку з урахуванням актуальних потреб галузей і регіонів;

– розширення переліку статистичних показників за ознакою статі з розбивкою за іншими основними ознаками (вік, місце проживання, інвалідність, соціально-економічний статус тощо);

– підвищення професійного рівня державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

– зменшення гендерного дисбалансу у сфері державної служби та управління людськими ресурсами;

– внесення до програм курсів підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

– подолання гендерних стереотипів;

– протидія дискримінації за ознакою статі та дискримінації більше ніж за однією ознакою, зокрема удосконалення механізму реалізації права на захист від дискримінації за ознакою статі та дискримінації за кількома ознаками, однією з яких є ознака статі, розгляду випадків такої дискримінації та вжиття відповідних заходів за його

результатами;

– виконання договірних та інших міжнародних зобов'язань щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків:

– збільшення частки жінок серед народних депутатів України, депутатів обласних та місцевих рад (міст обласного значення);

– зменшення розриву в оплаті праці;

– залучення до виконання Програми міжнародних організацій та громадських об'єднань, діяльність яких спрямовується на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у суспільстві, зокрема зміцнення державно-приватного партнерства у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Поєднання політики гендерного інтегрування в усіх сферах життя і за всіма напрямками суспільного розвитку та поліпшення становища жінок у тих сферах, де існує нерівність (зокрема забезпечення рівних прав для жінок і чоловіків, наданих їм Конституцією України; розширення економічних можливостей для жінок у сферах зайнятості, розвитку підприємницького потенціалу; усунення негативних гендерних стереотипів; урахування особливих потреб усіх категорій жінок і чоловіків незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак), є основою забезпечення гендерної рівності та сталого розвитку суспільства.

Додаток зроблений на основі такого джерела : Законодавство України. – Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>. (дата звернення: 22.06.2020).

**Представництво жінок
у Верховній Раді України всіх скликань**
(М – мажоритарна, П – пропорційна, М/П – мажоритарно-пропорційна)

Скликання ВРУ	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
Роки	1990-1994	1994-1998	1998-2002	2002-2006	2006-2007	2007-2012	2012-2014	2014-2019	2019-
Тип виборчої системи	М	М	М/П	М/П	П	П	М/П	М/П	М/П
Чисельність депутатів	445	413	448	450	450	450	445	423	423
Чисельність чоловіків	432	396	412	426	411	414	402	373	336
Чисельність жінок	13	19	37	23	38	36	43	53	87
Відсоткове представництво жінок	3 %	5 %	8 %	5 %	8 %	8 %	10 %	12 %	20 %

Додаток зроблений на основі такого джерела : Депутати, які були обрані / Вибори народних депутатів України 2019 року // Центральна Виборча комісія України. – Офіційний сайт. URL : <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/wp603pt001f01=919.html>. (дата звернення : 23.06.2020).

Національне опитування з питань рівності між чоловіками та жінками в Україні Липень 2018

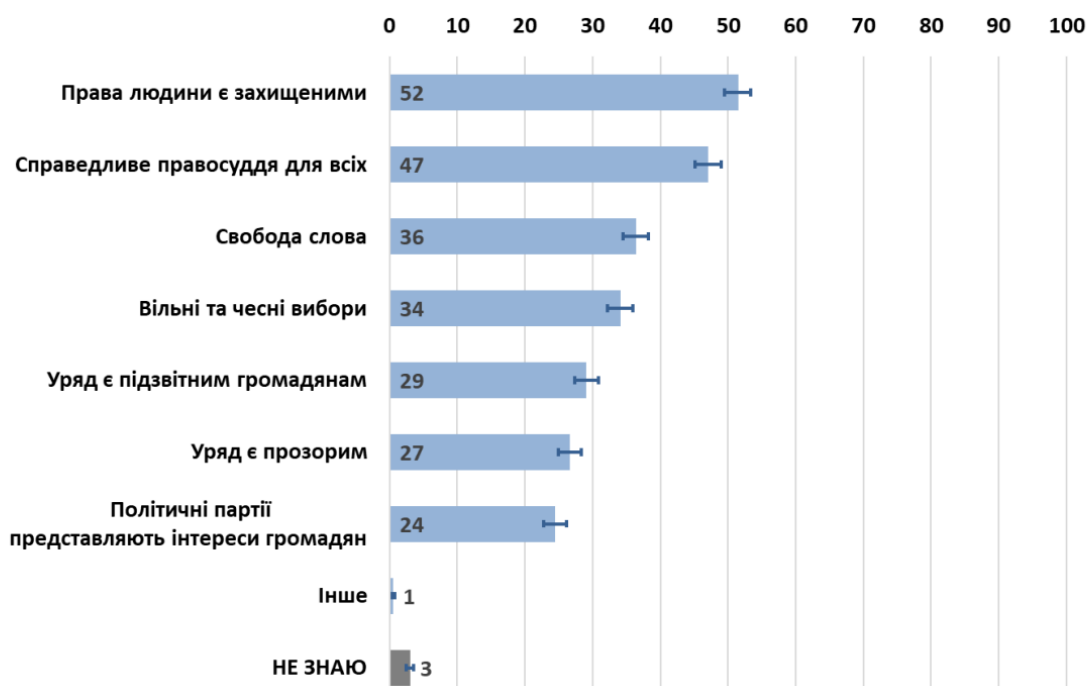
Офіс Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України
Іванни Климпуш-Цинцадзе

Розробка та виконання опитування здійснені Національним Демократичним Інститутом (НДІ)
за фінансової підтримки Швеції та Фонду розвитку ефективного врядування Великої Британії

Польові роботи проводилися GfK Україна

Існує багато ознак повноцінно функціонуючої демократії. Які три ознаки, на Вашу думку, є найважливішими? (q2)

Додаток зроблений на основі такого джерела: Національне опитування з питань рівності між чоловіками та жінками в Україні Липень 2018 // Офіс Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Іванни Климпуш-Цинцадзе. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/17-presentation-2018/29.22.2018Klimpush/>. (дата звернення: 23.06.2020).

Національне опитування з питань рівності між чоловіками та жінками в Україні Липень 2018

Офіс Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України
Івонни Климпуш-Цинцадзе

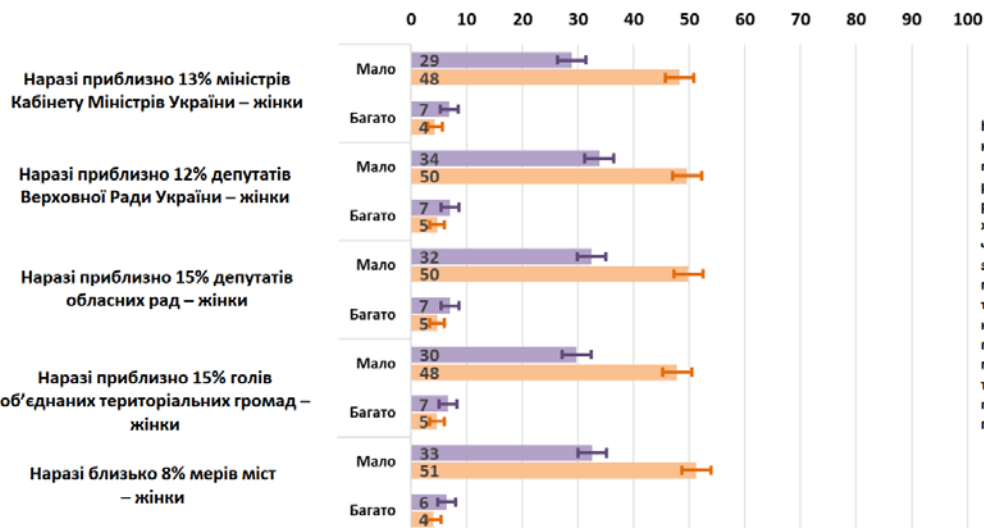
Розробка та виконання опитування здійснені Національним Демократичним Інститутом (НДІ)
за фінансової підтримки Швеції та Фонду розвитку ефективного врядування Великої Британії

Польові роботи проводилися GfK Україна

Ви думаєте це забагато чи замало...? (q26, q27, q28, q29, q30)

■ Відповіді чоловіків ■ Відповіді жінок

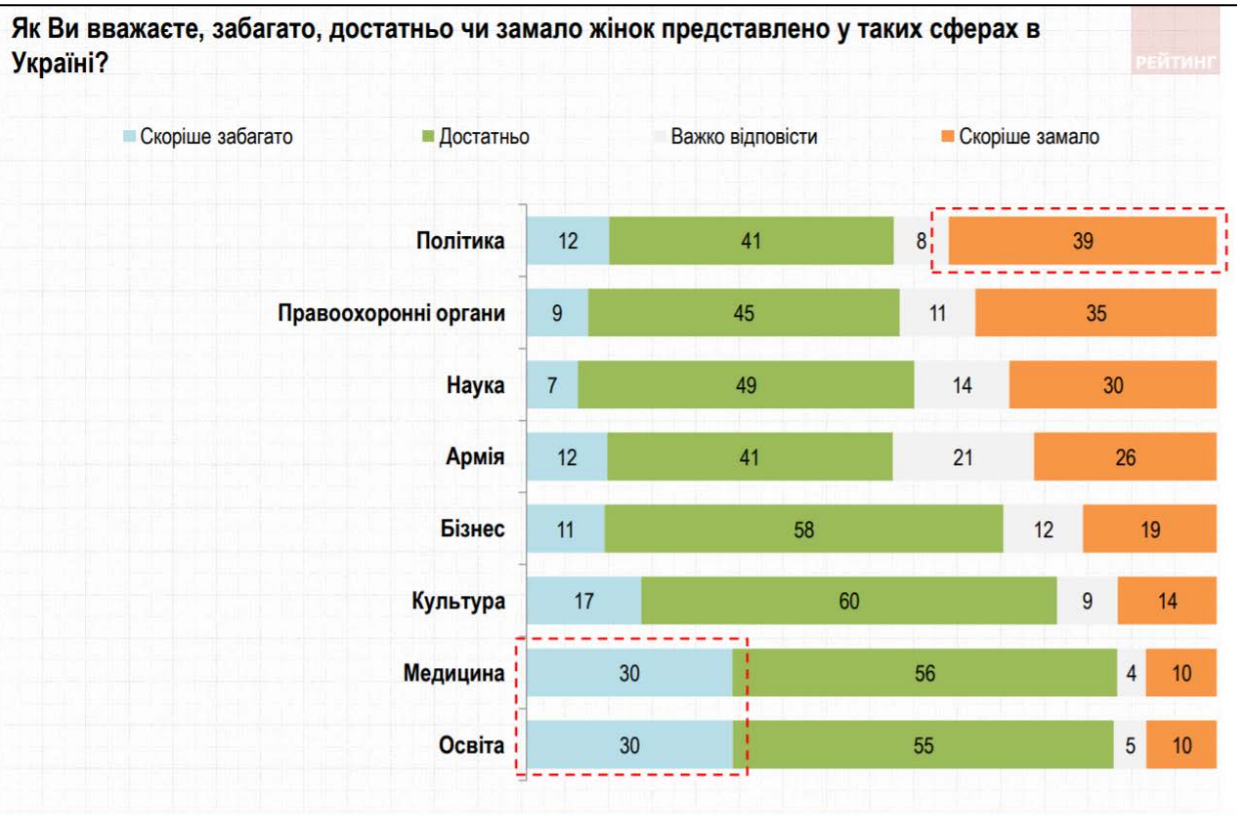
На питання щодо кількісного представництва жінок різних статей на всіх рівнях політичного життя, жінки більш схильні, ніж чоловіки, вимагати збільшення представництва жінок. У той же час, значна кількість чоловіків також підтримують думку, що потрібно змінити ситуацію та збільшити представництво жінок у політичному житті України.

Додаток зроблений на основі такого джерела: Національне опитування з питань рівності між чоловіками та жінками в Україні Липень 2018 // Офіс Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Івонни Климпуш-Цинцадзе. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/17-presentation-2018/29.22.2018Klimpush/>. (дата звернення: 23.06.2020).

Методологія

- Аудиторія: населення України від 18 років і старші.
- Вибірка репрезентативна за віком, статтю, регіонами і типом поселення. Вибіркова сукупність: **2000 респондентів**
- Особисте формалізоване інтерв'ю (**face-to-face**)
- Помилка репрезентативності дослідження: **не більше 2,2%**
- Терміни проведення: **21-25 лютого 2020 р.**

Додаток зроблений на основі такого джерела: Роль жінок в українському суспільстві // Дослідження / Соціологічна група «Рейтинг». URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/rol_zhenschin_v_ukrainskom_obschestve.html. (дата звернення: 23.06.2020).

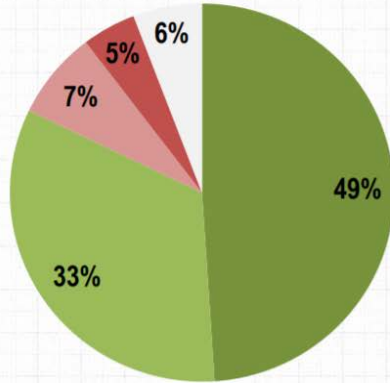

Додаток зроблений на основі такого джерела: Роль жінок в українському суспільстві // Дослідження / Соціологічна група «Рейтинг». URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/rol_zhenschin_v_ukrainskom_obschestve.html. (дата звернення: 23.06.2020).

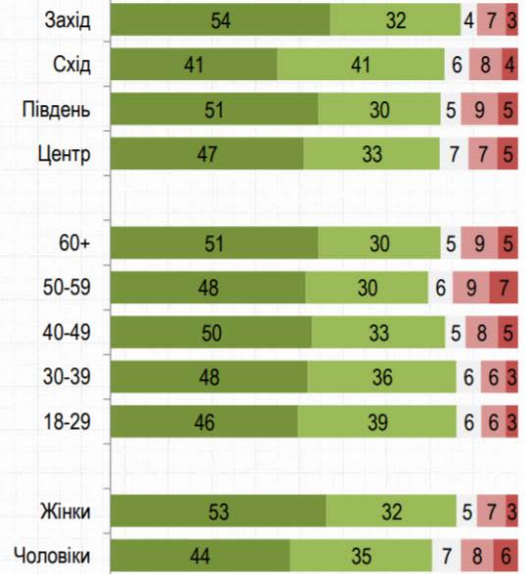
Як Ви ставитеся до того, що жінки йдуть у політику?

РЕЙТИНГ

- Однозначно підтримую
- Скоріше підтримую
- Скоріше не підтримую
- Зовсім не підтримую
- Важко відповісти

Регіони. Вік. Стать

Додаток зроблений на основі такого джерела: Роль жінок в українському суспільстві // Дослідження / Соціологічна група «Рейтинг». URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/rol_zhenschin_v_ukrainskom_obschestve.html. (дата звернення: 24.06.2020).

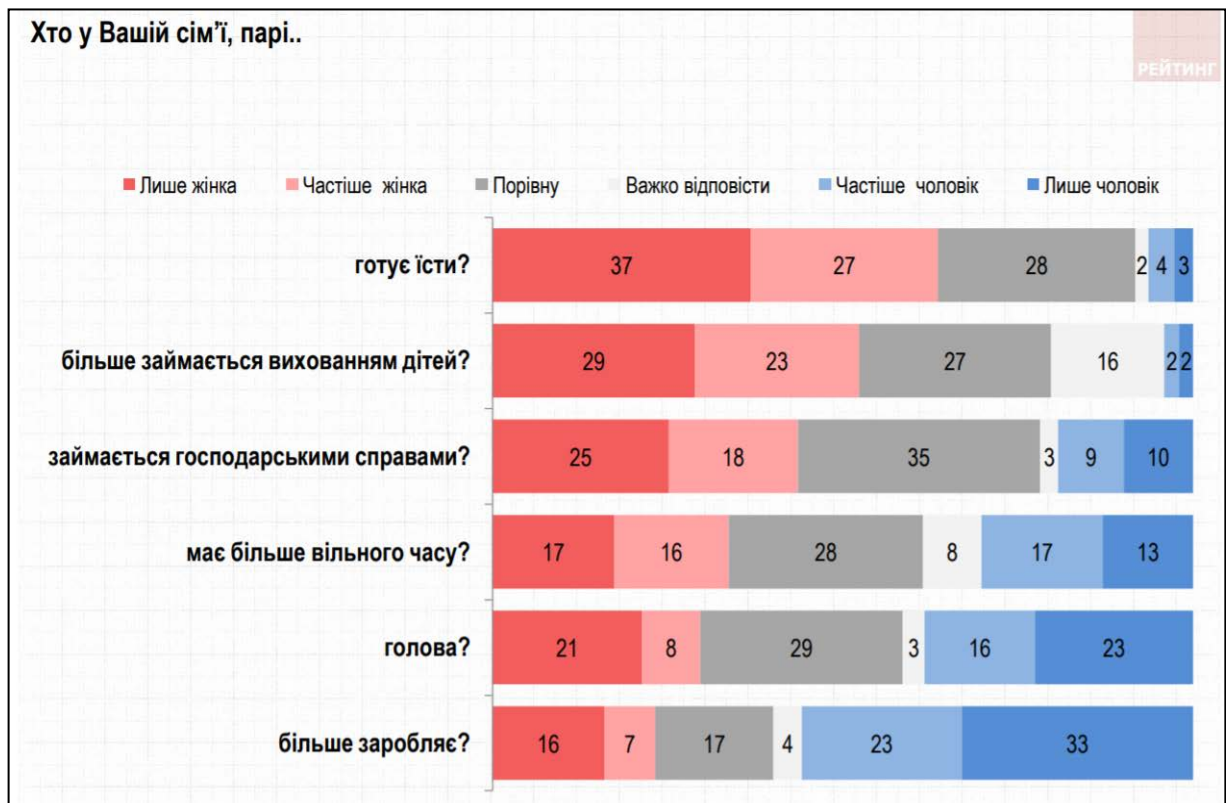
Додаток зроблений на основі такого джерела: Роль жінок в українському суспільстві // Дослідження / Соціологічна група «Рейтинг». URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/rol_zhenschin_v_ukrainskom_obschestve.html. (дата звернення: 23.06.2020) .

Додаток зроблений на основі такого джерела: Роль жінок в українському суспільстві // Дослідження / Соціологічна група «Рейтинг». URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/rol_zhenschin_v_ukrainskom_obschestve.html. (дата звернення: 24.06.2020).

Додаток зроблений на основі такого джерела: Роль жінок в українському суспільстві // Дослідження / Соціологічна група «Рейтинг». URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/rol_zhenschin_v_ukrainskom_obschestve.html. (дата звернення: 24.06.2020).

Додаток зроблений на основі такого джерела: Роль жінок в українському суспільстві // Дослідження / Соціологічна група «Рейтинг». URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/rol_zhenschin_v_ukrainskom_obschestve.html. (дата звернення: 24.06.2020) .

Додаток зроблений на основі такого джерела: Роль жінок в українському суспільстві // Дослідження / Соціологічна група «Рейтинг». URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/rol_zhenschin_v_ukrainskom_obschestve.html. (дата звернення: 24.06.2020).